

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Bilim Dalı

Doktora Tezi

**SİKKELERİN IŞIĞINDA LYKIA, PAMPHYLIA,
PISIDIA VE KILIKIA'DA HERMES**

Nurgül Demirtaş
2502090367

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Oğuz Tekin

İstanbul 2013

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Bilim Dalı

Doktora Tezi

**SİKKELERİN IŞIĞINDA LYKIA, PAMPHYLIA,
PISIDIA VE KILIKIA'DA HERMES**

Nurgül Demirtaş
2502090367

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Oğuz Tekin

Bu tez 7581 proje numarası ile İ.Ü. Araştırma Fonu tarafından desteklenmiştir.

İstanbul 2013

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Nurgül DEMİRTAŞ Numarası : 2502090367

Anabilim/Bilim Dalı : Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Danışman Öğretim Üyesi : Prof. Dr. Oğuz TEKİN

Tez Savunma Tarihi : 12.06.2013 Tez Savunma Saati : 10:00

Tez Başlığı : Sikkelerin Işığında Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia'da Hermes

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Oğuz TEKİN		KABUL
2-Prof. Dr. İnci DELEMEN		kabul
3-Doç. Dr. Sedef ÇOKAY KEPÇE		Kabul
4-Doç. Dr. Oya YAĞIZ		Kabul
5-Yrd. Doç. Dr. Aşkın ÖZDİZBAY		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM		
2- Yrd. Doç. Dr. Erkan KONYAR		

Sikkelerin Işığında Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia’da Hermes

Nurgül DEMİRTAŞ

ÖZ

Bu tezin ana konusu, Anadolu’nun güneyinde yer alan Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia bölgesine dağılmış durumdaki, birçok özelliği bünyesinde taşıyan, özellikle haberci tanrı olarak karşımıza çıkan Hermes’in, antik sikkeler üzerindeki tasvirlerinin saptanarak bir araya getirilmesi ve değerlendirilmesidir. Bu bölgelerdeki Hermes’e ait izlerin tespit edilmesine yönelik olarak, başta sikkeler olmak üzere diğer arkeolojik buluntuların (yazıt, heykeltıraşlık eserler, mozaik, lahit, mimari eserler gibi) bugüne kadar bir arada değerlendirildiği detaylı bir çalışmanın mevcut olmaması nedeniyle çalışmamızda bu alandaki boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır.

Çalışmaya konu olan sikkeler, ilgili sikke katalogları taranarak bir araya getirilmiş ve konuyla ilgili diğer yayınlar da incelenmiştir. Ancak müzelerdeki Hermes ile ilgili sikke ve diğer eserlere, müzeler tarafından izin verilmediği için ulaşılamamıştır.

Sikkelerdeki Hermes tipolojisi / ikonografisi dikkate alınarak hazırlanan bu çalışmada, tipoloji sonucu ortaya konan, sikkeler üzerindeki Hermes tasvirleri, bu bölgelerde saptanan diğer arkeolojik buluntularla da karşılaştırılarak, dönem, bölge ve şehir olarak yaygınlığının istatistiksel bir dökümü yapılmıştır.

Sonuç olarak Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia’da, Hermes ile ilgili sikkelere toplam 55 kentte rastlanmıştır. Sikkeler üzerinde Hermes tasvirine Lykia bölgesinde 10 kentte; Pamphylia bölgesinde 6 kentte; Pisidia bölgesinde 18 kentte ve Kilikia bölgesinde 21 kentte rastlanmıştır.

Ayrıca, sikkeler üzerinde toplam 4 ana tip saptanmıştır. Bu tipler sırasıyla, Ayakta Duran Hermes, Oturan Hermes, Hermes başı/büstü ve son olarak Koç-Keçi ile Hermes.

Sikkeler üzerindeki Hermes tasvirine Lykia bölgesinde en erken M.Ö. 5. yüzyılda rastlanmıştır. Aslında bu bölgede Kyaneai kentindeki, Oturan Hermes ve Apollon betiminin bulunduğu sikke (Tranquillina M.S. 241-244) dışındaki bütün sikkeler M.Ö. 5. yy ile M.Ö. 1. yy arasına tarihlenir.

Pamphylia bölgesinde saptanan en erken sikke M.Ö. 2. yüzyıla; en geç sikke ise Gallienus dönemine (M.S. 253-268) aittir.

Pisidia bölgesinde saptanan erken sikke M.Ö.1. yüzyıla, en geç sikke ise II. Claudius Gothicus dönemine (M.S. 268-270) tarihlenen sikkelerdir.

Kilikia bölgesinde saptanan en erken sikke, M.Ö. 5. yüzyıla aittir ve en geç sikke ise Gallienus dönemine (M.S. 253-268) tarihlenen sikkelerdir.

Hermes in Lykia, Pamphylia, Pisidia and Cilicia in The Light Of The Coins

Nurgül DEMİRTAŞ

ABSTRACT

The main subject of this dissertation is classified and evaluated Hermes depictions on coins in the ancient Lycia, Pamphylia, Pisidia and Cilicia. He is known with his variation of characteristics in Greek Mythology especially with his character as the messenger of Gods. Since there isn't any detailed study that evaluates especially coins, and other archeological findings (like inscriptions, sculptures, mosaics, sarcophagus, architectural remains, etc.) together for determining the traces that belong to Hermes in the regions of Cilicia, Lycia, Pamphylia and Pisidia up to the present, it is the target of our study to fill this gap on the subject.

The studied coins have been combined from relating catalogues, books and articles through a detailed research. However, rest of the materials in museums couldn't be seen because of the formal permissions.

Typology and Iconography of Hermes is the fundamental point of this work so Hermes depictions on coins compared with other archaeological finds in order to get information statistically as a date, region and location.

As a result, 55 cities of Lycia, Pamphylia, Pisidia and Cilicia have coins with Hermes figure. 10 cities in Lycia, 6 in Pamphylia, 18 cities in Pisidia and 21 in Cilicia can be found Hermes depiction.

Additionally, 4 main types in total are determined on coins. These types are, respectively, Standing Hermes, Sitting Hermes, the head or bust of Hermes, and finally Hermes with an Aries or a Goat.

The earliest Hermes depictions on coins of Lycia are from 5th century BC. In addition all coins belong to a period from 5th century BC to the 1st century BC

except one example from Kyaneai. This coin is unique with its depiction of Seated Hermes and Apollo. (Tranquillina 241-244 AD)

The earliest coin with Hermes figure in Pamphylia from 2nd century BC and the latest coins are from 253-268 AD which is Gallienus Era.

The earliest coin with Hermes figure in Pisidia is from 1st century BC and the latest coins are from 268-270 AD which is the Age of Claudius the Second.

The earliest coin detected in Cilicia is belong to 5th century BC and the latest coins are from Gallienus Era (253-268 AD).

ÖNSÖZ

“Sikkelerin Işığında Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia’da Hermes” adını taşıyan bu araştırma, Titanlar soyundan Atlas’la Pleione’nin kızı Maia’nın, Zeus’la birleşmesinden doğan, Olympos tanrılarının en renkli ve özgün kişilerinden biri olan, tanrılar ve özellikle Zeus’un habercisi olarak görev yapan Hermes’in, bu bölgelerde, hangi kentlerde yoğun olduğunu ve nasıl tasvir edildiğini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Ve bu araştırma yapılırken o bölgelerde ve şehirlerde bulunan başta Hermes ile ilgili sikkeler ile diğer arkeolojik buluntuların birlikte karşılaştırmalı bir dökümü yapılmış ve tiplerin bölgesel yayılımları saptanmıştır.

Ancak bu bölgelerdeki müze koleksiyonlarında bulunan Hermes ile ilgili sikke ve diğer arkeolojik buluntuları çalışmada, müzeler tarafından izin verilmediği için Hermes ile ilgili buluntulara sadece kataloglardan ve konuyla ilgili yayınlardan ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada beni teşvik eden ve yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Oğuz Tekin’e, değerli görüşleriyle çalışmada katkıda bulunan, mitoloji ve ikonografi konusunda yardımlarını gördüğüm hocalarım Prof. Dr. İnci Delemen’e ve Doç. Dr. Sedef Çokay Kepçe’ye çok teşekkür ederim.

Tez projemi destekleyerek burs imkânı sağlayan Suna-İnan Kırac Vakfı Akdeniz Medeniyetlerini Araştırma Enstitüsüne teşekkür ederim.

Gerek tez aşamasında gerekse özel yaşamımda yardımlarını esirgemeyen dostlarım Afife Pat’a, Serpil Arın’a ve Yrd. Doç. Dr. Pınar Pınarcık’a da sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca arkadaşlarım, Doç. Dr. Serdar Aybek’e, Ar. Gör. Fatih Erhan’a ve Ar. Gör. Filiz Divarcı ‘ya da destek ve yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim.

Son olarak da bana gösterdikleri sabır ve manevi desteklerinden dolayı canım kızım Ayda Aral Demirtaş’a, sevgili eşim Mazlum Baki Demirtaş’a, kayınvalidem Fethiye Demirtaş’a, annem Sevinç Uslu, babam Nurfel Uslu, kardeşlerim İlker ve Soner Uslu’ya da çok teşekkür ederim.

Nurgül DEMİRTAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
LEVHALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1
1. HERMES	4
1.1. İsim Ve Köken.....	4
1.2. Mitolojik Ve İkonografik Özellikler.	6
1.3. Kült.....	14
2. LYKIA BÖLGESİ.....	17
2.1. Ana Çizgileriyle Lykia Tarihi Ve Coğrafyası	17
2.2. Hermes İle İlgili Sikkeler	20
2.2.1. Aperlai	21
2.2.2. Kadyanda.....	22
2.2.3. Kragos	23
2.2.4.Kyaneai.....	24
2.2.5. Masikytos	25
2.2.6. Oinoanda	25
2.2.7. Patara	27
2.2.8. Telmessos	28
2.2.9. Termessos Minor.....	29
2.2.10.Tlos.....	30
2.2.11. Dynastik Dönem	31

3. PAMPHYLIA BÖLGESİ	35
3.1. Ana Çizgileriyle Pamphylia Tarihi Ve Coğrafyası	35
3.2. Hermes İle İlgili Sikkeler	37
3.2.1. Aspendos	37
3.2.2. Attaleia	38
3.2.3. Lyrbe	40
3.2.4. Magydos	40
3.2.5. Perge	41
3.2.6. Sillyon	44
4. PISIDIA BÖLGESİ	48
4.1. Ana Çizgileriyle Pisidia Tarihi Ve Coğrafyası	48
4.2. Hermes İle İlgili Sikkeler	50
4.2.1. Adada	51
4.2.2. Antiokheia	51
4.2.3. Ariassos	53
4.2.4. Baris	54
4.2.5. Etenna	56
4.2.6. Isinda	56
4.2.7. Kodroula	59
4.2.8. Komama	60
4.2.9. Kremna	60
4.2.10. Olbasa	61
4.2.11. Prostanna	62
4.2.12. Sagalassos	62
4.2.13. Seleukeia Sidera	65
4.2.14. Selge	66
4.2.15. Sibidounda	67

4.2.16. Termessos	67
4.2.17. Timbriada	69
4.2.18. Tityassos	70
5. KILIKIA BÖLGESİ	73
5.1. Ana Çizgileriyle Kilikia Tarihi Ve Coğrafyası	73
5.2. Hermes İle İlgili Sikkeler	75
5.2.1. Adana	76
5.2.2. Aigeai	78
5.2.3. Anazarbos	79
5.2.4. Augusta	81
5.2.5. Diokaisareia	81
5.2.6. Elaiussa	82
5.2.7. Epiphaneia	83
5.2.8. Flaviopolis	84
5.2.9. Karallia	85
5.2.10. Kasai	85
5.2.11. Kelenderis	86
5.2.12. Kibyra Minor	86
5.2.13. Kolybrassos	87
5.2.14. Korakesion	89
5.2.15. Korykos	90
5.2.16. Laertes	94
5.2.17. Mallos	94
5.2.18 Olba	96
5.2.19. Seleukeia	98
5.2.20. Syedra	99
5.2.21. Tarsos	103

5.2.22. Bilinmeyen Satraplar Dönemi	105
6. LYKIA, PAMPHYLIA, PISIDIA VE KILIKIA'DA SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN HERMES TİPLERİ.....	110
6.1. Ayakta Duran Hermes	110
6.1.1. Tek Başına.....	110
6.1.1.1 Kerykeionlu ve Para Keseli	111
6.1.1.2. Kerykeionlu	114
6.1.1.3. Kerykeionlu ve Phialeli	115
6.1.1.4. Kerykeionlu, Para keseli ve Trophaeumlu.....	116
6.1.1.5. Kerykeionlu, Pateralı ve Giyimli	116
6.1.1.6. Kanatlı Kerykeionlu, Palmiye Dallı ve Giyimli	117
6.1.1.7. Kerykeionlu ve Asalı	118
6.1.2. Başka Tanrı/Tanrılarla Beraber	118
6.1.2.1. Hermes ve Aphrodite	118
6.1.2.2. Hermes, Ares ve Dike	120
6.1.2.3. Hermes ve Artemis	122
6.1.2.4. Bebek/Çocuk Dionysos'u Taşıyan Hermes	123
6.1.2.5. Hermes, Hades ve Persephone	125
6.1.2.6. Hermes ve Herakles	127
6.1.2.7. Hermes ve Tykhe	129
6.2. Oturan Hermes	130
6.2.1. Tek Başına.....	131
6.2.2. Apollon İle.....	133
6.3. Hermes Başı-Büstü.....	134
6.3.1. Petasoslu	134
6.3.2. Petasossuz.....	136
6.3.3. Kanatlı Petasoslu	138

6.3.4. Diademli ve Kanatlı	138
6.4. Koç/Keçi İle	139
6.4.1. Yanında Koç-Keçi Olan Hermes	139
6.4.2. Omzunda Koç Taşıyan Hermes (Hermes Kriophoros)	141
6.4.3. Koç Üzerinde Sakallı Hermes	143
DEĞERLENDİRME	145
SONUÇ	158
BİBLİYOGRAFYA	162
ÖZGEÇMİŞ.....	193
LEVHALAR	

KISALTMALAR LİSTESİ

1-Modern Literatüre İlişkin Kısaltmalar

Acta Arch	Acta archaeologica. København.
Adalya	Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) yıllık tarih-arkeoloji dergisi.
AJA	American Journal of Archaeology. New York.
Ambix	The Journal of the Society for the Study of Alchemy and Early Chemistry
AMS	Asia Minor Studien .
AnatSt	Anatolian Studies. Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara. London.
ANRW	Aufstieg und Niedergang der römischen Welt.
ArtB	The Art Bulletin.
ASR	Die antiken Sarkophagreliefs
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara.
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique. Paris, Athènes.
Belleten	Belleten. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara.
BMC	A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum.
CIG	Corpus Inscriptionum Graecarum. Berlin.
DNP	Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike.
IK	Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien. Bonn.
IstMitt	Istanbulur Mitteilungen. İstanbul.
JHS	Journal of Hellenic Studies.
JNG	Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte.
JNES	Journal of Near Eastern Studies.
JRS	Journal of Roman Studies.
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara.
LAW	Lexicon der Alten Welt.
LIMC	Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae.
MKKS	Müze Kurtarma Kazıları Semineri.

NC	The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society. London.
NNM	Numismatic Notes on Monographs .
Olba	Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları. Mersin.
RE	Paulys Real-Encyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft. Stuttgart .
REG	Revue des études grecques. Paris.
RHR	Revue de l'Histoire des Religions.
SchwMüBl	Schweizer Münzblätter.
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum .
SNG	Sylloge Nummorum Graecorum.
TAM	Tituli Asiae Minoris. Vindobonae .
TAY	Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri
TIB	Tabula Imperii Byzantini. Wien.
TürkTK	Türk Tarih Kongresi.

2. Teknik Kısaltmalar

a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
A.Y.	Arka Yüz
bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Lev.	Levha
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Ö.Y.	Ön Yüz
Ref.	Referans
Res.	Resim
s.	Sayfa

vd.	ve devamı
v.d.	ve diğçerleri
yy	yüzyıl

LEVHALAR LİSTESİ

Lev. I, Res. 1	: Bothmer, 1994, Res.19.
Lev. I, Res. 2	: Boardman, 2002, Res.61.2.
Lev I, Res. 3	: Carpenter, 2002, Res.105.
Lev. I, Res. 4	: Boardman, 2002, Res.251.
Lev. II, Res. 5	: LIMC V-2 , Hermes, no:320.
Lev. II, Res. 6	: Carpenter, 2002, Res.79.
Lev. II, Res. 7	: LIMC V-2 , Hermes, no:526 b.
Lev. II, Res. 8	: LIMC V-2 , Hermes, no: 246.
Lev. III, Res. 9	: LIMC V-2 Hermes, no: 257.
Lev. III, Res. 10	: Boardman, 2002, Res.73.
Lev. III, Res. 11	: Carpenter, 2002, Res.119.
Lev. III. Res. 12	: Boardman, 2003, Res.80.
Lev. IV. Res. 13	: Boardman, 2002, Res.16.
Lev. IV, Res. 14	: Boardman, 2003, Res.38.
Lev. IV, Res. 15	: Carpenter, 2002, Res.78.
Lev. IV, Res. 16	: Carpenter, 2002, Res.317.
Lev. IV, Res. 17	: Carpenter, 2002, Res.318.
Lev. V, Res. 18	: Carpenter, 2002, Res.110
Lev. V, Res. 19	: Nysa Tiyatro Kabartmaları.
Lev. V, Res. 20	: SNG Aul. Kilikien , 1966, 5612.
Lev. V, Res. 21	: Richter, 1936, Res. 124(I:I).
Lev. VI, Res. 22	: LIMC V-2 , Hermes, no:572.
Lev. VI, Res. 23	: SNG von Aulock Pamphylien 4582
Lev. VI, Res. 24	: Konuk- Arslan, 2000, Res.148.
Lev. VI, Res. 25	: Konuk- Arslan, 2000, Res.63.
Lev. VII, Res. 26	: LIMC V-2 , Hermes no:12.
Lev. VII, Res. 27	: LIMC V-2 , Hermes no:78.
Lev. VII, Res. 28	: Richter, 1950, Res. 628.
Lev. VII, Res. 29	: Richter, 1936, Res. 30.
Lev. VII, Res. 30	: LIMC V-2 , Hermes no:591.

Lev. VIII, Res. 31	: LIMC V-2 , Hermes no:316.
Lev. VIII, Res. 32	: LIMC V-2 , Hermes no:801.
Lev. VIII, Res. 33	: LIMC V-2 , Hermes no:272.
Lev. VIII, Res. 34	: LIMC V-2 , Hermes no:923.
Lev. IX, Res. 35	: Boardman, 1996, Res.46.
Lev. IX, Res. 36	: LIMC V-2 , 1990, Hermes no:289.
Lev. IX, Res. 37	: LIMC V-2 , 1990, Hermes no: 284.
Lev. IX, Res. 38	: BMC Thrace, 1877, s.77, No: 3.
Lev X, Harita 1	: Lykia Haritası. (BMC Lycia 1897)
Lev XI-XIV	: Lykia Bölgesi'ndeki Hermes İle İlgili Sikkeler
Lev XV, Res. 39	: Milner,– Smith, 1994, Res. 16 a.
Lev XV, Res. 40	: Atila, 1992, s.123, Res. 10.
Lev XVI, Res. 41	: Freyer–Schauenburg 1994, s.6, S7.
Lev. XVII, Harita 2	: Pamphylia Haritası (Mitchell, 1993, s.73,no:5)
Lev. XVIII-XIX	: Pamphylia Bölgesi'ndeki Hermes İle İlgili Sikkeler
Lev. XX, Res. 42	: Lanckoronski, 2005, s.17.
Lev. XX, Res. 43	: Nurgül Demirtaş (Antalya Müzesi).
Lev XXI, Res. 44	: Nurgül Demirtaş (Antalya Müzesi).
Lev XXI, Res. 45	: Nurgül Demirtaş (Antalya Müzesi).
Lev XXI, Res. 46	: Akçay, 2007, s.124, Lev.XI
Lev XXI, Res. 47	: Nurgül Demirtaş (Antalya Müzesi).
Lev XXII, Res. 48	: Nurgül Demirtaş (Antalya Müzesi).
Lev XXII, Res. 49	: Abbasoğlu, 1990, s.226, Res. 20.
Lev. XXII, Res. 50	: İnan, 1986, s.164, Res. 36.
Lev. XXIII, Res. 51	: İnan, 1986, s.164, Res. 56.
Lev. XXIII, Res. 52	: İnan, 1986, s.164, Res. 58.
Lev. XXIII, Res. 53	: Nurgül Demirtaş (Side Müzesi).
Lev XXIV, Res. 54	: Nurgül Demirtaş (Side Müzesi).
Lev XXIV, Res. 55	: Nurgül Demirtaş (Side Müzesi).
Lev XXIV, Res. 56	: Nurgül Demirtaş (Side Müzesi).
Lev XXIV, Res. 57	: İnan, 1975, s.74-77, Lev. XXXIV, No: 22.
Lev XXV, Res. 58	: İnan, 1975, s.97-98, Lev. XLIV.

Lev. XXV, Res. 59	: İnan, 1975, s.165-166, Lev. LXXVI,1-3.
Lev. XXV, Res. 60	: İnan, 1975, s.166, Lev. LXXVI,4; LXXVII 1-2.
Lev. XXVI, Res. 61	: Side Müzesi (Nurgül Demirtaş)
Lev. XXVII, Harita 3	: Pisidia Haritası (SNG Pfälzer Pisidien , 1999)
Lev. XXVIII-XXXIII	: Pisidia Bölgesi'ndeki Hermes İle İlgili Sikkeler
Lev. XXXIV, Res. 62	: Nurgül Demirtaş (Isparta Müzesi).
Lev. XXXIV, Res. 63	: Robinson, 1926-1927, s.53, Res. 110.
Lev. XXIV, Res. 64	: Karayaka, 2007, Res.91.
Lev. XXV Res.65	: B.Van Daele-K. Ertuğ-M. Waelkens, 2004, s.229, Res.13.
Lev. XXXVI, Harita 4	: Kilikia Haritası (SNG Switzerland I Cilicia) 1986)
Lev. XXXVII- XLIV	: Kilikia Bölgesi'ndeki Hermes İle İlgili Sikkeler
Lev. XLV, Res. 66	: Nurgül Demirtaş (Adana Müzesi).
Lev. XLV, Res. 67	: Nurgül Demirtaş (Adana Müzesi).
Lev. XLVI, Res. 68	: Sayar,1999, s.419, Res.8.
Lev. XLVI, Res. 69	: Akkurnaz, 2007, Lev.49B.
Lev. XLVI, Res. 70	: Akkurnaz, 2007, Lev. 49C.
Lev. XLVI, Res. 71	: Kızıgut, 2003, Lev.29, Res.5a.
Lev. XLVII, Res. 72	: Kızıgut, 2003, Lev.29, Res.6a.
Lev. XLVII, Res. 73	: Nurgül Demirtaş (Silifke Müzesi).
Lev. XLVII, Res. 74	: Nurgül Demirtaş (Silifke Müzesi).
Lev. XLVII, Res. 75	: Goldman, 1950, Terrakota Res. 169.
Lev. XLVIII, Res. 76	: Goldman, 1950, Terrakota Res.113.
Lev. XLVIII, Res. 77	: Goldman, 1950, Terrakota Res.409.
Lev. XLVIII, Res. 78	: Nurgül Demirtaş (Tarsus Müzesi).
Lev. XLIX, Res. 79	: Russel, 1988, s.267, Res.5.
Lev. XLIX, Res. 80	: Russel, 1980, s.173, Res.3.
Lev. L, Res. 81	: LIMC V-2 , s.367, no: 950b.
Lev. L, Res. 82	: BMC Phrygia , s.380, no:3, Lev. XLIV 5.
Lev. L, Res. 83	: SNG von Aulock Lydien , 1963, no: 3117.
Lev. L, Res. 84	: SNG Leypold, Bithynien , Band I, 2000, no:224.
Lev. L, Res. 85	: SNG München, Karien , 2006, no: 233.

- Lev. L, Res. 86 : **SNG Cop., Bosphorus**, 1944, no:194.
- Lev. L, Res. 87 : Moushmov, 1912, no: 1017.
- Lev. L, Res. 88 : Moushmov, 1912, no: 1017.
- Lev. L, Res. 89 : (Çevrimiçi) <http://www.ebay.com/itm/GORDIAN-III-238AD-Hadrianopolis-Nude-HERMES-Caduceus-QualityAncient-Roman-Coin-/350572664847>, 5 Kasım 2012.
- Lev. LI, Res. 90 : Svoronos, 1890, no:1, Lev. XXX, 12.
- Lev.LI, Res. 91 : **SNG Cop Lydia I**, 1947, no:67-69
- Lev.LI, Res.92 : **BMC Syria**, 1899, s.294, no:25, Lev. XXXVI-9;
- Lev. LI, Res.93 : (Çevrimiçi)<http://www.imperialcoins.com/itemdetail.asp?type=S&item=2041>, 15 Kasım 2012.
- Lev. LI, Res.94 : <http://www.theoi.com/Gallery/K10.4.html>.
- Lev. LI , Res. 95 : http://pt.wikipedia.org/wiki/ficheiro:Locri_Pinax_Eros_Hermes_And_Aphrodite.jpg, Aralık 2012
- Lev. LI, Res. 96 : Prückner, 1968, Res.7.
- Lev. LI, Res. 97 : (Çevrimiçi)<http://nomisma.org/id/corinth>
- Lev. LI, Res. 98 : (Çevrimiçi) <http://numismatics.org/collection/1944.100.38579>. Kasım 2012
- Lev. LII, Res. 99 : Carpenter, 2002, Res.132.
- Lev. LII, Res. 100 : (Çevrimiçi)http://en.wikipedia.org/wiki/File:Greek_-_Procession_of_Twelve_Gods_and_Goddesses_-_Walters_2340.jpg, Kasım 2012.
- Lev. LII, Res. 101 : **SNG Levanten, Cilicia**, 1986, no:445.
- Lev. LII, Res. 102 : Ashton, **NC** 2005, Lev. 5, 1.
- Lev. LII, Res. 103 : **LIMC V-2**, Hermes, no: 711b.
- Lev. LII, Res. 104 : (Çevrimiçi)<http://www.eidola.eu/?page=2,17> Kasım 2012.
- Lev. LII, Res. 105 : **SNG Cop Pamphylia**, 1955, no:299.
- Lev. LII, Res. 106 : **LIMC V-2**, Hermes, no: 394.
- Lev. LII, Res. 107 : **LIMC V-2**, Hermes, no: 377.

- Lev. LIII, Res. 108 : **LIMC V-2**, Hermes, no: 365a.
- Lev. LIII, Res. 109 : **LIMC V-2**, Hermes, no: 384.
- Lev. LIII, Res. 110 : **SNG Cop.**, İonia, 1946, no:1495.
- Lev. LIII, Res. 111 : **BMC Peloponnesus**, 1887, Lev. XXXVI.7.
- Lev. LIII, Res. 112 : (Çevrimiçi)<http://www.theoi.com/Gallery/K14.7.html>, 17 Kasım 2012.
- Lev. LIII, Res. 113 : (Çevrimiçi)http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/27/Sarcophagus_with_the_Abduction_of_Persephone_by_Hades_%28detail%29_2.JPG, 17 Kasım 2012
- Lev. LIV, Res. 114 : <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7790/>, 17 Kasım 2012.
- Lev. LIV, Res. 115 : **SNG Tüb. Lydien**, 1994, no: 3736.
- Lev. LIV, Res. 116 : **RPC VII, Band I, Lydia**, 2000, no:487.
- Lev. LIV, Res. 117 : **SNG Cop. Phrygia II**, 1948, no: 428.
- Lev. LIV, Res. 118 : <http://www.ebay.com/itm/Caracalla-211AD-Pisidia-Panemoteichus-Medallion-Rape-of-Persephone-Very-Rare-/220627517463>.
- Lev. LV, Res. 119 : Varbanov, 2007, no: 2929.
- Lev. LV, Res. 120 : **SNG Cop. Sicily**, 1981, no:235.
- Lev. LV, Res. 121 : **LIMC V-2**, Herakles, no: 2504.
- Lev. LV, Res. 122 : **LIMC V-2**, Hermes, no: 443.
- Lev. LV, Res. 123 : **BMC Phrygia**, 1906, Lev. XLIX. 5.
- Lev. LV, Res. 124 : **BMC Italy**, 1873, s.125, no: 18-22.
- Lev. LVI, Res. 125 : Smith, 2002, Res.91.
- Lev. LVI, Res. 126 : Necessian, **ANJ XXVII/4**, A13/P100c.
- Lev. LVI, Res. 127 : **SNG France 2 Cilicie** 1075.
- Lev. LVI, Res. 128 : **LIMC V-2**, Hermes, no: 779.
- Lev. LVI, Res. 129 : **BMC Crete**, 1886, s.61, no: 2.
- Lev. LVII, Res. 130 : **BMC Peloponnesus**, 1887, Pl.XXXVI.8.
- Lev. LVII, Res. 131 : **SNG Leypold**, Mysien, Band I, 2000, no:376.
- Lev. LVII, Res. 132 : Waddington, Nicaea, 1910, no: 414.
- Lev. LVII, Res. 133 : Waddington, Nikomedia, 1910, no: 55.

Lev. LVII, Res. 134	: LIMC V-2 , Hermes, no: 598.
Lev. LVII, Res. 135	: LIMC V-2 , Hermes, no: 961.
Lev. LVII, Res. 136	: http://www.theoi.com/Gallery/K11.5.html .
Lev. LVIII, Res. 137	: Stewart, 1990, Cilt 2, Lev.: Hermes, Apollo, Pan and Nymphs.
Lev. LVIII, Res. 138	: SNG Cop. Pisidia , 1956, no: 320.
Lev. LVIII, Res. 139	: SNG Cop. Thrace , 1947, no: 391.
Lev. LVIII, Res. 140	: SNG Tüb., Ionien , 1989, no: 3124.
Lev. LVIII, Res. 141	: SNG Cop. Aeolis , 1945, no: 14.
Lev. LIX, Res. 142	: SNG Cop. Lesbos , 1945, no: 313.
Lev. LIX, Res. 143	: Weber, NC 1892, p. 188, 5, Lev. 15, 4.
Lev. LIX, Res. 144	: Waddington, 1908, Bithynium, no: 26.
Lev. LIX, Res. 145	: Waddington, 1908, Bithynie, Apamée, no: 32.
Lev. LX, Res. 146	: LIMC V-2 , Hermes, no: 298.
Lev. LX, Res. 147	: SNG von Aulock Phrygien , 1964, no: 3379.
Lev. LX, Res. 148	: SNG von Aulock Mysien , 1957, no: 1138.
Lev. LX, Res. 149	: SNG France 5, Mysie , 2001, no: 1043.
Lev. LX, Res. 150	: SNG München Karien , 2006, no: 155.
Lev. LX, Res. 151	: LIMC V-2 , Hermes, no: 819 bis.
Lev. LX, Res. 152	: LIMC V-2 , Hermes, no: 991d.
Lev. LXI, Res. 153	: Nurgül Demirtaş (Ephesos)
Lev. LXI, Res. 154	: Waddington, Babelon- Reinach, Bithynium, 1908, no: 13.
Lev. LXI, Res. 155	: LIMC V-2 , Hermes, no: 276a.
Lev. LXI, Res. 156	: LIMC V-2 , Hermes, no: 283.
Lev. LXI, Res. 157	: LIMC V-2 , Hermes, no: 285.
Lev. LXI, Res. 158	: BMC Central Greece , 1884, no: 51, Lev. X 12.
Lev. LXII, Res. 159	: Moushmov, 1912, no: 5624.
Lev. LXII, Res. 160	: LIMC V-2 , Hermes, no: 820.
Lev. LXII, Res. 161	: LIMC V-2 , Hermes, no: 264a.
Lev. LXII, Res. 162	: LIMC V-2 , Hermes, no: 791a.

GİRİŞ

“Sikkelerin Işığında Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia’da Hermes” adını taşıyan bu araştırmanın ana konusunu, adı geçen bölgelerde Tanrı Hermes ve onunla ilişkili diğer arkeolojik buluntuların saptanması ve sikkeler üzerindeki tasvirlerinin incelenerek, bir değerlendirmesinin yapılması oluşturmaktadır.

Oniki Olymposlu’dan biri olan Hermes, aslında çok karmaşık bir mitolojik kişiliğe sahiptir. Yunan mitolojisinde birçok efsanede Hermes’i, tanrıların habercisi, hırsız, hilebaz, yalancı, zanaatçı, müzisyen, sporcu, çobanların, ezilmiş ve alt tabaka insanların ve seyyahların koruyucusu, becerikli, haydut, hırsız, aldatıcı, lyra’nın mucidi, ticaret tanrısı ve Psykhopompos olarak görmekteyiz. Böylesine çeşitli sıfatları olan tanrının Yunan kültürünün etkisinin görüldüğü her yerde yaygın bir kültü ve dolayısıyla da tasvirleri ortaya çıkmaktadır.

Antik dönem coğrafyası içerisinde geniş bir alanda yayılım ve tapınım bulan Hermes’in, özellikle Anadolu’nun güneyindeki (Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia) yayılımının saptanması isteği bu çalışmanın hazırlanmasında etkili olmuştur. Bu konuda özellikle sikkeler üzerindeki tasvirlerden yola çıkılmasının sebebi de, sikkelerin antik dönemin en yaygın malzemelerinden biri olmasıdır. Sikkelerin tanrı Hermes’e yaraşır bir şekilde ticaretle de elden ele dolaşarak geniş bir alana yayıldıkları düşünülürse, sikkeler üzerindeki tasvirlerin seçilmesi de ayrı bir önem taşımaktadır.

Amaç-Kapsam

“Sikkelerin Işığında Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia’da Hermes” adını taşıyan bu tezin amacı, bu bölgelerdeki kentlerin sikkeleri üzerindeki Hermes tasvirlerinin incelenmesi, o kentlerde Hermes’e ilişkin verilerin saptanarak, Tanrı Hermes’in yayılımını tespit etmek ve karşılaştırmalı bir dökümünü yapmaktır. Bu araştırma yapılırken o bölgelerde ve şehirlerde bulunan Hermes ile ilgili ulaşabildiğimiz buluntular toplanmış ve bu buluntular ışığında, Hermes’in bu bölgelerdeki kentlerde yayılımı saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Hermes’in söz konusu bölgeler için ifade ettiği önemin ortaya konulabilmesi hedeflenmiştir.

Hermes'in bu bölgelerdeki kentlerin sikkeleri üzerindeki tasvirleri ise tiplere ve alt tiplere ayrılarak ayrıntılı olarak işlenmiştir.

Günümüze kadar, Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia'da Hermes'in yayılımını başta sikkeler olmak üzere diğer arkeolojik buluntuları bir araya getirerek inceleyen ve karşılaştırmalı bir dökümünün yapıldığı bir çalışmanın mevcut olmadığı anlaşılmaktadır. Bu eksikliği fark ederek hazırladığım bu çalışmayla da, söz konusu dört bölgedeki Hermes'in yayılımına dair dağınık durumdaki bilgiler sistemli bir şekilde toplanmış ve başka bölgelerdeki kentlerden örneklerle de karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın tarihsel sınırı, M.Ö. 5. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyıl arasındaki zaman dilimini kapsamaktadır.

Çalışmada bölgeler ve Hermes'e dair bir ipucuna rastlanan kentler ait oldukları bölgeler içinde alfabetik olarak sıralanmış, saptanan bulgular (sikke, yazıt, heykeltıraşlık eserler ve diğer arkeolojik buluntular) her kent içinde ayrı ayrı belirtilmiş ve bölge ile ilgili metin, bir tablo da analiz edilmiştir.

Hermes'e ayrılmış olan 1. bölümde tanrının ismi ve kökeni, mitolojik ve ikonografik özellikleri, atribüleri, kültü ve tasvirleri incelenmiştir. 2. bölümde Lykia bölgesindeki; 3. bölümde Pamphylia bölgesindeki; 4. bölümde Pisidia bölgesindeki ve 5. bölümde de Kilikia bölgesindeki kentlerin, coğrafi konumu ve bu kentlerde Hermes ile ilgili saptanan başta sikkeler olmak üzere ve diğer arkeolojik buluntulara değinilmiştir. 6. bölümde ise Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia bölgesindeki kentlerin sikkeleri üzerinde görülen Hermes Tipleri belirtilmiştir. "Ayakta Duran", "Oturan" "Büst-Baş" ve "Koç/Keçi İle" şeklinde ayrılan bu tiplere heykel sanatından, keramik eserlerden ve başka kentlerdeki sikkelerden örnekler verilerek incelenmiş, karşılaştırma yapılmıştır.

Bu çalışmada öncelikli olarak yararlanılan veriler sikkeler olmuş, konuyla ilgili önemli sikke katalogları ve süreli yayınlar gözden geçirilmiştir. Başvurulan kaynaklar kaynakçada belirtilmiştir.

Nispeten az sayıdaki diğ er arkeolojik (yazıt, heykeltıraşlık eserler, lahit kabartmaları, mimari kalıntılar; keramik eserler) malzemelere de yer verilerek bu bölgelerde Hermes'e işaret eden veriler bir bütünlük içinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.HERMES

1.1. İsim ve Köken

Hermes kelimesi İon-Attik Lehçesinde Ερμ^ο], -ov; destanlarda, diğer yazı ve diyalektlerde Ερμε↔η], Ερμ], Ερμ v,- vo] ve Ερμιο] olarak geçer. Hermes'in Etrüsk dilindeki karşılığı Turms, Latince'deki karşılığı ise Mercurius'tur.¹ Hermes'in ismi eski çağlardan beri çok değişik şekillerde yorumlanmıştır. Attika vazoları üzerinde Ερμ^ο] (**bkz.** Lev. I, Res.1) ve Ερμ^ο] olarak görülür. Dorik lehçede Ερμ v, Ερμ]; Lesbos'ta Ερμια]; Thesselia'da Ερμιοι], Ερμιονο] ve Ερμιο] a rastlanır.² Mykenai'da bulunan Lineer B tabletlerinde ise Hermes adı e-ma-a₂-a-re-ja olarak beş kez; Pylos'ta üç kez; Knossos'ta ve Thebai'da bir kez geçer. Hermes ismi Lineer B tabletlerinde Poseidon'dan daha az, fakat Zeus ve Hera kadar sık, Artemis ve Dionysos'dan ise daha fazla geçer.³

Karmaşık bir mitolojik kişiliğe sahip Hermes'in (**bkz.** Lev. I, Res.2) kökeni aslında tartışmalı bir konudur. Çünkü Hermes farklı tarihsel dönemlerde farklı bölgelerde birçok rol üstlenmiştir. Bu nedenden dolayı araştırmacılar zaman zaman birden fazla Hermes'in söz konusu olduğundan kuşkulanırlar.⁴

Hermes'in gerçek bir Olympos'lu olduğunu söyleyen Otto'ya⁵ karşı, Hermes'in Olympos'luluğuna ilişkin bilgilerin ozan ve filozoflarca sonradan eklendiğini, onun kökeninde khthonik (yeraltıyla ilişkili) bir tanrı olduğunu söyleyen Raingeard, Hermes'in Teselya'ya Pelasglar tarafından getirildiğini düşünmektedir.⁶ Ayrıca Herodotos'tan hareket eden Thompson'a (1983, 189) göre Hermes Pelasg kökenli çoban tanrıdır.⁷ Hermes tapınımının kökenlerini tam olarak saptamanın

¹ Gerard Siebert "Hermes" **LIMC** V-1, **Zürich**, München, Düsseldorf, Artemis & Winkler Verlag 1990, s. 285.

² Georg Wissowa-Wilhelm Kroll, "Helicon-Hyagnis", **RE** VIII, Stuttgart, J.B. Metzlersche Buchhandlung, 1913, s.738.

³ Siebert, **a.g.e.**, s. 285.

⁴ Sibel Özbudun, **Hermes'ten İdris'e**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2004, s.52.

⁵ Walter E. Otto, **The Homeric Gods**, Londra, Thames and Hudson, 1979, s.104.

⁶ Pierre Raingeard, **Hermes Psychagogue**, Paris, Rennes, Imprimerie Oberthur, 1934, s.536-542, 584-585.

⁷ George Thomson, **Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler**. Tarih Öncesi Ege I, (Çev. Celal Üster), İstanbul, Payel Yay., 1983, s. 189.

mümkün olmadığından yakının Orgogozo Klasik Çağ öncesi Hermes kültünün ikili (taş ve koç) özelliğine işaret ederek tanrıyla ilişkili olduğu düşünülen koç kültünün Hint- Avrupa kökenine dikkat çekmekte ve kültün bu yönünden Akhalarca Asya'dan getirilmiş olabileceğini belirtmektedir.⁸ Diğer yandan Lippmann'ın Hermes adının çok eski çağlardan itibaren "büyülü güçler'e sahip bir toprak tanrısı olarak Hititler ve Kilikyalılar arasında ortaya çıktığı" yolundaki tezi de Asya kökeni görüşünü desteklemektedir. Lippmann'a göre Hermes'in Hititler'deki adı "Arma"dır.⁹

Siebert ise Hermes'e ilişkin en eski arkeolojik verilerin M.Ö. 2. Binin ortalarına dayandığını belirtmektedir. Bu verilere göre Hermes, Myken pantheonu'nun Hermahas adlı tanrısıdır ve oldukça farklı bir kimlikle çobanlar ülkesi Arkadia'ya geçişi Girit'ten olmuştur.¹⁰ Leach de Hermes'in Arkadia kökenli bir bereket tanrısı olduğunu söylemektedir.¹¹ Nilsson, Hermes'in Yunanistan'daki kültünü yol üzerindeki, gelen geçen birer taş attığı ya da erzaklarından bir parçasını sunu olarak bırakabildiği taş yığınlarına ve bunların üzerinde dikili duran iki ya da dört başlı işaret taşına bağlamaktadır. Taş yığınlarının tanrısı olarak da *herma*, *hermaion*, *hermaios* ve *lophos* sıfatlarını alır.¹² Yolcular için bir işaret taşı değerinde olan bu yığınlarda barındığına inanılan tanrı (Hermes) böylelikle yolların ve yolcuların tanrısı olmaktadır. Bu taş yığınları kimi zaman ölülerin de üzerlerini örtmekte kullanılırlar, bu da ölülerin, kendilerini Hades ülkesine götürecek bir yol göstericiye gereksinimleri olduğunu gösterir ve Hermes'e ölü ruhlarının Hades'e yolculuklarında rehberlik görevini (Psychopompos) yükler. Mezar ya da tanrı sunuları, yolu bu taş yığınlarına rast gelen aç yolcu için beklenmedik bir şans (hermaion)'tır. Hermes de, bu şansla beklenmedik bir anda beklenmedik bir tarzda ele geçen kazançla ilintilidir.¹³

⁸ Jeanine J. Orgogozo, "L'Hermes des Acheens", **RHR**, Paris, 1949, s.10-12.

⁹ Edmund O. Lippmann "Some Remaks on Hermes and Hermatica" **Ambix**, 1938, c.2 ,1:21-25.

¹⁰ Siebert, **a.g.e.**, s. 286.

¹¹ Maria Leach - John Fried,, "Hermes" **Dictionary of Folklore, Mythology and Religion I**, New York, Funk & WagnallS Company, 1949, 493-494.

¹² Yves Bonnefoy, **Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü**, I. Cilt, (Çev. Levent Yılmaz), Ankara, Dost Kitabevi, 2000, s.402.

¹³ Martin P. Nilsson, **Greek Folk Religion**, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1987, s.5-8.

Hermes, Hellenistik Dönem öncesinde ve Hellenistik Dönemde, Mısır'da sivil düzenin, dinsel düzenin, kültlerin, ayinlerin, tapınakların, sözcüklerin ve buna bağlı olarak Kelam'ın kutsal yazının, ilimlerin, kitapların yaratıcısı, efendisi, aynı zamanda zânaatçı, güzel sanatlar ilahı, insan dillerinin kurucusu ve ölümlerle bağlantısı olan tanrı Thoth'la özdeşleştirilmiştir.

Ayrıca Hermes olasılıkla Ptolemaioslar döneminde Mısır'da biçimlenen, ancak hakkındaki ilk kayıtlara Roma İmparatorluk Dönemi'nde rastlanan Mısır tanrısı Thoth ile kaynaştırılarak her iki tanrıdan da farklı anlam ve işlevler yüklenerek Hermes Trismegistus'a (Üç Kez Büyük Hermes) dönüşmüştür.¹⁴

1.2. Mitolojik ve İkonografik Özellikler

Hermes, (Yunanca Ερμής) Titanlar soyundan Atlas ile Pleione'nin kızı Maia'nın Zeus'la birleşmesinden doğmuştur. Arkadia'nın güneyindeki Kyllene dağının bir mağarasında doğan ve tanrıların, öncelikle Zeus'un habercisi olarak görev alan Hermes, Olympos tanrılarının en renkli ve özgün kişiliklerinden biridir.¹⁵ On iki büyük Olympos'lu tanrıdan biri olan ve ölümsüzlüğü sözleşmeyle kazanan tek tanrı olan Hermes,¹⁶ doğumundan itibaren kurnaz, becerikli, başı dertten kurtulmayan, şeytani bir çekiciliğe sahiptir.¹⁷ Hermes'in doğumu (**bkz.** Lev. I, Res. 3) ile ilgili mitos, Hermes'in doğduğu gün olağanüstü işlere girerek herkesi şaşırttığını dile getirir. Kundağını çözerek doğduğu mağaradan çıkan bebek Hermes bulduğu bir kaplumbağanın içini boşaltarak üzerine öküz derisi sarar ve yedi tel takarak *lyra* denilen ve ahenkli sesler çıkaran bir müzik aleti yapar. Daha sonra Apollon'un sürüsünü (**bkz.** Lev. I, Res. 4) çalarak bir mağaraya saklar. Hermes bu işleri yaparken ihtiyar Battos onu görür. Hermes karşılaşmalarını kimseye söylememesi için ona yemin ettirir ve karşılığında ona bir düve hediye edeceğine söz verir. Daha sonra masum bir bebek gibi kundağına geri döner. Sürüsünü Hermes'in çaldığını öğrenen Apollon, onu cezalandırmaya gittiğinde Hermes'in yaptığı lyanın

¹⁴ Özbudun, **a.g.e.**, s.128-129.

¹⁵ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1993, 140.

¹⁶ Laurence Kahn Lyotard, "Hermes", **Dictionnaire des Mythologies et des Religions des sociétés traditionnelles et du monde antique I**, (ed.Y. Bonnefoy), Paris, Flammarion, 1981, s.500.

¹⁷ Lexicon der Alten Welt, (**LAW**) Band 2, Zürich und Stuttgart, Artemis, 1965, s.1270.

çıkardığı seslere hayran olur. Lyra'yı alan Apollon karşılığında inekleri orada bırakmaya razı olur. Bir süre sonra da Hermes Pan kavalını icat eder. Apollon syrinks denilen bu kavalı da ister, karşılığında Hermes'e *kerykeion* denilen sihirli altın değneği verir. Bu değnekle Hermes habercilerin ve hırsızların kralı olur.

Zeus 'da oğullarının en sivri akıllısı, en kurnaz ve en canlısı olan Hermes'i kendine ulak olarak seçer ve bundan sonra bütün emirlerini tanrılara da insanlara da Hermes aracılığıyla ulaştırır.¹⁸

Hesiodos, Homeros tarzı hymnoslarda Hermes'i, Arkadia ve Kyllene'deki zengin sürülerin efendisi, *Argeiphontes*, şans getiren, tanrıların habercisi, casus, hırsız, kapıların bekçisi ve rüyaların rehberi olarak tanımlar.¹⁹

Yunan mitolojisinde Hermes'in, birçok görevi vardır. Hermes hırsız, çoban, zanaatçı, haberci, müzisyen (**bkz.** Lev. II, Res. 5), sporcu ve ticaret tanrısıdır.²⁰ Hermes, cingöz bir tanrıdır. Gezginlerin Tanrısıdır. Üretkenlik Tanrısıdır. O aynı zamanda ölümsüzlerin de habercisidir. Gök ile yer arasındaki ilahi bağı karşılıklı alışverişi simgeler. Hermes, yolcuların, hırsızların ve de kötü adamların tanrısıdır. Becerikli, iyi konuşup karşısındakini ikna edebilen Hermes, bu özelliğinden ötürü hatiplerin piri sayılmıştır. En önemli özelliği iyi niyetli olmasıdır.²¹ Hermes, karanlıklarda yönünü bulabilen, hem görünür hem görünmez olabilen, şimşek hızıyla dolaşabilen bir tanrıdır.²² Hermes'in özel görevlerinden biri de ölümlere kılavuzluk ederek onları evine götürmektir.²³ Bu görevinden dolayı Hermes'e *Psykhopompos* yani *Ruhların Kılavuzu* (**bkz.** Lev. II, Res. 6) adı verilir. Hermes'i de Homeros

¹⁸ Erhat, **a.g.e.**, s.140-141

¹⁹ Hesiodos, "Hermes", IV, XVIII, **The Homeric Hymns and Homerica**, (ed. Hugh G. Evelyn-White), 1914, s.362-406; 440-442.

²⁰ Norman O. Brown, **Hermes Thief**, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 1947, s.3.

²¹ Rosa Agizza, **Antik Yunan'da Mitoloji**, (Çev. Zühre İlkelen), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001, s.55-58.

²² Mircae Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, Cilt 1,(Çev. Ali Berkay), İstanbul, Kabaıcı Yayınları, 2003, s.338.

²³ Edith Hamilton, **Mitologya**, (Çev. Ülkü Tamer), İstanbul, Varlık Yayınları, 2004, s.19.

destanlarında bu göreviyle görürüz.²⁴ Efsanelerde genelde ikinci sıradadır. Hermes bir nevi tanrıların memuru, kahramanların koruyucusu şeklinde karşımıza çıkar.²⁵

Hermes yollarda gezendir. *Hodios*, *Hegemonios*, *Agetor* olarak bütün yolcuların kılavuzudur. Yolculara kılavuzluk etse de aynı zamanda her an her şeyi altüst edebileceği için kuşku uyandıran bir tanrıdır. *Propylaios* ve *strophaios* olarak evlerin kapılarında dirliğin bekçisidir. Ayrıca kapı kilitlerinin tanrısıdır ve açılmalarını sağlar.

Hermes hırsızların ve çobanların da tanrısıdır. (**bkz.** Lev. II, Res. 7,8, Lev. III, Res.9) Çobanlar onun himayesinde toplanırlar. *Nomios*, *melossos*, *epimelios* ve *kriophoros* sıfatlarını alan Hermes çobanın ve sürüsünün yolunu şaşırtmaktan geri kalmaz. Anlaşılmaz, kurnaz ve yanıltıcıdır. Hermes'in en önemli özelliklerinden birisi kurnazlığıdır. Bu nedenle *dolios* sıfatını almıştır.²⁶

Hayvan sürülerinin verimliliğinin sağlanması Hermes'i eril bereket tanrıları arasına sokar. Herme'lerdeki ithyphallik (**bkz.** Lev. III, Res. 10) görüntüsüyle de koruyucu tanrılar arasında yer alan Hermes, sadece hayvan verimliliği ile değil aynı zamanda bitki bereketi ile de ilgilidir. İlkbahar ekim festivallerinde büyük bir phallos orgiastik danslarla şehrin çevresinde dolaştırılır ve tanrının sütununun çevresine konulurdu.²⁷ Hermes'in, tüm Olympos'lu tanrılar gibi, hiçbir betimlemesinde ithyphallik özelliği verilmediği gibi rol oynadığı mitoslarda da phallik bir tanrı olduğundan bahsedilmez.²⁸

Hermes'in çift kişilikli bir bölünmeye eğilimi olduğu açıktır. Hayırsever ve dostane bir tanrı iken aynı zamanda hileci ve dolandırıcı olarak karşımıza çıkar. Geleneksel edebiyatta ve ikonografide Hermes dolandırıcı, hırsız, haydutlar prensi ve hırsızların koruyucusu gibi özellikleri ile ön plana çıkar.²⁹

²⁴ Erhat, **a.g.e.**, 141.

²⁵ Pierre Grimal, **Mitoloji Sözlüğü**, (Çev. Sevgi Tamgüç), İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1997, s.286-287.

²⁶ Bonnefoy, **a.e.**, 403.

²⁷ Alain Danielou, **The Phallus**, (Çev. J. Graham), Rochester, Vermont, 1995, s.43.

²⁸ George Riley Scott, **Phallic Workshop**, Merchant Book Company Limited, 1996, s.157.

²⁹ Siebert, **a.g.e.**, s. 285.

Bir yandan sözünün eri olan Hermes diğer yandan Zeus'un önünde bile yalan yere yemin eden bir ikiyüzlüdür. Pandora'nın (**bkz.** Lev. III, Res. 11) kalbine kurnazlık, aldatmaca ve çelişkiyle dolu sözcükleri dolduran Hermes'tir.

Her zaman hareket halinde olan Hermes, dolaşımında olan şeyleri de düzenleyendir: Mallar, sözcükler ve roller. Ancak Hermes'in yapısında bir belirsizlik vardır ve burada tesadüflerle de karşılaşılabilir. Yunanlılar buna mutlu rastlantı, iyi bir buluş, tanrı lütfunun başarısı anlamına gelen Hermaion derlerdi.³⁰

İyilik dağıtan Hermes, (*dotor heaon*) yardımsever olduğu kadar cimridir. Hekate ile birlikte sürüleri çoğaltırken bir yandan da bu sürüleri azaltır. Hesiodos Theogonia'sında buna değinir.

Hermes'in en önemli niteliklerinden birisi de ölümler ülkesi ile olan ilişkisidir. En alt ile en üst arasında, Olympos, insanlar ve Hades arasında da mutluluğun sözcüsü ve ruhların kılavuzudur. Olympos'un buyruklarının yardımsever habercisi, ölümlülere dönüşü olmayan ölüm yolculuğunun kararını iletir. Bir dünyadan öbür dünyaya hareket eder ve Yunanlılar tarafından kesin bir şekilde çizilmiş olan yere geçişi sağlar. İlyada da Hermes Priamos'un yanında bu görevi yaparken tasvir edilir.

Hermes ticaret tanrısı olarak da Agora'da tapınım gören tanrıların başında yer alır. Ve buradaki özelliğinden dolayı da Hermes *Agoraios* sıfatını alır.

Hermes ayrıca atletik oyunların tanrısıdır. Özellikle boks, koşma (atletizm) ve discus atma sporlarının koruyucusudur. Bu nedenle Hermes, palaestra ve gymnasiumda kutsaldır. Hermes adına buralarda *Hermaia* festivalleri düzenlenirdi.³¹

Antik kaynaklarda Hermes, doğal olarak birçok mitolojik olayın içinde yer alır. Tanrı bu olayların büyük bir kısmında ana konu olmasa bile, kendine özgü tanrısal niteliklerinden dolayı, içinde yer almadığı hemen hemen hiçbir uzun mythos yoktur. Ama tanrı çoğu kez bu mitoslarda yardımcı rolü oynamaktadır ve Zeus'un emrinde hareket eder. Bu mitoslar'dan bazılarını aşağıda kısaca değineceğiz. Bu

³⁰ Bonnefoy, **a.g.e.**, 403.

³¹ Oskar Seyffert, **A Dictionary of Classical Antiquities, Mythology, Religion, Literature, Art**, London, Swan Sonnenschein & Co, 1901, s.287.

mitosların çoğunu vazo resimleri üzerinde, bazılarını da sikkeler üzerinde ve heykel sanatında görmekteyiz.

Perseus'a Medusa'yı öldürmesi için yardımcı olur (**bkz.** Lev. III, Res. 12).

Yeraltı dünyasında Herakles'e rehberlik yapar (**bkz.** Lev. IV, Res. 13).

Üç Güzelleri Ida Dağı'na Hermes götürür ve Paris'e altın elmayı verip yargıçlık etmesi emrini ulaştırır³²(**bkz.** Lev. IV, Res. 14).

Odysseus'a büyücü Kirke'nin büyülerine karşı koyacak bitkiyi verir.³³

Hera'nın ineğe çevirdiği Io'yu kurtarmak için, Zeus'un emri ile yüz gözlü Argos'u öldürür ve Io'yu kurtarır. Bunun üzerine Hermes'e "Argeiphontes" sıfatı verilir (**bkz.** Lev. IV, Res. 15).

Akhilleus'un seyisi kılığına giren Hermes, Hektor'un ölüsünü almak üzere Priamos'u Akhilleus'un evine getirir ve götürür³⁴ (**bkz.** Lev, IV. Res. 16-17).

Zeus'un emri ile bebek Dionysos'u Nysa Dağı'na götürerek nymphe'lere emanet eden de o 'dur³⁵ (**bkz.** Lev. V, Res. 18-19).

Persephone'nin kaçırılması olayında Hades'e rehberlik eder (**bkz.** Lev, V. Res. 20-21).

Ayrıca Hermes'in savaşlarda da yardımı dokunur. Gigantomakhia'da Hades'in başlığını takıp görünmez hale gelir ve böylece gigant Hippolytos'u öldürür.

Zeus'un Typhon'la çarpışmasında da bir düzen kurarak Zeus'u kurtarır.³⁶

Efsanelerde birçok çocuğun babası olarak Hermes gösterilir. Hermaphroditos'u; Autolykos'u; Eurytos'u; Abdera'yı; Kephalos'u ve Pan'ı³⁷, efsanelerde Hermes'in çocukları olarak görmekteyiz.

³² Erhat, **a.g.e.**, s.141.

³³ Homeros, **Odysseia** X, 275-300.

³⁴ Homeros, **İlyada** XXIV, 333-469;679-694.

³⁵ Erhat, **a.g.e.**, s.141.

³⁶ Erhat, **a.e.**, s.141.

Hermes'in yerine getirmek zorunda olduğu görevlerde ve yararlandığı ayrıcalıklardaki ortağı İris'tir. Hermes gibi Tanrıların habercisi olan İris tanrısal buyrukları uygulamadaki sertliği ile Hermes'ten ayrılırdı ve Olympios'un kraliçesi Hera'ya bağlıydı.³⁸

Hermes'in en belirgin atribüsü, onun haberci ve kılavuz tanrı niteliği ile ilgili olan kerykeion (Latince Caduceus)' dur.³⁹ Kerykeion (**bkz.** Lev. VI, Res. 22) üzerine iki yılan sarılmış olan sihirli güce sahip bir asadır. Kerykeion da İ.Ö. 3. yüzyıldan itibaren, asanın baş tarafında kanatlar ortaya çıkmıştır (**bkz.** Lev, VI. Res. 23-24) ve bu kanatlar tüm Roma dönemi boyunca kullanılmıştır.⁴⁰

Hermes'in diğer atribüleri arasında; para kesesi (**bkz.** Lev. VI, Res. 25), değnek, kartal, yunus balığı, kertenkele, horoz, geyik, köpek, kaplumbağa, yılan, koç, kelebek, domuz, akrep, keçi, koyun, başak, çiçek, abanoz ağacı, mersin ağacı, kocayemiş ağacı, çilek bitkisi, defne, lotus, gelincik, zeytin, palmiye, asma yaprakları, disk, levha, boynuz, phiale, kılıç ve orak da yer alır.⁴¹

Hermes'in atribülerinin işlevini Termessos'dan bir mezar yazıtı net bir şekilde vermektedir. "Ey dostum eğer asanın ve çoban değneğinin ne diye buraya oyulduğunu anlamak istersen, dur da bunu öğren. Asa, Önder Hermes'in nakil çubuğudur, çünkü bunu taşıyarak insanların ruhlarını yer altına sevk eder. Bu çoban değneği ise, fanilerin ölümünün timsalidir....."⁴²

Sanatta hiçbir tanrı Hermes kadar çok tasvir edilmemiştir. Hermes, antik kaynaklardan öğrendiğimize göre, antik çağda en fazla tasviri yapılan tanrılardan biridir. Ancak ne yazık ki bu bilgi, günümüze kadar yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılan arkeolojik buluntular açısından pek doğrulanmış sayılmaz. Yine de korunagelmiş buluntularla Hermes hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır.

³⁷ Grimal, **a.g.e.** ,s.284,287.

³⁸ Agizza, **a.g.e.** , s.62.

³⁹ John Melville Jones, **A Dictionary of Ancient Roman Coins**, London, Seaby,1986, s. 44.

⁴⁰ Nuriye Karayaka, **Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları**, İstanbul, Ege Yayınları, 2007, s.155.

⁴¹ Wissowa-Kroll, **a.g.e.**, s.757-760.

⁴² George E. Bean, "Inscriptions in Antalya Museum" **Belleten XXII**-85, TTK, 1958, s.72.

Antik kaynaklardan bildiğimiz mitolojilerde Hermes, kendine özgü tanrısal niteliklerinden dolayı, ana konu da olmasa bile olayların büyük bir kısmında yer alır.

Tanrının tasvirlerinin en eski biçimi phallostur. Bu da Hermes'in yaratma gücüne sahip, verimliliği/üretkenliği temsil eden bir tanrı olarak nitelenmesinden meydana gelmiştir.⁴³ Yunanlılar ithyphallik Hermes figürünü Mısırlılar'dan öğrenmişlerdir. Bunu ilk olarak Atinalılar Pelasg'larda, öbür Yunanlılar'da Atinalılar'da görmüşlerdir. Bu ithyphallik Hermes heykellerini Pelasglardan öğrenen öbür Yunanlılar'dan daha önce yapan ve çoğaltan Atinalılardır. Pelasglar bu konuda Samothrake sınırlarına yabancı olmayanların bildikleri bir kutsal gelenek bırakmışlardır.⁴⁴

Tanrı'nın en ilkel tasviri ise Herme'dir. Özellikle dikdörtgen bir taş üzerinde, Hermes başı ve ereksiyon durumunda bir phallos olan herme'ler (**bkz.** Lev. VII, Res. 26-28) antik dünyanın en yaygın koruyucu objelerindendir. Evlerde, caddelerde, bahçelerde yaygınlıkla kullanılırken, sınırlarda, kırsal bölgelerde yolcuları koruyan bir özelliğe sahiptir.⁴⁵ Bu da tanrının, anikonikten antropomorf tasvirine geçişi yansıtır. Yollara dikilen Hermes heykelleri, çok kutsal sayılan ilkçağın kilometre taşlarıdır.⁴⁶ Ayrıca agorada, caddelerde, şehirlerarası yollarda, evlerin önünde, gymnasium ve palaestralarda Herme'ler yer almıştır.

Herme'ler aynı zamanda mezarlarda oldukça yaygın kullanılan koruyuculardır. Ayrıca mezarlara ölü hediyesi olarak pışmış toprak Herme figürinleri de Hermes'in Psykhopompos yani Ruhlar kılavuzu olmasıyla ilgilidir.

Hermes'in zihin ve karakter özellikleri, nitelikleri, fiziksel görünümü Homeros destanlarında ve Homeros Hymlerinde açıkça anlatılmıştır. Hermes, Arkaik dönemde M.Ö. 7. yy sonunda vazo ressamı tarafından sakallı ve orta yaşlı olarak betimlenmiştir. (**bkz.** Lev. VII, Res.29) Klasik ve Hellenistik dönemde

⁴³ Wilhelm Heinrich Roscher, **Griechischen und römischen Mythologie**, I. Band, II, Abteilung, Leipzig, Druck und Verlag B.G. Teubner, 1886-1890, s.2392.

⁴⁴ Herodotos, **Herodot Tarihi** II, 51.

⁴⁵ Donna C. Kurtz - John Boardman, **Greek Burial Customs**, New York, Cornell University Press, 1971, s.241.

⁴⁶ Erhat, **a.g.e**, s.141.

heykeltıraşlar ve ressamalar ise Hermes'i güçlü ve zarif bir genç olarak tasvir etmişlerdir.⁴⁷ (**bkz.** Lev. VII, Res.30)

Tanrının, konu açısından en detaylı tasvirlerini vazo resimlerinden öğrenmekteyiz. Ve bu tasvirler sayesinde tanrının antik kaynaklarda anlatılan sıfatlarını/tiplerini öğrenme fırsatını bulmaktayız.⁴⁸

Hermes, keramikler üzerindeki tasvirlerinde sakallıdır, kısa *khiton* ve *khlamys* giyer. Başındaki *petasosun* kenarları geniş, tepesi yüksek ve koniktir. (**bkz.** Lev. VIII, Res.31-32) Genellikle kanatlı şapkası, kanatlı sandalları ve omzunda *khlamysi* ile betimlenmiştir. Elinde iki yılanın sarıldığı *kerykeion* taşır. Bu asa mesaj iletmekle görevli tanrının her zaman göreve hazır olduğunu gösterdiği gibi barış sembolü de sayılmaktadır. Bazen bir köpek, koç yada keçiyle birlikte.

Plastik eserlerde, en erken betimlerinde Hermes güçlü, kuvvetli, olgun bir erkek olarak gösterilmiştir. Uzun ve sık sakallı, dalgalı saçlı, geniş omuzludur. (**bkz.** Lev. VIII, Res.33) Daha sonraki betimlerde ise genç ve yakışıklı bir delikanlı olarak tasvir edilmiştir. Kısa kıvrıkcık saçlı, sağlıklı, neşeli ve zeki görünümlüdür. Klasik dönemden itibaren Hermes heykellerde oldukça atletik yapıda betimlenmiştir. Kasları kuvvetli fakat zariftir, vücudu ideal ölçülerdedir. (**bkz.** Lev. VIII, Res.34) Tanrısal sembolleri olmasa bir sporcu figüründen ayırmak oldukça zordur.

Tanrının tam plastik tasvirlerini, M.Ö. 7. yüzyıl sonundan itibaren izlemek mümkündür. Hermes heykellerine arkaik dönemde az rastlarız. Hermes'in heykel sanatındaki en erken tasviri, M.Ö. 620 yıllarına tarihlenen, Daidalos üslubunda yapılmış, Girit'te bulunmuş olan bronz, omuzlarında koç taşıyan Hermes olduğu düşünülen heykelciktir.⁴⁹ (**bkz.** Lev. IX, Res.35) Ayrıca Hermes'in Klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerinde de çıplak veya giyimli, oturarak veya ayakta, elinde para kesesi ve *kerykeion*, başında *petasos*, yanında koç ile birçok tasviri vardır (**bkz.** Lev. IX, Res.36-37).

⁴⁷ Siebert, **a.g.e.**, s. 288-289.

⁴⁸ Roscher, **a.g.e.**, s.2399-2401.

⁴⁹ John Boardman, **Greek Sculpture**, Archaic Period, London, Thames & Hudson, 1996, s.16.

Aynı şekilde konu/motif açısından, kabartmalar da büyük bir önem taşımaktadır. Ancak kabartmalarda, konu dışında, tanrının tasvirlerinin heykeltıraşlık açısından gelişimini de takip etmek mümkündür. Bu açıdan kabartmalar oldukça önemlidir.

Tanrının, sikke tasvirleri ise diğer tasvirlerin içerisinde en geç yapılan tasvirleridir. Bunun nedeni ise, heykel ve vazo sanatının büyük bir ivme gösterdiği M.Ö. 7yy.'ın ikinci yarısında, sikkenin daha yeni icat edilmesiyle açıklamak mümkündür. Bu yüzden ki, tanrının ilk tasvirleri M.Ö.5. yy'ın başından itibaren sikkeler üzerinde belirmeye başlamıştır.

Şimdiye kadar yapılan araştırmalara göre, Hermes tasvirli ilk sikkeler Ainos (bkz. Lev. IX, Res.38) sikkeleridir. Tanrının Ainos dışında, Thrakia'da yer alan birçok kentte sikke üzerinde tasvirlerini görmek mümkündür. Thrakia dışında, Yunanistan, Adalar İtalya'dan-Hindistan/Afganistan'a kadar, Kuzey Afrika'dan-Makedonya kadar birçok kent Hermes tasvirli sikke basmışlardır. Tanrı bu bölgelerdeki yerel özelliklerinde etkisinde kalarak değişik tiplerde tasvir edilmiştir.

Ainos dışındaki kentlerde basılan sikkelerin arka yüzlerinde yer alan figür tasvirlerinin, dönemin tam plastik ve kabartma tasvirlerinden etkilenmiş ya da kopyalanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak buna rağmen, döneminde yapılan tam plastik eserlerin bazıları ve kabartma olarak bu tasvirler, tanrının tasvirlerinin incelenmesi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

Hermes tasvirli sikkeleri, tam plastik, kabartma ve vazo tasvirleri ile karşılaştırarak, tanrının tasvir sanatı açısından gelişimini izlemek mümkündür.

1.3. Kült

Çok çeşitli sıfatları olan Hermes'in Yunan kültürünün etkisinin görüldüğü her yerde oldukça yaygın bir kültü vardır.

Pylos'da yazılı tabletlerde Hermes isminin yer alması bu tanrı kültürünün Myken devrine kadar indiğini göstermektedir

Hermes, en eski çağlardan beri Yunanistan'da popüler bir tanrıdır. Bütün Yunanistan'da Hermes kültürünün belgeleri vardır fakat dikkat çektiği üzere Hermes tapınakları nadirdir. Genelde küçük kentlerde Hermes kültüne rastlarız. Kyllene dağındaki doğumu bu bölgeyi muhtemel eski bir tapınım merkezi ve kültürünün kaynağı yapar.⁵⁰ En eski tapınım merkezi Arkadia'dır ve buradan kült Atina'ya ve oradan da bütün Yunanistan'a yayılmış olmalıdır.

Hermes'in Yunanistan'da çok sayıda tapınak ve heykelleri bulunmaktadır.⁵¹ Hermes, diğer bölgelere göre, düzensiz olmakla beraber özellikle ana vatani olan Arkadia'da onurlandırılır ve Hermes adına Ερμῶα şenlikleri düzenlenirdi. Hermes, Hermaia şenliklerinin yapıldığı şehrin direği, dinin ve popüler hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir. Pausanias Hermes'le ilgili efsanelerden, ayinlerden, kült ve anıtlardan bahsetmektedir. Hermes'in Lakonia, Messenia, Argolis ve Akhaia'da tanrı olarak bağlantısı bulunmuştur. Fakat diğer bölgelerde Hermes daha gizemlidir.⁵²

Hermes dördüncü ayda doğduğu için dört numarası onun için kutsaldı. Hermes, Argos 'ta ve Atina'da her ayın dördüncü gününde kurbanlar kesilerek onurlandırılırdı.⁵³

Pausanias'a ve diğer antik kaynaklara göre Hermes kültü ile ilgili olan yerler; Arkadia'da Kyllene, Stymphalos, Megalapolis, Pheneios, Trikena, Tegea, Phigaleia ve Akakesion; Elis'te Kyllene ve Olympia; Messene'de Ithome, Pharai, Pylos, Koryphasion; Lakonia'da; Argos'ta Troizen ve Aigina; Korinthos'te ve Sikyon'da; Akhaia'da Pellene ve Pharai, Patrai ve Dyme; Attika'da Atina, Eleusis ve Oropos; Boiotia'da Thebai, Tanagra, Thisbe, Thespiiai, Orkhomenos, Onkhestos, Koroneia, Korseia, Mykalessos kentleri ile Euboia; Phokis, Lysimakheia, Lokris, Akarnania, Illyria ve Thessalia'dır.⁵⁴

⁵⁰ Lexicon der Alten Welt, (LAW), a.g.e., s.1270.

⁵¹ William Smith, **Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology**, London, (J. Murray), 1880, s.413.

⁵² Siebert, a.g.e., s. 289.

⁵³ Seyffert, a.g.e., s.287.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Roscher, a.g.e., s.2342-2354 ve Wissowa-Kroll, "Hermes" RE, , 1913, s.738-745.

Hermes Makedonia, Thrakia ve kuzeyinde önemli bir tanrı olarak kabul edilirdi. Herodotos'a göre Thrakia'lılar en çok Hermes'in adına yemin ederler ve onun soyundan geldiklerini iddia ederlerdi.⁵⁵ Makedonia'da; Thrakia'da Abdera, Ainos, Sestos, Thasos, Samothrake, Imbros, Lemnos ve Perinthos; Sarmatia Olbia kentlerinde Hermes kültü ile ilgili arkeolojik buluntulara rastlanmıştır.

Adalardan ise Lesbos, Melos, Keos, Tenos, Delos, Khios, Kreta, Skiathos, Rhodos, Kos, Samos, Ikaria, Thera, Sikinos, Siphnos, Pharos, Amorgos, Kythera, Peparethos, Astypalaia ve Kypros'ta Hermes kültü ile ilgili arkeolojik buluntular saptanmıştır.⁵⁶

Anadolu'da Hermes ile ilgili arkeolojik buluntuların (Sikke yazıt, heykeltıraşlık eserler, v.s.) olduğu bölgeler ve kentler şunlardır.

Ionian bölgesinde Phokaia, Miletos, Erythrai, Ephesos, Teos, Klazomenai ve Magnesia ad Maendrum'da; **Aiolis**'de Aigai'de; **Mysia**'da Adramytteion, Germe, Hadrianeia, Hadrianoi, Kyzikos, Lampsakos, Miletopolis, Parion ve Pergamon'da; **Bithynia**'da Apameia, Bithynion, Juliopolis, Herakleia Pontika, Kalkhedon, Kios, Kretia-Flaviopolis, Nikaia, Nikomedia, Prousa, Prousias ve Tios'da, **Lydia**'da Akrosos, Bagis, Blaundos, Hermokapeleia, Hyrkanis, Klanoudda, Magnesia ad Sipylum, Mastura, Mostene, Nysa, Philadelphia, Sala, Silandus, Tralles ve Tripolis'te; **Karia**'da Alabanda, Antiocheia ad Maeandrum, Kidramos, Halikarnassos, Herakleia Salbake ve Iasos'ta; **Phrygia**'da Akmoneia, Aezanis, Apameia, Brouzos, Hyrgaleis, Cadi, Kibyra, Dionysopolis, Dokimeion, Eukarpeia, Eumeneia, Grimenothyrae, Hierapolis, Laodikeia, Prymnessos, Sibia, Temenothyrai ve Themisonion'da; **Galatia**'da Ankyra ve Pessinous'ta; **Lykaonia**'da Hyde'de; **Pontos**'da Amisos'ta; **Paphlagonia**'da Amastris ve Sinope'de; **Thrakia**'da ise Ainos, Perinthos, Sestos, Hadrianopolis, Byzantion ve Bizye'dir.

Konumuz olan Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia'da ise Hermes ile ilgili olan buluntulara (sikke, yazıt, heykeltıraşlık eserler, mimari, mozaik, keramik) aşağıdaki bölümlerde değineceğiz.

⁵⁵ Herodotos, **a.g.e.**, V, 7.

⁵⁶ Roscher, **a.g.e.**, s.2355-2357.

2. LYKIA BÖLGESİ

2.1. Ana Çizgileriyle Lykia Tarihi ve Coğrafyası

Lykia bölgesi, Anadolu'nun güneybatısında, bugün Teke Yarımadası olarak adlandırılan ve Muğla ilinin güneydoğusundaki Köyceğizden başlayarak, Antalya ilinin batısına kadar devam eden bir yarımada üzerinde yer almaktadır. (bkz. Lev. X Harita 1). Coğrafi sınırlar hakkında, antik yazarlar ve antik yazarların görüşlerini de dikkate alan modern araştırmacılar değişik görüşler öne sürerler.¹

Lykialılar'ın kökenine dair iki ayrı görüş bulunmaktadır. Lykialılar'ın kullandıkları dil olan Lykçe, henüz tam anlamıyla çözülememiş olsa da, Anadolu'da M.Ö. III. bin yıllarda kullanılan dilin –nd -ntve –sson ekli isimler barındırması, bölgede III. binyıldan itibaren Anadolu kökenli iskânın olduğuna işaret etmektedir.²

M.Ö. II. binyıl başlarında ise Anadolu'nun güneyinde³ yaşayan Luwi'lerin kullandığı Luwice ile Lykçe arasında, fonetik bakımından benzerlikler bulunmuştur.⁴ Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalar Lykia Bölgesi tarihinin çok daha erken dönemlere gittiğini göstermiştir.

Hitit metinlerinde ve Mısır hiyerogliflerinde ismi geçen Lukka⁵, Lykia bölgesindeki Demir Çağı Luwi yerleşmesidir. Ancak Cf. Cornelius Lukka'yı

¹ Bu görüşler için bkz. Pseudo Skylaks, Periplous, (Çevrimiçi) http://www.le.ac.uk/ar/gjs/Skylaks_for.www.02214.pdf; Herodotos, **Herodot Tarihi**, I 172,2; Strabon **Geographika** XIV 3,1ve 4; Stephanos Byzantinos, **Ethnicorum quae supersunt**, 387,13; Plinius, **Naturalis Historia**, V 26-96, V 28-101.

² Frank Starke, "Luwisch" **DNP** 7, 1999, s. 531- 532.

³ Albrecht Goetze, "The Linguistic Continuity of Anatolia as shown by its proper names" **Journal of Cuneiform Studies** VIII, 1954, s. 74.

⁴ Houwink Ten Cate, **The Luwian Populations Groups of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period**, Leiden, 1961, s. 51 vdd..

⁵ Trevor R. Bryce "The Lukka problem – And a possible solution", **JNES** 33,1974, s. 395-404; "Lukka revisited", **JNES** 51, 1992, s. 121-130; Antony G. Keen, **Dynastic Lycia. A political history of the Lycians and their relations with foreign powers c. 545 – 362 B.C.**, Leiden – Boston – Köln 1998, s. 26.

Lykaonia ve Ovalık Kilikia sınırında, J. Garstang ve D. R. Gurney ise Lukka'yı Lykia ve Karia'da lokâlize etmektedirler.⁶

Homeros, Lykialılar'ın, Sarpedon önderliğinde Troialılar'ın yanında savaşan, bir kısmı Ksanthos Çayı'nın etrafında, diğer kısmı ise Troas bölgesinde yaşayan bir halk olduğunu ifade etmektedir.⁷ Diğer taraftan Herodotos⁸ ve Pausanias⁹ Lykialılar'ın Girit kökenli olduklarına değinmektedir.

Kolonizasyon Dönemi ile Persler tarafından ele geçirilmesi arasındaki dönemde Lykia'nın Lydia kralı Kroisos'un hâkimiyetine girmediği, bölgenin bağımsız olduğu Herodotos'un "Lykialılar ve Kilikialılar dışında bütün milletleri hâkimiyetleri altına almış olmaları..."¹⁰ sözünden anlaşılmaktadır.

M.Ö. 540 civarında Pers Kralı Dareios'un komutanı Harpagos, Ionia'daki şehirleri Pers hâkimiyetine aldıktan sonra Karia ve Lykia'ya devam etmiştir.¹¹ M.Ö. 516- 515 yılları arasında Lykia, Dareios'un I. satraplığında yer almıştır ve 400 talent vergi ödemekle sorumlu tutulmuştur.¹²

Lykia'daki en erken Pers hanedanı Kuprllı'dır (M.Ö. 485–440). Kuprllı'nın Ksanthos çevresinde de bir güç olduğu sikkeler yoluyla anlaşılmaktadır.¹³ M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda Lykia büyük oranda Pers etkisi altında kalsa da M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında Attika- Delos Deniz Birliği'ne bağlı olduğu konusunda da bilgiler bulunmaktadır. Peloponnesos Savaşı sırasında ise (M.Ö. 431–404) Lykia'nın

⁶ John Garstang - Oliver Robert Gurney, "Sallapa, Milawatana, and Gurney, The Lukka Lands," **The Geography of The Hittite Empire**, London, 1959, s. 75- 82.

⁷ Homeros, **Iliada**, II 876- 878; V, 470, 493; XIV 426.

⁸ Herodotos, **a.g.e.**, I, 173.

⁹ Pausanias, **Periegesis tes Hellados**, 7, III, 1.

¹⁰ Herodotos, **a.g.e.**, I, 28, s.24; Trevor R.Bryce, "Political Unity in Lycia During The "Dynastic" Period" **JNES** 42, 1983, s. 33.

¹¹ Herodotos, **a.g.e.**, I, 164, s.24; Trevor R. Bryce, "Hellenism in Lycia" **Greek Colonists and Native Populations**, Oxford, 1990, s. 531.

¹² Herodotos, **a.g.e.**, III, 90, s.172-173.

¹³ Morkholm-Zahle, "The coinage of the Lycian dynasts Kheriga, Kherêi and Erbbina. A numismatic and archaeological study." **Acta Archaeologica**, 47, 1976, s. 71–75.

herhangi bir tarafta yer almadığı Thukydides'in her iki tarafın müttefikleri arasında Lykialılar'dan bahsetmemesinden anlaşılmaktadır.¹⁴

M.Ö. 4.yüzyıldan itibaren ise Lykia'da iç karışıklıklar görülmektedir. M.Ö. 362 yılında, Perslere karşı isyan eden satraplar, Ariobarzanes, Maussollos, Orontes ve Autophrates'e katılan Pisidia, Kilikia ve Pamphylia halkının yanında Diodoros, Lykialıların da bir halk olarak katıldıklarını bildirmektedir.¹⁵ Siyasi karışıklık, Büyük İskender'in Lykia'ya M.Ö. 334/333'de gelmesine kadar aynı şekilde devam etmiştir.¹⁶ Büyük İskender Lykia'da satrap olarak Nearkhos'u bırakmış, doğu seferine devam etmiştir.¹⁷ İskender'in M.Ö. 323 yılındaki ölümüyle, komutanları arasındaki mücadele sonucu, Lykia ve Pamphylia ile birleştirilen Büyük Phrygia'nın satrapı Antigonos Monophthalmos olmuştur.¹⁸ M.Ö. 301'de ise Lykia Lysimakhos'un egemenliğine geçmiştir. Lykia'nın M.Ö. 278- 277 ve 275- 274 yılları arasında Seleukos kralı I. Antiokhos'un idaresinde olduğu Lissa'da çıkarılan iki yazıttan öğrenilebilmektedir.¹⁹ Daha sonraki dönemde ise Lykia'da Ptolemaios hâkimiyetinin sürdüğü yine yazıtlardan anlaşılmaktadır.²⁰ Ptolemaioslar'ın etkisini kaybetmesiyle, bölgede Seleukoslar'ın etkin olduğu bilinmektedir. Seleukos Kralı III. Antiokhos, M.Ö. 190 yılında, batıya doğru ilerlemesi sonucu, Roma ile karşı karşıya gelmiştir. Rhodos ve Pergamon'un da müttefikliğini sağlayan Roma,²¹ Lykia'daki Phaselis'i üs olarak seçmiştir. III. Antiokhos 'un yenilgisi üzerine, Roma²² müttefik Rhodos'a Karia ve Lykia'yı hediye etmiştir. Fakat Rhodos'un ağır vergilerle ve baskıcı yönetimiyle Lykia'yı bunalması sonucu, Lykia Roma Senatus'una başvurmuş ve Roma Senatusu'nca Lykia'nın özgürlüğü tekrar ilan edilmiştir.²³ Bağımsızlığına kavuşan Lykia, federal yapıda bir birlik kurarak, 23

¹⁴ Thukydides, **Historiae**, II, IX, 4.

¹⁵ Diodoros Siculus, **Bibliothekes Historikes**, XV, 90–93.

¹⁶ Bryce, 1990, **a.g.e.**, s. 532.

¹⁷ Arrianos, **Anabasis**, III, 6, 6.

¹⁸ Oscar Treuber, **Geschichte der Lykier**, Stuttgart, Kohlhammer, 1887, s. 143.

¹⁹ **TAM** II, 1:, 158, 159.

²⁰ **TAM** II, 1:, 263.

²¹ Livius, **Ab urbe Condita**, XXXVII 22 v.d..

²² Livius, **a.e.**, XXXVII 56; XLV 22.

²³ Livius, **a.e.**, XLV 25.

kentin katıldığı bir meclis oluşturmuştur.²⁴ Lykia'nın özgür konumu ve Birliğin varlığı M.S. 43 yılına kadar devam etmiştir. İmparator Claudius, Lykia'daki iç karışıklığı ve Romalılar'ın bu karışıklıklar sırasında öldürülmelerini bahane ederek Lykia'yı bir Roma eyaleti haline getirir.²⁵ Son olarak Lykia, Vespasianus Döneminde, M.S 74 yılında, Pamphylia ile birleştirilerek çifte eyalet haline getirilir. (Provincia Lycia et Pamphylia).

Lykia bölgesindeki kentler arasında, Antiphellos (Kaş) Aperlai (Sıçak iskelesi), Arykanda (Arif), Boubon (İbecik), Balboursa (Çölkayı), Isinda (Belenli), Kadyanda (Üzümlü), Komba (Gömbe), Ksanthos (Kınık), Kyaneai (Yavı), Letoon (Bozoluk), Limyra (Turunçova/Yuvalılar), Myra (Demre), Oinoanda (İncealiler), Olympos (Çıralı), Pınara (Minare), Sidyma (Asar), Patara (Gelemiş), Phaselis (Tekirova), Telmessos (Fethiye), Tlos (Düver/Kaleasar), Trysa (Gölbaşı) ve Rhodiapolis (Sarıcasu)'i sayabiliriz.²⁶

2.2. Hermes İle İlgili Sikkeler

Lykia bölgesinde, 10 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasvirine rastlanmıştır. Bu kentler Aperlai, Kadyanda, Kragos, Kyaneai, Masikytos, Oinoanda, Patara, Telmessos, Termessos Minor ve Tlos'dur.

Ayrıca Dynastik Dönem'e (M.Ö. 6.yy-M.Ö. 360 yy) ait sikkelerin üzerinde de Hermes tasvirleri yer almaktadır.

Sikkeler üzerinde en erken Hermes tasviri, Dynast Kuprlli (M.Ö. 480-440) döneminde karşımıza çıkar.²⁷ En geç sikke ise III. Gordianus (M.S. 238-244)'un eşi Tranquillina'ya aittir. Aslında bu bölgede Kyaneai kentine ait sikke dışındaki bütün sikkeler M.Ö. 5. yy ile M.Ö. 1. yy arasına tarihlenir.

²⁴ Trevor R. Bryce,– Jan Zahle, **The Lycians**. A study of Lycian history and civilisation on the conquest of Alexander the Great, I: The Lycians in literary and epigraphic sources, Copenhagen, Museum Tusculanum Press, 1986 s. 101.

²⁵ Cassius Dio Cocceianus, **Rhomaika**, LX 17, 3.

²⁶ Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, Ankara, TTK, 2007, s.138-148.

²⁷ Otto Morkholm,-Jan Zahle, The coinage of Kuprlli. Numismatic and archeological study, **Acta Archaeologica** 43, Copenhagen, 1972,s.68.

Lykia bölgesinde, sikkeler üzerinde toplam 4 ana tip saptanmıştır. İlk tip Ayakta Duran Hermes; İkinci tip Oturan Hermes; üçüncü tip Hermes başı-büstü ve son olarak Koç/Keçi İle Hermes tipidir.

2.2.1. Aperlai (Sıcak İskelesi)

Lykia bölgesinin doğusunda, uzun ve dar bir körfezin başlangıcında yer alan kentin şimdiki ismi Sıcak iskelesidir.²⁸

Aperlai kentine ait ilk sikkeler M.Ö. 5. yüzyılda Dynastik Dönem’de görülmektedir.²⁹ Daha sonra Lykia Birliği Dönemi’nde de sikke basmaya devam eden kent, diğer Lykia kentleri gibi M.S. 43 yılından sonra III. Gordianus Dönemi’ne kadar sikke basmamıştır. Sikke basmaya, III. Gordianus (M.S. 238-244) döneminde tekrar başlamıştır.³⁰

Bu kentte ait, Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, bu sikke M.Ö. 480-460 yılları arasına aittir.

M.Ö. 480-460

Ö.Y. Ayakta duran, sağa doğru ilerleyen, khlamys giymiş ve omuzlarında koç taşıyan Hermes? Sol eliyle koçun bacaklarından tutmuş. Sağ elinde bilinmeyen bir obje.

Ref.: 1. **BMC Lycia**, s.10, 48 (Pl.III.8).

(bkz. Lykia, Lev. XI, 1).

²⁸ George Bean, **Eskiçağda Lykia Bölgesi**, (Çev. H. Kökten), İstanbul, Arion Yayınevi, 1998, s.106.

²⁹ **BMC Lycia**, s.10.

³⁰ M.S. 43 yılında Claudius döneminde Lykia ile Pamphylia eyaletleri birleştirildikten sonra Pamphylia sikke basma hakkına sahipken, Lykia bu haktan III. Gordianus (M.S.238-244) dönemine kadar mahrum bırakılmıştır. **bkz.** H. von Aulock Die Münzprägung des Gordian III und der Tranquillina in Lykien, **Ist. Mitt. II**; Tübingen, 1974.

2.2.2.Kadyanda (Üzümlü)

Fethiye'nin 19 km kuzeydoğusunda yer alan kentin şimdiki adı Üzümlü'dür.³¹

Kadyanda'ya ait ilk sikkeler Dynastik Dönem'e (M.Ö. 5.- 4. yy.) aittir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 5 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkeler Dynast Hêtruma'ya (M.Ö. 410-400) aittir. Bu kentin sikkeleri üzerinde Hermes iki tipte tasvir edilmiştir. Bu tipler Oturan Hermes ve Hermes Başı-Büstü tipidir

Hêtruma M.Ö. 410-400

a-A.Y. Kaya üzerinde, sola doğru oturan, başında kanatsız petasosu olan, sağ elinde kerykeion, sol eliyle de kanatlı petasosunu tutan, ayağında kanatlı sandaletleri olan, çıplak Hermes ve lejand.

Ref.:1(Çevrimiçi)<http://www.sixbid.com/browse.html?auction=497&category=11089&lot=514395>, Ex Auktion Leu 77, 2000, 354. 1 Aralık 2012.
(bkz. Lykia Lev. XI, 2a).

b-A.Y. Kanatlı petasoslu Hermes başı, sola. Sağda altta boşlukta bir sembol ve lejand.

Ref.: 1. (Çevrimiçi) <http://www.sixbid.com/browse.html?auction=497&category=11089&lot=514396>, Ex Auktion Lanz 106, 2001, 157, 1 Aralık 2012.
(bkz. Lykia Lev. XI, 2b).

c-A.Y. Kanatlı petasoslu Hermes başı, sola. Sağda üstte boşlukta bir sembol ve lejand.

Ref.:1.(Çevrimiçi)<http://www.sixbid.com/browse.html?auction=497&category=11089&lot=514398>, Ex Auktion GM 79, 1996, 249 und Auktion Lanz 106, 2001, 158. 1 Aralık 2012.

³¹ Bean, a.g.e., s.43

(bkz. Lykia Lev. XI, 2c).

d-A.Y. Kanatlı petasoslu Hermes başı, sola. Petasos'u boynunda bağlı. Sağda kerykeion. Solda lejand.

Ref.:1.(Çevrimiçi)<http://www.sixbid.com/browse.html?auction=497&category=11089&lot=514399>, Ex Auktion PN 378, 2004, 276. 1 Aralık 2012.

(bkz. Lykia Lev. XI, 2d).

e-A.Y. Kanatlı petasoslu Hermes başı, sola.

Ref.:1.(Çevrimiçi)<http://www.sixbid.com/browse.html?auction=497&category=11089&lot=514400>, Ex Auktion Hirsch 204, 1999, 448. 1 Aralık 2012.

(bkz. Lykia Lev. XI 2e).

2.2.3. Kragos (Dodurga)

Strabon, Telmessos'un doğusunda, sarp bir dağ olan Kragos ve aynı adı taşıyan sekiz burunlu bir kentin yer aldığını aktarmaktadır.³²

Lykia Birliği döneminde M.Ö. 1. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında Lykia'da Kragos ve Masikytos olarak iki farklı bölgesel darphane karşımıza çıkar. Kragos Batı Lykia kentlerini kapsamaktadır. Bu sikkelerin ön ve arka yüzlerinde darp edildiği bölgenin ismi KP, KPA, KPAΓ şeklinde yer alır. Bu sikkeler üzerinde, sadece darp edildiği bölge adının yanı sıra bölge adı ile birlikte, sikkeyi basan ve o bölgeye dâhil olan kentin adı da kısaltma olarak bulunabilir.³³ Ayrıca bu dönemde basılan sikkeler üzerinde çoğu kez ΛY ethnikonu yer alır.

Kentin, ilk sikkeleri Lykia Birliği³⁴ döneminde basılmıştır ve kent, M.S. 43 yılına kadar sikke basmaya devam etmiştir.³⁵

³² Strabon, **a.g.e.**, XIV, III, 5.

³³ Troxell, **a.g.e.**, Grup IV, Lev. 20-30; Grup V Lev. 32, 33, 36, 37, 40.

³⁴ Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Hyla A.Troxell, The Coinage of the Lycian League, **NNM** 162, New York, 1982, 10 v.d..

³⁵ **BMC Lycia**, s.51; Troxell, **a.g.e.** 10 v.d..

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, bu sikke, M.S. 43 öncesine aittir.

İmparatorluk Dönemi M.S. 43 öncesi

Ö.Y. Petasoslu Hermes büstü, sola. **K P**

A.Y. Kerykeion. **K P**

Ref.: 1. **BMC Lycia**, s.54, 24 (Pl.XII.2)

(**bkz.** Lykia Lev. XI, 3).

2.2.4. Kyaneai (Yavı)

Kaş'a 23 km uzaklıkta yer alan Yavı köyü yakınlarında yer alan kent, güney yönü oldukça sarp bir kayalık üzerine kurulmuştur.³⁶

Kentin, ilk sikkeleri Lykia Birliği döneminde basılmıştır. Uzun bir aradan sonra kent, diğer Lykia kentleri gibi, III. Gordianus (M.S. 238-244) döneminde tekrar sikke basmaya başlamıştır.³⁷

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke olup, bu sikke III. Gordianus (M.S. 238-244)'ya'un eşi Tranquillina'ya aittir.

Tranquillina (III. Gordianus'un eşi)

A.Y. Hermes ve Apollon. Solda, kaya üzerinde sola doğru oturan, fakat başı sağa Apollon'a dönük, elinde kerykeion tutan Hermes. Sağda ise ayakta duran, çıplak Apollon. İkisinin arasında ise bir sunak. **KYANCITΩN**

Ref.:1.(Çevrimiçi)<http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=8334>, 13 Aralık 2012.

Sikke (**bkz.** Lykia Lev. XI, 4).

³⁶ Sevin, **a.g.e.**, s.144.

³⁷ **BMC Lycia**, s.57.

2.2.5. Masikytos (Akdağ)

Kragos gibi bir dağın adı olan Masikytos, batıya doğru, Milyas ile Lykia'yı birbirinden ayırır.³⁸ Plinius Masikytos'tan Lykia'nın dağlarından biri olarak söz etmiştir.³⁹

Lykia Birliği döneminde M.Ö. 1. Yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında Lykia'da Kragos ve Masikytos olarak iki farklı bölgesel darphane olduğunu Kragos'u anlatırken değinmiştik. Masikytos darphanesi, Merkezi ve Orta Lykia kentlerini kapsamaktadır.

Masikytos basımlı sikkelerin ön ve arka yüzlerinde darp edildiği bölgenin ismi MA, MAΣ, MAΣI şeklinde yer alır. Ayrıca bu dönemde basılan sikkeler üzerinde çoğu kez ΛY ethnikonu yer alır.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, bu sikke Lykia Birliği döneminde basılmıştır.

M.Ö. 168-81

Ö.Y. Petasoslu Hermes büstü, Sağa. Omzunun arkasında kerykeion.

A.Y. Kanatlı kerykeion. ΛY MA

Ref.: 1. BMC Lycia, s.66, 25.

2.2.6. Oinoanda (İncealiler)

Bölgenin en kuzey ucunda yer alan Oinoanda, şimdiki İncealiler köyüne lokâlize edilmektedir. Oinoanda kentine ya da bunun bir bölümüne Pisidia bölgesinin önemli kentlerinden Termessos'tan gelen göçmenler sebebiyle Küçük Termessos adının verilmiş olduğu bilinmektedir.⁴⁰

³⁸ Sevin, a.g.e., s.137.

³⁹ Plinius, a.g.e., V, XXVIII, 100- 103.

⁴⁰ Friedrich Hild, "Lykien und Pamphylien", TIB 8, Wien, 2004.

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 2. yüzyıl başlarında basmıştır.⁴¹

Üzerinde Hermes tasvirinin bulunduğu 3 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkeler M.Ö. 2. yy ve M.Ö. 1. Yüzyıla aittir. Bu sikkeler üzerinde Hermes tek tipte betimlenmiştir. Bu tip Hermes Başı-Büstü tipidir.

M.Ö. 2. yy.

a-Ö.Y. Diademli ve kanatlı Hermes büstü, sağa, omzunda kerykeion.

Ref.: 1. Ashton, NC 165, Plate 5, 1-7.

2.<http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=64>

38,13 Aralık 2012.

(bkz. Lykia Lev. XII 6a).

b- Ö.Y. Petasoslu Hermes büstü, sağa, omzunda pelerin, arkada solda arı.

A.Y. Kartal ve kerykeion. ΤΕΡΜΗΣ ΣΕΩΝ

Ref.: 1. Winterthur II, Lykien, 4287.

2. Imhoof-Blumer, Band II, s. 308, Tafel X.8.

(bkz. Lykia Lev. XII, 6b).

c- M.Ö. 1. yy.

ÖY. Petasoslu Hermes büstü, sağa, omzunda pelerin ve kerykeion.

A.Y. Kartal ve kerykeion. ΤΕΡΜΗΣ ΣΕΩΝ

Ref.: 1. SNG v. Aulock Lykien 4456.

(bkz. Lykia Lev. XII, 6c).

Ayrıca bu kentte, içinde Hermes'inde bulunduğu, Helios-Mithras, Zeus, Dioskurlar ve Theois Synnaois'a ile ilgili⁴² yazıt ve kabartma'da bulunmuştur. Helios-Mithras'a sunulan yazıtın, hemen üzerinde Helios büstü, Helios'un hemen solunda at üzerinde Dioskur'lar ve sağında da elinde kerykeion'u ile Hermes ve Zeus tasviri bulunmaktadır. (bkz. Lev. XV, Res.39). Hermes burada ayakta, çıplak,

⁴¹ BMC Lycia, s.73.

⁴² SEG XLV, 1994, s. 424-425, no. 1204; N.P. Milner-M.F. Smith, "New Votive Reliefs from Oinoanda", AnatSt 44, 1994, s. 70-75, no. 4b, res. 16a.

omzunda pelerini ve sağ elinde kerykeionu ile tasvir edilmiştir. Hermes'i bu kente ait sikkeler üzerinde ise iki farklı şekilde görmekteyiz. Hermes ilk sikkenin ön yüzünde kanatlı, diademli, omzunda kerykeionu ile büst şeklinde betimlenmişken, diğer iki sikkenin ön yüzünde ise petasoslu, omzunda pelerin ve kerykeionu ile büst olarak tasvir edilmiştir.

2.2.7. Patara (Gelemiş)

Patara antik kenti Antalya İli Kaş İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Patara, Xanthos Vadisi'nin ağzında yer almasından dolayı da bölgenin dış dünyaya açıldığı nokta olmuştur.⁴³

Patara'ya ait ilk sikkeler Dynastik Dönem'e (M.Ö. 5. - 4. yy.) aittir.⁴⁴ Kent, Lykia Birliği döneminde de sikke basmaya devam etmiştir fakat diğer Lykia kentleri gibi M.S. 43 yılından III. Gordianus (MS. 238-244) dönemine kadar sikke basmamıştır.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 5 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerden en erkeni Dynast Hêtruma'ya (M.Ö. 430-410) aittir. Kentin sikkeleri üzerinde yer alan Hermes başının Patara'ya özgü bir tip olduğu düşünülmektedir.⁴⁵ Bu sikkeler üzerinde Hermes tek tipte (Baş-Büst) tasvir edilmiştir.

a-Hêtruma (Patara Kralı?) M.Ö. 430-410 (Seri IV)

Ö.Y. Kanatlı petasoslu Hermes büstü, sola. Lejand.

Ref.: 1. BMC Lycia, s.25, 113, (Pl.VI.14).

(bkz. Lykia Lev. XII, 7a).

b- Wekhssere (Patara Kralı?) M.Ö.430-400 (Seri IV)

Ö.Y. Kanatlı petasoslu ve pelerinli Hermes büstü. Sağa. Lejand.

Ref.: 1. BMC Lycia, s.26, 114 (Pl.VI.15).

(bkz. Lykia Lev. XII, 7b).

⁴³ Fahri Işık, **Patara**. The History and Ruins of the Capital City of Lycian League, Antalya, Universal Holding, 2000.

⁴⁴ BMC Lycia, s.25, no:23; Novella Vismara, **Monetazione arcaica della Lycia. II**. Glauk 3, Milano, 1989, s.261, no:191.

⁴⁵ Otto Morkholm "The Classification of Lycian Coins before. Alexander the Great", JNG 14, 1964, 65-76.

c- M.Ö. 400 (Seri IV)

Ö.Y. Kanatlı petasoslu, pelerinli Hermes başı, sağa. Başının arkasında kerykeion. Lejand.

Ref.:1. **BMC Lycia**, s.27, 119 (Pl.VII.4).

(**bkz.** Lykia Lev. XII, Res.7c).

d- MÖ. 400 (Seri IV)

Ö.Y. Kanatlı petasoslu Hermes büstü. Sola. **Γ T**

Ref.: 1. **BMC Lycia**, s.27, 120 (Pl.VII.5).

(**bkz.** Lykia Lev. XII, 7d).

e- A.Y. Kanatlı petasoslu Hermes başı, sağa. Solda kerykeion, altta diskeles.

ΓAT↑P↑

Ref.: 1. **SNG v. Aulock Lykien** 4195.

(**bkz.** Lykia Lev. XIII, 7e).

2.2.8.Telmessos (Fethiye)

Lykia ve Karia sınırında olan ve şimdiki adı Fethiye olan kent Lykia'nın batı ucunda yer alır.

Kentin ilk sikkeleri Dynastik Dönem'e (M.Ö. 5.-4.yy) tarihlendirilmektedir.⁴⁶

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, sikke M.Ö. 133-81 yılları arasına aittir.

M.Ö. 133-81

Ö.Y. Petasoslu Hermes büstü, sağa.

Ref.: 1. **SNG Cop. Lycia**, 135.

2. **BMC Lycia**, s.86, 2 (Pl.XVII.10).

3. **SNG v. Aulock Lykien** 4452-4453.

4. **SNG Fitzwilliam, Lycia**, 5049.

⁴⁶ **BMC Lycia**, s.xlix; **SNG v. Aulock Lykien** 4198.

5. Waddington 3178-3181.

6. **SNG Tüb.6** 4277, 4279

(bkz. Lykia Lev. XIII, 8).

2.2.9. Termessos Minor (Kemerarası)

Byzantionlu Stephanos’a göre Termessos Minor, Termessos Major’un bir kolonisidir.⁴⁷ Termessos Minor’un Oinoanda ile sympoliteia anlaşması bulunan, farklı bir kent olduğu düşünülmüştür. Ancak Prof. J. Coulton⁴⁸ epigrafik kaynakları tekrar elden geçirerek her iki yerleşim yerinin aslında aynı yer olduğunu söylemiştir. Muhtemelen M.Ö. 2. Yy başlarında mevcut olan Oinoanda kenti, Termessos Major tarafından ele geçirilmiş ve buraya Pisidia’lı kolonistler yerleştirilmiştir.⁴⁹

Şehrin, Termessos kolonisini olmasından sonra ismi Termessos Minor olmuştur ve M.Ö. 82 yılına kadar bastırdığı sikkelerde sadece “TEPMΕΣΣΕΩΝ” etnik ismi kullanılmıştır.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 4 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkeler M.Ö. 1. yüzyıla aittir. Bu sikkeler üzerinde Hermes iki tipte (Büst ve Ayakta) tasvir edilmiştir.

M.Ö. 1. yy

a- Ö.Y. Petasoslu Hermes büstü, sağa. Arkasında arı.

A.Y. Kerykeion üzerinde ayakta duran kartal. **TEPMHΣΣEΩN**

Ref.: 1. **SNG Cop. Lycia** 143.

2. **SNG Tüb. Phrygien-Kappadokien**, 4281-4282.

3. Waddington 4019.

(bkz. Lykia Lev. XIII, 9a).

b-Ö.Y. Petasoslu Hermes büstü, sağa.

⁴⁷ Stephanos Byzantinos, **a.g.e.**, 650.

⁴⁸ John J. Coulton, “Termessians At Oinoanda”, **AnatSt** 32, 1982, 115-131.

⁴⁹ A.Tolga Tek, “Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemlerinde Likya’da Basılan Otonom Şehir Sikkeleri” **The IIIrd Symposium on Lycia**, , AKMED Antalya, 2006. s.769-787

Ref.: 1. **SNG Cop. Lycia** 144.
2. **Philipsen Collection** 2673.
(bkz., Lykia Lev. XIII, 9b).

c- Ö.Y. Petasoslu Hermes büstü, sağa. Omzunda kerykeion.

Ref.: 1. **BMC Pisidia**, s.276, 1-2 (Pl. XLII. 3).
(bkz. Lykia Lev. XIII, 9c).

d- Ö.Y. Ayakta duran, sola dönük, sol koluna khlamysini dolamış, sağ elinde ise kerykeion tutan Hermes?.

Ref.: 1. **BMC Pisidia**, s.276, 3.

2.2.10. Tlos (Düver/Kaleasar)

Kemer'den 14.5 km uzaklıkta olan Tlos kenti, bugün Düver kasabasına lokâlize edilmektedir.⁵⁰ Kentin ilk sikkeleri Dynastik Dönem (M.Ö. 5.-4.yy) görülmektedir. Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 2 adet sikke olup, bu sikkeler M.Ö. 4. yüzyıla aittir. Sikkeler üzerinde Hermes tek tipte (Baş) tasvir edilmiştir.

M.Ö. 4. yy

a-Ö.Y. Kanatlı petasoslu Hermes başı, sağa. Solda kerykeion, altta diskeles ve lejand.

Ref.: 1. **SNG v. Aulock Lykien** 4194.
(bkz. Lykia Lev. XIII, 10a).

b-Tlos-Patara

Ö.Y. Kanatlı petasoslu Hermes başı, sağa. Solda kerykeion, altta diskeles.

Ref.: 1. **SNG v. Aulock Lykien** 4196.
(bkz. Lykia Lev. XIII, 10b).

⁵⁰ Bean, a.g.e. 67.

Ayrıca Tlos kentindeki tiyatro’da Hermes ve Eros’lardan oluşan bir **friz**⁵¹ bulunmuştur.

2.10.11. Dynastik Dönem (M.Ö. 6. yy. – M.Ö. 360)

Lykia’nın yaklaşık olarak M.Ö. 6. yy. – M.Ö. 360 yılları arasını kapsayan Dynastik Dönem’inde sikke basan otoritelerinin tamamının “dynast= yerel feodal beyler” olduklarına yönelik eleştiriler vardır.⁵²

H. A. Cahn, İ.Ö. 480-360 yılları arası gibi oldukça kısa bir zaman diliminde, Lykia sikkeleri üzerinde yer alan yaklaşık otuz dynast ve on beş kent isminin fazla olduğunu ve “dynast” sözcüğünü kullanırken dikkatli olunması gerektiğini belirtmiştir.⁵³

Bu kategoride, üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 8 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin en erkeni dynast Kuprlli’ye aittir. Bu sikkeler üzerinde Hermes iki tipte tasvir edilmiştir.

a- Kuprlli M.Ö. 470-440

Ö.Y. Ayakta duran, çıplak, sağa dönük, sağ elinde kerykeion ve omzunda ise bir hayvan (Koç veya Buzağı) taşıyan mantolu Hermes?. **ΚΟΓΡΛΛΕ**

Ref.: 1. SNG v. Aulock, Lykien 4154.

(**bkz.** Lykia Lev. XIII, 11a).

b- Wekhssere M.Ö. 400

A.Y. Hermes başı. **F↑↓SS↑P↑**

Ref.: 1. Waddington 2942.

⁵¹ H.Yaşar Özbek, Lykia’da Tiyatro Araştırmaları, **VIII. AST**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1991, s.292.

⁵² Bu eleştiriler için **bkz.** Herbert A Cahn, “Dynast oder Satrap?”, **SchwMüBl** 100, 1975, 84-91; Jürgen Borchhardt, “Gedanken zur lykischen Gesellschaftsstruktur unter persischer und attischer Herrschaft”, **Karatepe’deki Işık. Halet Çambel’e Sunulan Yazılar**, (Ed. Güven Arsebük v.d.), Ege Yayınları, İstanbul, 1998, s.157.

⁵³ Cahn, **a.g.e.**, s.84-85.

c- Mithrapata M.Ö. 380-375

A.Y. Triskeles ve solda, altta kanatlı petasoslu, cepheden Hermes başı. Solda kerykeion. **MEXPAΓATA**

Ref. 1.SNG v. Aulock, Lykien 4243.

(**bkz.** Lykia Lev. XIV, 11c).

d-Perikle M.Ö. 380-362 (Limyra Dynastı ve Lykia Kralı)

Ö.Y. Triskeles ve üstte, kanatlı Petasoslu Hermes başı, sağa. **(Γ↑)PEKA↑**

Ref. 1. BMC Lycia, s.36, 155, (Pl. IX.3).

(**bkz.** Lykia Lev. XIV, 11d).

e- Perikle M.Ö. 380-362 (Limyra Dynastı ve Lykia Kralı)

Ö.Y. Triskeles ve altta, kanatlı Petasoslu Hermes başı, sola. **(Γ↑P)EKA↑**

Ref.: 1. BMC Lycia, s.36, 156-157 (Pl. IX.4-5).

(**bkz.** Lykia Lev. XIV, 11e).

f- Perikle M.Ö. 380-362 (Limyra Dynastı ve Lykia Kralı)

A.Y. Triskeles ve sağda üstte, kanatlı petasoslu Hermes başı. Solda kerykeion. **Γ↑PEKA↑**

Ref. 1. SNG v. Aulock, Lykien 4256.

(**bkz.** Lykia Lev. XIV, 11f).

g- Trebbenimi M.Ö. 380-370

A.Y. Triskeles ve solda, altta kanatlı petasoslu Hermes başı. Solda kerykeion.

Ref.: 1. Morkholm 110.

(**bkz.** Lykia Lev. XIV, 11g).

h- Bilinmeyen Kral

A.Y. Hermes başı. **ΔΔEMEO --- EΓ---**

Ref. 1. Waddington 2952-295.

Ayrıca Lykia bölgesinde **Olympos** kentinde bulunmuş Sidamara Tipi bir **lahit**'in (bkz. Lev. XV, Res.40), Hades Kapısının sağındaki nişte Hermes olduğu düşünlen, çıplak bir erkek figürü saptanmıştır. Ölülerin ruhlarını Hades'e taşıyan Tanrı Hermes olduğu düşünülen bu figürün baş, yüz, sol el, sol bacak, sağ ayakucu tamamen tahrip olmuştur.⁵⁴

Arykandos vadisinin kuzeyinde yer alan **Arykanda** kentindeki kazılarda ise küçük bir Hermes heykelciği bulunmuştur.⁵⁵

Lykia'nın kuzeydoğu ucunda yer alan **Phaselis** kentinde ise bir **adak yazıtı** saptanmıştır. Bu adak yazıtı Hestia ve Hermes'e adanmıştır.⁵⁶

Lykia bölgesinde, Geç Roma döneminde ortaya çıkan ve üzerindeki betimlerden ve eski yunanca yazıtlardan Dodekathēoi-Oniki tanrıya adanmış oldukları anlaşılan bir grup **adak steli** bilinmektedir. Yazıtlardan bu stellerin Oniki Tanrının Babaları oldukları anlaşılan bir tanrıya ve üçüncü olarak da Artemis Kynegetidis'e adanmış oldukları anlaşılmaktadır.⁵⁷

Stellerden sadece bir tanesinin aynı zamanda Hermes'e de adandığını görmektediriz. Manisa Müzesi'nde bulunan bu adak yazıtıyla (bkz. Lev. XVI, Res.41), ilk karşılaşan L. Robert⁵⁸, yazıtta yer alan EPM harflerinden, Hermes'e ifadesini çıkararak adağın Hermes'e adanmış olduğunu da öne sürmüştü; bu da bilim dünyasında da bu şekilde kabul edilmiştir. Fakat son zamanlarda, Drew-Bear ve Labarre⁵⁹ bu durumu ayrıntılı olarak tartışmakta üç harften oluşan bu sözcüğün, tanrı Hermes'i ifade etmiş olamayacağı, bunun şahıs adı veya unvan olabileceğini

⁵⁴ İ.Akan Atila, "Olympos Mezar Odası Kurtarma Kazısı" **II. MKKS**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1992. s.110.

⁵⁵ Cevdet Bayburtluoğlu, "Arykanda Kazısı Raporu", **II. KST**, Ankara, T. C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1980, s.56.

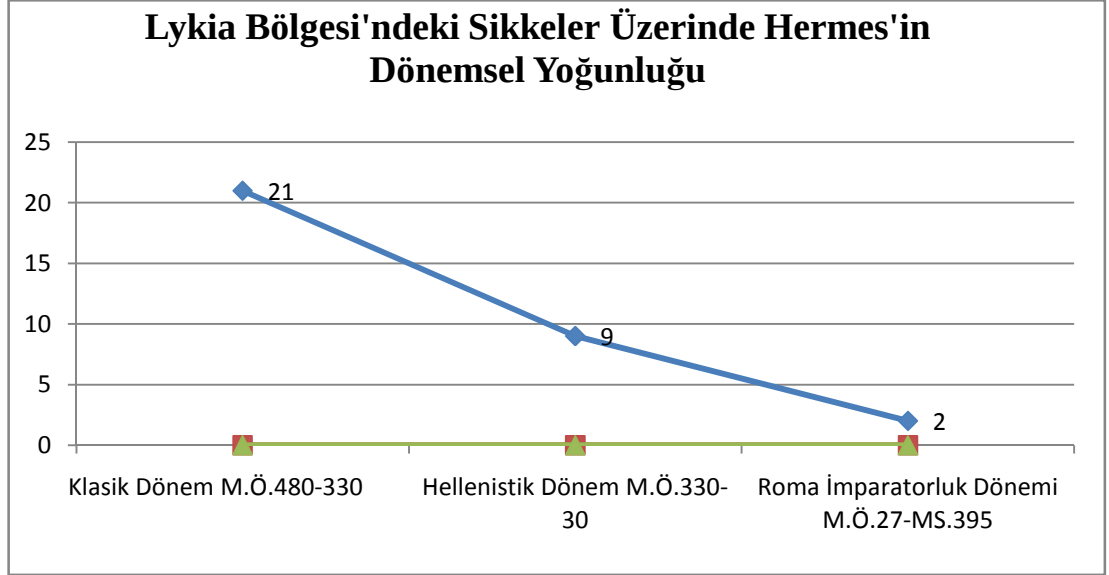
⁵⁶ Nihal T. Önen, "Yazıtlar Işığında Phaselis Antik Kenti", **Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I**, Bildiri Özetleri, Antalya, 2009, s.64

⁵⁷ N.EDA AKYÜREK ŞAHİN, "Oniki Tanrı'ya Adanmış Adak Stelleri Lykia'da Bir Geç Devir Kültü: DODEKATHEOI"**Likya İncelemeleri** 1, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002, s.103-105.

⁵⁸ Louis Robert, "Documents d'Asie Mineure", **BCH** 107, 1983, 590 v.d..

⁵⁹ Thomas Drew-Bear – Guy Labarre, «Une dédicace aux douze dieux Lyciens et la question de leur origines», **Les Cultes Locaux dans les mondes Grec et Romain**. Actes du Colloque de Lyon 7-8 Juin 2001, Lyon-Paris 2004, s.83.

savunmaktadır. Rölyefinde ise tanrı Hermes'i tanıtabilecek bir figür veya atribü bulunmamaktadır.

Grafik 1

Tablo 1: Lykia Bölgesi'nde Hermes

Kent	Buluntu
1 Aperlai	Sikke
2 Arykanda	Heykelcik
3 Kadyanda	Sikke
4 Kragos	Sikke
5 Kyaneai	Sikke
6 Masikytos	Sikke
7 Oinoanda	Sikke, Yazıt, Kabartma
8 Olympos	Kabartma
9 Patara	Sikke
10 Phaselis	Yazıt
11 Telmessos	Sikke
12 Termessos Minor	Sikke
13 Tlos	Sikke, Kabartma

3. PAMPHYLIA BÖLGESİ

3.1. Ana Çizgileriyle Pamphylia Tarihi ve Coğrafyası

Pamphylia bölgesi, doğuda bugün Taşeli denen Dağlık Kilikia (Kilikia Trakheia), batıda Teke denen Lykia ve kuzeyinde ise Pisidia bölgesi ile komşudur. Bölgenin güneyinde ise antik adıyla Pamphylion Pelagos, günümüzdeki adı ile Antalya körfezi yer almaktadır.¹ (bkz. Lev. XXVII, Harita 2). Bölge, bugün Antalya ilinin doğu kesimini tümüyle kapsamaktadır.

Pamphylia bölgesi, ılıman iklimi, bereketli toprakları ve Doğu Akdeniz ulaşımındaki stratejik konumu nedeniyle Paleolitik Çağdan beri yerleşim görmüştür.

M.Ö. 2. binyılda bölgede yaşamış olan halkın kimliği hakkında doğrudan bir bilgiye sahip olamasak da, yapılan filolojik araştırmalar sonucunda farklı görüşler ortaya konmaktadır.² Filolojik incelemeler, M.Ö. 2. binyılın sonlarında Akhaların Pamphylia'ya geçtiklerini göstermektedir.³ Herodotos, Mopsos, Kalkhas ve Amphilokhos adlı Akhalı kahramanların Pamphylia ve Kilikia bölgesinde kentler kurduklarını aktarmaktadır.⁴

Pamphylia bölgesinin M.Ö. 1. binyılın ilk yarısına dair tarihine ilişkin antik kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak Antik yazarlardan Sicilyalı Diodoros, Pamphylia'nın Asurlular'a ve Solinus da Kilikia Devleti'ne ait olduğundan bahsetmektedir.⁵ Ancak, bu aktarımların doğruluğu henüz bilimsel olarak kanıtlanamamıştır.

Pamphylia Bölgesi, Kroisos Dönemi'nde (M.Ö. 561/60-547/6) Persler'in egemenliği altına girmiştir.⁶ Eurymedon Savaşı (M.Ö. 466) sonrasında Pamphylia Atina hâkimiyetine girmiş ancak bu durum 50 yıl sürmüştür ve daha sonra tekrar Pers

¹ Sevin, , a.g.e. s.165

² Recai Tekoğlu, "Eski Pamphylia Halkları ve Dilleri" **Adalya** IV, İstanbul, 1999-2000, 49-58.

³ Adnan Pekman, **Son Kazı ve Araştırmaların Işığında Perge Tarihi**, TTK, Ankara, 1989, s.8.

⁴ Herodotos, a.g.e., VII. 91

⁵ Pekman, a.g.e., s.17.

⁶ Herodotos, a.g.e., I, 28.

egemenliği altına girmiştir.⁷ Anadolu'daki Pers satraplarının merkezi otoriteye karşı giriştikleri ve M.Ö. 360 yılında meydana gelen Satraplar Ayaklanmasına Pamphyliyalıların da katıldıkları bilinmektedir.⁸

M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in bölgeyi ele geçirmesine kadar Pamphylia Ionia Satraplığı'na bağlı kalmıştır.⁹ Büyük İskender'in bölgeyi ele geçirmesinden sonra, Pamphylia ve Lykia birleştirilerek bir satraplık haline getirilmiş ve satrap olarak da Nearkhos atanmıştır.¹⁰ Büyük İskender'in ölümünden Ipsos Savaşı'na (M.Ö. 301) kadar geçen süre içinde ise Pamphylia Antigonos Monophtalmos'un devletinin (Büyük Phrygia Satraplığı) bir parçası olarak kalmıştır. Ipsos Savaşı'nın ardından, önce Pleistarkhos daha sonra da Demetrios Poliorketes'in egemenliği altına giren Pamphylia, M.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısından itibaren zaman zaman Ptolemaioslar zaman zaman da Seleukoslar devletlerinin yönetimi altına girmiştir.

M.Ö. 213 yılında Akhaios'un ölümü ile III. Antiokhos'un egemenliği altına giren bölgede, Seleukos egemenliği uzun soluklu olmamış, M.Ö. 190 yılındaki Magnesia Savaşı'nın ardından yapılan Apameia Barışı (M.Ö. 188) sonrasında Pergamon Krallığı adına Romalı komutan'a bırakılmıştır. M.Ö. 133 yılında Bergama Krallığının Roma'ya bırakılması ve Asia Eyaletinin kurulmasından sonra ise bu eyaletin dışında bırakılan bölge'nin bağımsız olduğu düşünülmektedir.¹¹

M.Ö. 1. yüzyılın ilk yarısında Pamphylia, önce Kilikia Eyaletine, M.Ö. 47 yılında ise Asia Eyaletine bağlanmıştır.¹² Claudius döneminde (M.S. 41-54) Lykia-Pamphylia Eyaletine dâhil olmuştur. Galba (M.S. 68-69), Pamphylia'yı Galatia Eyaleti ile birleştirmiş, fakat ardından Vespasianus (M.S. 69-79) Lykia-Pamphylia Eyaleti'ni tekrardan kurmuştur. Hadrianus'un (M.S. 117-138) yaptığı idari bir değişiklik ile imparatorluk eyaleti olan Pamphylia kısa bir süreliğine Senato Eyaleti

⁷ Wolfram Martini, "Historische Schlussfolgerungen", **Die Akropolis von Perge Band I: Survey und Sondagen 1994-1997**, (Ed. H.Abbasoglu, W. Martini) Mainz 2003, s. 182.

⁸ Diodorus Siculus, **a.g.e.**, XV. 90. 3.

⁹ Martini, **a.g.e.** s. 182; Pekman, **a.g.e.**, s. 179.

¹⁰ Emin Bosch, **Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler**, Ankara, TTK, 1957, s. 23; Arrianos, **Anabasis**, III. 6. 6.

¹¹ Pekman, **a.g.e.**, s.17-25.

¹² Bosch, **a.g.e.**, s.43.

olmuş ve Marcus Aurelius döneminde (M.S. 161-180) tekrar Senato Eyaleti konumuna getirilmiştir.¹³

Pamphylia Bölgesi'ndeki kentler arasında, Attaleia (Antalya) Aspendos (Belkıs), Lyrbe (Bucakşeyhler), Magydos (Lara/Karpuzkaldıran), Perge (Murtına), Side (Eski Adaliya/Selimiye) ve Sillyon (Yanköy)'u sayabiliriz.¹⁴

3.2. Hermes İle İlgili Sikkeler

Pamphylia bölgesinde, 6 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasvirine rastlanmıştır. Bu kentler sırasıyla Aspendos, Attaleia, Lyrbe, Magydos, Perge ve Sillyon'dur.

Bu bölgede üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı en erken sikke M.Ö. 2.-1. Yüzyılları arasına aitken, en geç sikke ise Gallienus'un eşi Salonina'ya (M.S. 253-268) aittir.

Pamphylia bölgesinde, sikkeler üzerinde Hermes'in toplam iki ana tipi saptanmıştır. İlk tip Ayakta Duran Hermes tipi, İkinci tip ise Oturan Hermes tipidir.

3.2.1. Aspendos (Belkıs)

Aspendos, Argoslular tarafından Eurymedon (Köprüçay) Irmağı üzerinde, denizden 60 stadia içeride kurulmuştur.¹⁵ Arrianos Aspendos'un yalçın kayalıklar üzerinde kurulduğunu bildirir.¹⁶

İlk sikkelerini M.Ö. 500 yıllarından itibaren basmaya başlayan kent, imparatorluk döneminde Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14) ve Saloninus (M.S. 259) dönemleri arasında sikke darp etmeye devam etmiştir.¹⁷

¹³ Pekman, **a.g.e.**, s. 28-30.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Sevin, **a.g.e.**, 163-173

¹⁵ Strabon, **a.g.e.**, XIV. 667.

¹⁶ Arrianos, **a.g.e.**, I 27.

¹⁷ Barclay V. Head, **Historia Numorum**, A Manual of Greek Numismatics, Oxford, 1911, s. 699-701; **BMC Pamphylia**, s. xxii-lxxvi

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı üç adet sikke, Roma imparatorluk dönemine (Commodus, Iulia Paula ve Maximinus) ait olup, kentin sikkelerinde iki farklı Hermes tipi (Ayakta ve Oturan) saptanmıştır.

a-Commodus MS. 177-192

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, çıplak Hermes. **ΑΧΙΠΕΝΔΕΩΝ**

Ref.: 1. SNG v. Aulock Pamphylien 4588.

(bkz. Pamphylia Lev. XVIII, 1a).

b- Iulia Paula (Elagabalus'un eşi)

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan çıplak Hermes. **ΑΧΙΠΕΝΔΕΩΝ**

Ref.:1.(Çevrimiçi)<http://www.asiaminorcoins.com/displayimage.php?album=264&pid=541>, 13 Aralık 2012.

(bkz. Pamphylia Lev. XVIII, 1b).

c- I. Maximinus Thrax M.S. 235-238

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan çıplak Hermes. **ΑΧΙΠΕΝΔΕΩΝ**

Ref.: 1. Tekin, Grek ve Roma Sikkeleri, Yapı Kredi Koleksiyonu, 339.

(bkz. Pamphylia Lev. XVIII, 1c).

3.2.2. Attaleia (Antalya)

Bugünkü adı Antalya olan kentin, M.Ö. 159 yılında Pergamon Kralı II. Attalos Philadelphos (M.Ö. 159-138) tarafından kurulduğu bilinmektedir.¹⁸

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 2. yüzyılın ortalarında darp etmeye başlamıştır.¹⁹ İmparatorluk döneminde ise kent, Claudius (M.S. 41-54) ve Valerianus (M.S. 253-260) dönemleri arasında sikke darp etmiştir.²⁰

¹⁸ Ruge, "Attaleia", **RE** II, Stuttgart, 1896, s. 2156; Strabon, **a.g.e.**, XIV, IV 1.

Üzerinde Hermes tasvirinin bulunduğu iki adet sikke, M.Ö. 2.-1. yüzyıl ve M.S. 1.-3. yüzyılları arasına ait olup, kentin sikkelerinde iki farklı Hermes tipi (Ayakta ve Oturan) saptanmıştır.

a- M.Ö. 2.-1. yy

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, çıplak Hermes. **ΑΤΤΑΛΕΩΝ**

Ref.: 1. SNG France 3,Pamphylie 229.

2. Baydur 143.

(bkz. Pamphylia Lev. XVIII, 2a).

b- M.S. 1.-3. yy

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış Hermes. **ΑΤΤΑΛΕΩΝ**

Ref.: 1. Imhoof-Blumer, Band II, s.323, 3.

Ayrıca bu kentte Hermes, Priamos ve Akhilleus'un birlikte betimlendiği bir **lahit kabartması** da bulunmaktadır.²¹ (**bkz.** Lev XX, Res.42-43). Şimdi Antalya Müzesinde bulunan bu lahit parçasında mitolojik bir sahne yer almaktadır. Troia kralı Priamos'un, Hermes'in yardımıyla oğlu Hektor'un cesedini geri alması konusunun tasvir edildiği lahitte, arka planda yer alan, profilden verilmiş, sağ üstte vücudunun üst kısmı görünen, başı hafif öne eğik, sol eline sarılı mantosu, sol omzundan sırtına doğru inmekte olan Hermes. Sol elini çenesinin üzerinde. Sağ elinde kerykeion tutmakta.

¹⁹ **BMC Pamphylia**, s. lxxv.

²⁰ Head, **a.g.e.**, 701.

²¹ Karl G. Lanckoronski, **Pamphylia ve Pisidia Kentleri**, I. Cilt. Pamphylia, (Çev. Selma Bulgurlu Gün), İstanbul, 2005, s.17; Sabine Rogge, **Die antiken Sarcophagreliefs, Achill und Hippolytos**, ASR. 9.1, Berlin, 1995,s.125, no.2, Lev.14/1; Özgür Turak, **Pamphylia Bölgesi'nde Bulunan Attika Tipi Lahitler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s.91.

3.2.3. Lyrbe-Seleukeia? (Bucak-Şıhlar): Side'nin 23 km kuzeydoğusunda dik bir plato üzerinde yer alan kent, Manavgat'ın Bucak-Şıhlar Köyü yakınında kurulmuştur.²²

Kent, III. Gordianus (M.S. 238-244) ve Gallienus (M.S. 253-268) dönemleri arasında sikke darp etmiştir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı iki adet sikke olup, bu sikkelerde Hermes tek tipte (Oturan) tasvir edilmiştir. Bu sikkelerden ilki Traianus Decius (M.S. 249-251) dönemine, ikincisi ise Gallienus (M.S. 253-268) dönemine aittir. aittir.

a- Traianus Decius M.S. 249-251

A.Y. Kayaya oturmuş, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, Hermes. **ΛYPBEITΩN**

Ref.: 1. Mionnet, **Descriptions de Medailles Antiques, Supp.** 7. Cilt,

b- Gallienus M.S. 253-268

A.Y. Kayaya oturmuş, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, Hermes. **ΛYPBEITΩN**

Ref.: 1. Mionnet, **Descriptions de Medailles Antiques, Supp.** 7. Cilt, 150.

3.2.4. Magydos (Lara/Karpuzkaldıran)

Magydos, Antalya sınırları içinde yer alan ve bugün Lara olarak adlandırılan semtte lokâlize edilmiştir.²³

Attaleia'nın güneydoğusunda yer alan kentin ilk sikkeleri, imparatorluk döneminde görülmeye başlanmıştır. Kent, Nero (M.S. 54-68) ile Gallienus (M.S. 253-268) dönemleri arasında sikke darp etmiştir.²⁴

²² Jale İnan, **Toroslar'da Bir Antik Kent, Lyrbe?-Seleukeia?**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1998, s.13; Sevin, **a.g.e.**, 172.

²³ Ruge, "Magydos", **RE XIV**, Stuttgart, 1930, s. 521.

²⁴ Head, **a.g.e.**, 701; **BMC Pamphylia**, s. lxxvi- lxxvii.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı iki adet sikke olup, bu sikkelerde Hermes, tek tipte (Ayakta) betimlenmiştir. İlk sikke M.Ö. 2. -1. Yüzyıllar arasında tarihlendirilirken, ikinci sikke ise II. Philippus (M.S. 244-249) dönemine aittir.

a- M.Ö. 2.-1. yy

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış Hermes. **ΜΑΓVΛΕΩΝ**

Ref.: 1. SNG France 3, Pamphylie 294-296.

2. Waddington 3294-3296.

(bkz. Pamphylia Lev. XVIII, 4a).

b- II. Philippus M.S. 244-249

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış Hermes. **ΜΑΓVΛΕΩΝ A Z**

Ref.: 1. SNG France 3, 315.

2. Waddington 3310.

(bkz. Pamphylia Lev. XVIII, 4b).

3.2.5. Perge (Murtuna)

Perge, Antalya il sınırları içinde, merkezden 18 km. doğuda, Aksu ilçesinin 2 km. kuzeyinde, Aksu çayının ise 4 km. batısında, Katarraktes (Düden) ve Kestros (Aksu) çayları arasında yer almaktadır.²⁵ Strabon, Kestros'tan 60 stadia yukarıya doğru gidildiğinde Perge kentine gelindiğini söylemektedir.²⁶

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 3. yüzyıl ortalarında darp etmeye başlamıştır.²⁷ Roma döneminde ise kent, Tiberius (M.S. 14-37) ile Tacitus (M.S. 275-276) dönemleri arasında sikke darp etmiştir.

²⁵ Ruge, "Perge", **RE** XIX/I, Stuttgart, 1937, s. 694-704; Pekman, **a.g.e.**, s.1.

²⁶ Strabon, **a.g.e.**, XIV, IV. 2.

²⁷ Christoph Boehringer, **Zur Chronologie Mittelhellenistischer Münzserien** 220-160 v. Chr., Antike Münzen und geschnittene Steine, Band 5, Berlin, 1972, s. 57-58.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 4 adet sikke incelenmiş olup, iki tipe rastlanmıştır. Aslında 4 sikke de de Hermes ayaktadır. Macrinus ve Maximianus dönemlerine ait sikkelerde Hermes ayakta ve tek başına betimlenmişken, Gallienus ve Salonina dönemlerine ait sikkeler de ise Hermes, Herakles ile birlikte betimlenmiştir. Hermes ve Herakles'in birlikte betimlendiği bu sikkeler üzerinde muhtemelen mitolojik bir olay anlatılmaktadır. Zira biz Herakles'e oniki görevinde Hermes'in yardım ettiğini antik kaynaklardan bilmekteyiz.

En erken Hermes tasviri Macrinus (M.S. 217-218) dönemine, en geç Hermes tasviri ise Gallienus'un eşi Salonina (M.S. 253-268)'ya aittir.

a- Macrinus M.S. 217-218

A.Y. Ayakta duran, sola doğru giden, başı sağa dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan Hermes. **ΠΕΡΓΑΙΩΝ**

Ref.: 1. SNG v. Aulock Pamphylien 4684.

(bkz. Pamphylia Lev. XVIII, 5a).

b- I.Maximinus Thrax M.S. 235-238

A.Y. Ayakta duran, sola doğru giden, çıplak, başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri olan, sol elinde kerykeion tutan Hermes. **ΠΕΡΓΑΙΩΝ**

Ref.:1.(Çevrimiçi)<http://www.wildwinds.com/coins/greece/pamphylia/perga,13> Aralık 2012.

(bkz. Pamphylia Lev. XVIII, 5b).

c- Gallienus M.S. 253-268

A.Y. Hermes ve Herakles. Solda, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sola doğru giden Hermes. Sağda ise sağ elinde sopasını ve sol kolunda aslan postu olan, sola doğru giden Herakles. İki figür de sola bakmakta.

Ref.:1.(Çevrimiçi)<http://educators.mfa.org/objects/detail/152392?classification=Numismatics&page=83&pageSize=30,13> Aralık 2012.

(bkz. Pamphylia Lev. XVIII, 5c).

d- Salonina (Gallienus'un eşi)

A.Y. Hermes ve Herakles. Solda, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan sola doğru giden Hermes. Sağda ise sola dönük, sağ elinde sopasını ve sol kolunda aslan postu olan, sola doğru giden Herakles. Ortada ise vexillum. ΠΕΡΤΑΙΩΝ

Ref.: 1. SNG v. Aulock Pamphylien 4743.

2. SNG France 3, Pamphylie 590.

3. SNG Schweiz II 1291.

4. SNG v. Aulock, Nachtrage IV, 8527.

5. BMC Pamphylia, s.138, no:92.

(bkz. Pamphylia Lev. XIX, 5d).

Ayrıca Perge Kazılarında, Hermes ile ilgili birçok heykeltıraşlık eser bulunmuştur. **Sandalını Bağlayan Hermes**²⁸ (bkz. Lev XXI, Res.44); **Hermes (Apollon Centocelle tipi)**²⁹ (bkz. Lev XXI, Res.45), **Ayakta Duran Hermes Heykeli** (bkz. Lev XXI, Res.46), **Genç Erkek Heykeli (Hermes/Apollon)**³⁰ (bkz. Lev XXI, Res.47), **Hermes Torsosu**³¹ (bkz. Lev XXII, Res.48) ve **Hermes Torsosu** (bkz. Lev XXII, Res. 49) şimdi Antalya müzesi'nde sergilenmektedir. Ayrıca Tiyatro frizine ait **kabartmalar**³² (bkz. Lev XXII, Res.50) ve **korkuluk babaları**'da³³ (bkz. Lev XXIII, Res.51-52) bulunmuştur.

²⁸ Jale İnan, "Lysippos'un Sandal Bağlayan Hermes Heykeli", **Belleten** 43, Ankara, TTK, 1979, I, s.397-413; İnan, "Der Sandalbindende Hermes", **Antike Plastik** 22, München, 1993, s.105-116.

²⁹ İnan, "Perge Kazısı 1980 Çalışmaları", **III. KST**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1981, s.45-46; İnan, "Perge Kazısı 1980 Çalışmaları", **Belleten**, XLV/2, Ankara, TTK, Temmuz 1981, s.367; İnan, **Perge'nin Roma Devri Heykeltraşlığı II**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, s.31-42.160.

³⁰ Jale İnan, "Perge Kazısı 1979 Çalışmaları", **II. KST**, Ankara T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1980, s.6.; Machteld J.Mellink: "Archaeology in Asia Minor", **AJA** 84, 1980, s.509.

³¹ Haluk Abbasoğlu, "Perge Kazısı 1988 yılı Ön Raporu", **XI. KST**, II. Cilt, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1990, s. 214.

³² Jale İnan, "Perge Kazısı 1979 Çalışmaları", **III. KST**, Ankara T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1981, s.46; "Perge Kazısı 1985 Çalışmaları", **VIII. KST**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1986, s.141,143; "Perge Kazısı 1986 Çalışmaları", **IX. KST**, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü 1987,s.188.

³³ İnan , "Perge Kazısı 1985 Çalışmaları", **VIII. KST**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1986,s.142.

Perge’de bulunmuş Sandalını Bağlayan Hermes heykeli, sikkeler üzerinde Pamphylia, Lykia, Pisidia ve Kilikia’da yoktur. Ancak, Pontos bölgesi’ndeki Trapezus ve Amaseia kentinin sikkeleri üzerinde Hermes’i bu şekilde görmekteyiz.

Perge’de bulunmuş Apollon Centocelle tipindeki Hermes Heykeli ve Genç Erkek Heykeli (Hermes/Apollon) tiplerini Perge kentinin sikkeleri üzerinde de görmekteyiz. Bu heykellerde ve sikkeler de Hermes ayakta, çıplak, khlamysini sol koluna dolamış, ayağında kanatlı sandaletleri, sol elinde kerykeion, sağ elinde ise para kesesi tutar vaziyette betimlenmiştir. Ayrıca Hermes’in adının geçtiği bir **yazıt**³⁴ ta bu kentte bulunmuştur.

3.2.6. Sillyon (Yanköy)

Sillyon, Antalya ili Serik ilçesine bağlı Asarköy yakınlarında, Kestros (Aksu) ve Eurymedon (Köprüçay) ırmakları arasında bulunmaktadır.³⁵

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 3. yüzyılda darp etmeye başlamıştır.³⁶ İmparatorluk döneminde ise sikke basımı Tiberius’tan (M.S. 14-37) Aurelianus (M.S. 270-275) dönemine kadar devam etmiştir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı üç adet sikke incelenmiş olup, Hermes’in bu kentte tek tipte betimlendiği satanmıştır. Her üç sikke de de Hermes kayaya oturmuş vaziyette tasvir edilmiştir.

Hermes tasvirli en erken sikke Macrinus (M.S. 217-218) dönemine aitken, en geç sikke ise Elagabalus’un annesi Julia Soaemias’a (M.S. 218-222) aittir.

a- Macrinus M.S.217-218

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, kanatlı ayakkabıları ile Hermes. **CIΛΛVCΩN**

Ref.: 1. SNG France 3, Pamphylie 991.

(bkz. Pamphylia Lev. XIX, 6a).

³⁴ Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Lanckoronski, **a.g.e.**, s.169, no.42.

³⁵ Ruge, “Sillyon”, **RE III/A**, Stuttgart, 1929, s. 100-101.

³⁶ **BMC Pamphylia**, s. lxxxv.

b-Elagabalus M.S. 218-222

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, baş sağa dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, başında petasosu, ayağında kanatlı sandaletleri ile Hermes. **CIAΛVCΩN**

Ref.: 1. **SNG v. Aulock Pamphylien** 4882.

2. **SNG Schweiz II** 1316.

(**bkz.** Pamphylia Lev. L, Res.6b).

c- Iulia Soaemias (Elagabalus'un annesi)

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, kanatlı ayakkabıları ile Hermes. **CIAΛVCΩN**

Ref.: 1. **SNG v. Aulock Pamphylien** 4883.

2. **SNG France 3, Pamphylie** 993.

3. Waddington 3534.

4.(Çevrimiçi)<http://www.wildwinds.com/coins/greece/pamphylia/sillyum>, 13 Aralık 2012.

(**bkz.** Pamphylia Lev. XIX, 6c).

Ayrıca Antalya ilinin Manavgat ilçesine bağlı Selimiye köyü, Melas (Manavgat) ırmağının batısında deniz kıyısında kurulmuş olan **Side**³⁷ kenti, sikke darp etmeye M.Ö. 5. Yüzyılın ilk yarısında başlamış olmasına rağmen³⁸ kentte Hermes ile ilgili nümizmatik ve epigrafik verilere rastlanmamış olması şaşırtıcıdır.³⁹ Fakat kentte, birçok Hermes heykeli ve üzerinde Hermes'in de yer aldığı kabartmalar bulunmuştur. Bugün Side Müzesi'nde bulunan bu heykeltıraşlık eserler arasında **Hermes Başı** (Hermes Ludovisi)⁴⁰ (**bkz.** Lev. XXIII, Res. 53), **Hermes Torsosu**

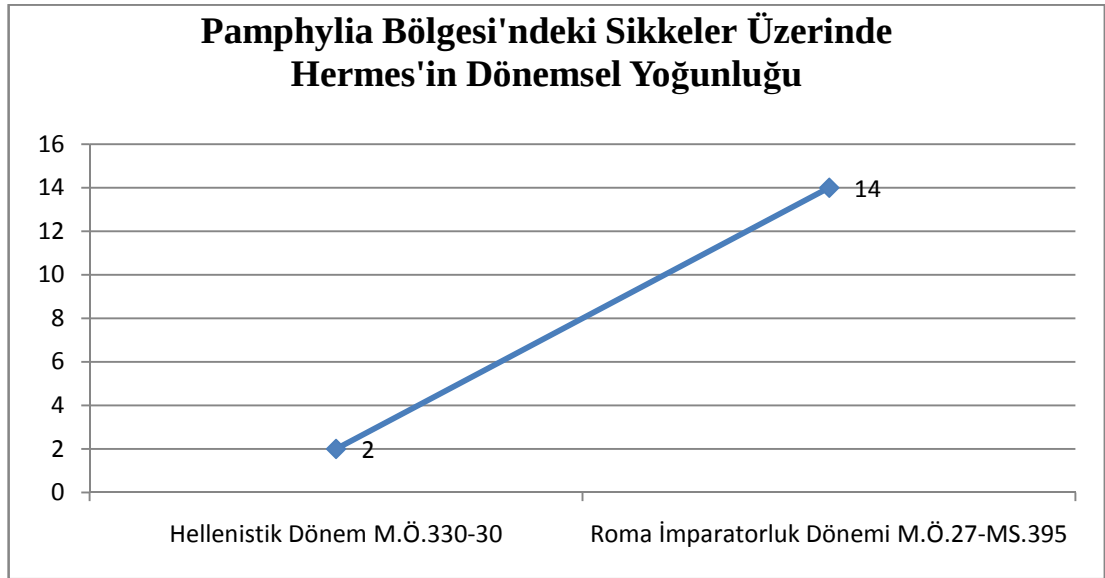
³⁷ Ruge, "Side", **RE** II/A, Stuttgart, 1923, s. 2208-9; W. Martini, "Side", **DNP** 11, Stuttgart-Weimar, 2001, s.517-519.

³⁸ Head, **a.g.e.**, 703-704; **BMC Pamphylia**, s. lxxx- lxxxv; Johannes Nollè, "Side. Zur Geschichte einer kleinasiatischen Stadt in der römischen Kaiserzeit im Spiegel ihrer Münzen", **Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte**, 21. , Jahrgang, Heft 4, 1990, s. 244-245

³⁹ Arif Müfid Mansel, "Side" **RE** Supp. X, 2000, s. 893; Johannes Nollè, **Side im Altertum**, Geschichte und Zeugnisse, 1993, 121 dn.405.

⁴⁰ Jale İnan, **Roman Sculpture In Side**, Ankara, 1975, s.32-40, Levha: XIV-XV; İnan, "Three Statues from Side" **Antike Kunst**, Jahrgang ,1970(Doppelnummer), 17 vd., Levha 11-21.

(Kyrene- Perinthos Genci)⁴¹ (bkz. Lev. XXIV, Res. 54). **Hermes (Apollon Centocelle tipi)**⁴² (bkz. Lev. XXIV, Res. 55), **Sandalını Bağlayan Hermes**⁴³ (bkz. Lev XXIV, Res. 56), **Hermes Torsosu (Hermes Richelieu)**⁴⁴ (bkz. Lev XXIV, Res. 57), **Hermes Başı (Andros-Farnese)**⁴⁵ (bkz. Lev XXV, Res. 58), **Hermes Torsosu**⁴⁶ (bkz. Lev XXV, Res. 59), **Hermes Torsosu**⁴⁷ (bkz. Lev XXV, Res. 60) , üzerinde Hermes ve Demeter'in de yer aldığı bir **kabartmalı levha**⁴⁸ bulunmuştur. Ayrıca yine Side Müzesi'nde Hermes ile ilgili olduğu düşünülen, Hermes'in ticaret ile bağlantısını gösteren, üzerinde kerykeion kabartması bulunan bir ölçü kabı da (bkz.Lev XXVI, Res. 61) bulunmaktadır.

Grafik 2

⁴¹ İnan, **a.e.**, s.19-29, Levha: X-XI.

⁴² İnan,**a.e.**, s.65-72, Levha: XXIX-XXX; İnan, **Roman Copies of some famous statues in Side**, Antike Plastik XII,69 vd..

⁴³ İnan, **Roman Sculpture In Side**, s.92-95, Levha: XLII.

⁴⁴ İnan, **a.e.**, s.74-77, Levha: XXXIV, No: 22.

⁴⁵ İnan, **a.e.**, s.97-98, Levha: XLIV.

⁴⁶ İnan, **a.e.**, s.165-166, Levha LXXVI,1-3.

⁴⁷ İnan, **a.e.**, s.166, Levha LXXVI,4; LXXVII 1-2.

⁴⁸ Lanckoronski,**a.g.e.**, s.142.

PAMPHYLIA BÖLGESİ'NDE HERMES

	Kent	Buluntu
1	Aspendos	Sikke
2	Attaleia	Sikke, Kabartma
3	Lyrbe	Sikke
4	Magydos	Sikke
5	Perge	Sikke, Heykel, Kabartma, Yazıt
6	Sillyon	Sikke
7	Side	Heykel, Kabartma

Tablo 2

4. PISIDIA BÖLGESİ

4.1. Ana Çizgileriyle Pisidia Tarihi ve Coğrafyası

Günümüzde yaklaşık olarak Isparta ve Burdur illerinin tümünü ve Antalya ilinin de kuzey kesimini kapsayan Pisidia bölgesi, (**bkz.** Lev XXVII, Harita 3) kuzey ve kuzeybatıda Phrygia, doğuda Lykaonia, batıda Milyas ve Kabalis, güneyde Pamphylia, güneydoğuda Isauria ve Kilikia bölgeleri ile komşudur.¹ Bölgenin kesin sınırlarının saptanması konusunda tartışmalar vardır.

Pisidia Bölgesi Üst Paleolitik Çağ'dan itibaren kesintisiz yerleşim görmüş² Anadolu'nun önemli Neolitik ve Kalkolitik yerleşmelerini ve Tunç Çağı'nın değişik kültür bölgelerini sınırları dâhilinde barındırmıştır.

Bölgenin en eski yerli halkı Pisidialılardır. Antik kaynaklar ve linguistik çalışmalar doğrultusunda Pisidia halkının Toroslar üzerinde yaşayan Milyaslılar, Solymier, Kabalialılar, Isaurialılar ve Lykialılar ile ortak bir geçmişe sahip olabilecekleri ve kökenlerinin en azından M.Ö. 2. binyıldan itibaren varlıkları saptanan Luwiler'e dayandırılabilceği düşünülmektedir.³

Anadolu'nun bazı bölgelerinde olduğu gibi, Pisidia tarihi de Ege göçlerinden Pers döneminin ortalarına kadar karanlıklarla doludur.

Antik kaynaklarda ise Pisidialıların adına ilk olarak Ksenophon'da rastlanmaktadır.⁴ Bölgenin Batı kesiminin öncelikle Solymos ya da Milyas olarak anıldığı anlaşılmaktadır. Herodotos⁵ bölgeyi Solymierin ülkesi Milyas olarak anar. Plinius⁶ da bölge halkının adını Solymi şeklinde yazar. Strabon⁷ Termessos'un üst tarafındaki dağa (Güllük Dağı) Solymos ve burada yaşayan halka Solymier dendiğini belirtir.

¹ Sevin, **a.g.e.**, s.151,153.

² Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.103.

³ Özsait, **a.g.e.**, 116-117,120.

⁴ Ksenophon, **Anabasis** I,11.

⁵ Herodotos, **a.g.e.**, I 73.

⁶ Plinius, **a.g.e.**, V,24,94.

⁷ Strabon **a.g.e.**, XIII, 4.16.

Bölge'nin öncelikle Phryg yönetiminde olduğu, M.Ö. 6.yy'da Lydia yönetimine geçtiği⁸ ve M.Ö. 546 yılında da Pers egemenliğine girdiği bilinmektedir.⁹

Büyük İskender'in Anadolu'yu fethi sırasında, M.Ö. 330 dolaylarında Lykia üzerinden Pamphylia ve Pisidia'dan geçerek Phrygia'ya girdiği bilinmektedir. Ancak, Arrianos'un aktarımından Büyük İskender'in tüm Pisidia kentlerine uğramadığı ve bölge'nin iç kısımlarına geçmemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Büyük İskender'in ölümünden sonra, Diadokhlar Döneminde ise bölge, çeşitli çatışmalar ve el değiştirmelere maruz kalmıştır.¹⁰ Bu dönemde Pisidia şehirleri arasında da savaş ve çatışmalar söz konusudur.¹¹ M.Ö. 307'de Antigonos Monophthalmos'un yönetimine giren Pisidia, M.Ö. 301 yılında Ipsos savaşında galip gelen Seleukoslar'a bağlanmıştır. III. Antiokhos'u yenen Roma tarafından Apameia barışı (M.Ö. 188) ile Bergama kralı II. Eumenes'nin yönetimine girmiştir.

Pisidia M.Ö. 102-49 yılları arasında ismen de olsa Kilikia Eyaleti içinde iken sonrasında Asia Eyaleti'ne bağlanmıştır. M.Ö. 39'da Amyntas, Antonius tarafından Pisidia ve çevresindeki bölgede otoriteyi sağlamak üzere, bölgeye kral olarak atanmıştır.¹² Augustus zamanında M.Ö. 25 yılında Roma'nın Galatia Eyaletine dâhil edilmiş ve bu dönemde bölge'nin önemli şehirleri olan Antiokheia, Kremna, Olbasa ve Komama kolonileştirilmiştir.¹³ Vespasianus Döneminde M.S. 74 yılında Lykia ve Pamphylia ile birlikte bölge yeniden örgütlenmiştir. Roma uygarlığının bölgeyi etkisi altına alması başlangıçta çok yavaş olduysa da kentleşme M.S. 2. yüzyılda hız kazanmış ve bölge Roma yapılarıyla donanmıştır. M.S. 297 yılında Diocletianus'un düzenlemesiyle Pisidia, Lykia ile birlikte Diocesis Asiana adlı yönetsel bölüme katılmıştır.

⁸ Hartwin Brandt, "Gesellschaft und Wirtschaft Pamphyliens und Pisidiens im Altertum", **AMS** 7, Bonn, Habelt, 1992, s. 12-14.

⁹ Özsait, **a.g.e.**, 119; Senem Özden, "Pisidia Bölgesi'nde Yunan ve Roma Dönemlerine Ait Kültür Varlıkları", **TAY** 8, İstanbul, 2007, s. 4-9.

¹⁰ Stephen Mitchell, "Hellenismus in Pisidien", (ed. E.Schwertheim), *Forschungen in Pisidien*, **AMS** 6, Bonn, 1992, s. 21-27.

¹¹ Mehmet Özsait, **Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985, s.47.

¹² Özsait, 1985, **a.e.**, s.81-83.

¹³ Brandt, **a.g.e.**, s. 94-100.

Hellenistik Dönemden önce kurulmuş olan Pisidia kentlerinden Termessos, Selge ve Sagalassos kentlerinin adları Arrianos, tarafından anılmaktadır.¹⁴ Bu kentler Büyük İskender'in gelişinden önce de iyi organize olmuş ve gelişmiş yerleşmelerdir. Bunun dışında, Pisidia'da birçok kentin Hellenistik ve daha sonra Roma İmparatorluğu Dönemlerinde kurulmuş oldukları bilinmektedir.¹⁵

Pisidia Bölgesindeki kentler arasında Adada (Karabavlu/Karadiken), Amblada (Asardağ), Andeda (Yeşilyayla), Antiokheia (Yalvaç), Ariassos (Akkoç), Baris (Kılıç), Etenna (Sırt), Isinda (Korkuteli), Kolbasa (Kuşbaba), Komama (Şerefönü/Şeref Höyüğü), Kremna (Çamlık), Olbasa (Belenli), Prostanna, Sagalassos (Ağlasun), Seleukeia Sidera (Selef), Sibidounda (Bozova), Selge (Zerk/Altınkaya), Termessos (Güllük-Göldere), Timbriada (Mirahor) ve Tityassos'u sayabiliriz.¹⁶

4.2. Hermes İle İlgili Sikkeler

Pisidia bölgesindeki 18 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasvirine rastlanmıştır. Bu kentler sırasıyla Adada, Antiokheia, Ariassos, Baris, Etenna, Isinda, Kodroula, Komama, Kremna, Olbasa, Prostanna, Sagalassos, Seleukia Sidera, Sibidounda, Selge, Termessos Major, Timbriada ve Tityassos'tur.

Bu bölgede üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı en erken sikke M.Ö. 1. yüzyıla aitken, en geç sikke ise II. Claudius Gothicus dönemine (M.S. 268-270) aittir.

Pisidia bölgesinde, sikkeler üzerinde Hermes'in toplam üç ana tipi saptanmıştır. İlk tip Ayakta Duran Hermes tipi, İkinci tip Oturan Hermes ve üçüncü tip Hermes başı-büstü tipidir.

¹⁴ Arrianos, **a.g.e.**, I.27.1, I.28.1 ve I.28.2.

¹⁵ **bkz.** Özşait 1985, s. 112-147; Mitchell, **a.g.e.**, s. 7-21; Sevin, **a.g.e.**, s.155-162.

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için **bkz.** Sevin, **a.g.e.**, 155-162.

4.2.1. Adada(Karabavlu/Karadiken)

Kent, Isparta ili Karabavlu / Karadiken köyü yakınlarına lokâlize edilmiştir.¹⁷

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 1. yüzyılda darp etmeye başlamıştır.¹⁸ Kentin sikkeleri, İmparator Gallienus (M.S. 253-268) dönemi'ne kadar takip edilebilmektedir.¹⁹

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı bir adet sikke incelenmiş olup, bu sikke M.Ö.1. yüzyıla aittir.

M.Ö. 1. yy

Ö.Y. Ayakta duran, sola doğru giden, sol elinde kerykeion, sağ elinde para kesesi tutan çıplak Hermes. Solda yerde horoz?. **ΑΑΑΔΕΩΝ**

Ref.: 1. SNG France 3, Pamphylie 1024.

(bkz. Pisidia; Lev. XXVIII, 1).

Ayrıca Adada kentinde, şimdi Isparta Müzesi'nde, bulunan üzerinde Hermes'in bulunduğu bir **kabartma** saptanmıştır. (Lev. XXXIV, Res. 62) Kabartmanın üzerinde Hermes, büst şeklinde, pelerinli, kerykeionlu ve başlıklı tasvir edilmiştir.

4.2.2. Antiokheia (Yalvaç)

Antiokheia, Strabon'un aktarımına göre Magnesia ad Meandrum halkı tarafından kurulmuştur.²⁰ Pisidia'nın kuzeyde, Phrygia sınırındaki en önemli yerleşme yeri Anthios çayı kıyısındaki Antiokheia'dır. Şimdiki adı Yalvaç olan kent M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarısında I. Seleukos ya da oğlu Antiokhos tarafından kurulmuştur.²¹ Roma döneminde "Colonia Caesarea Antiochia", "Antiochia ad

¹⁷ Gustav Hirschfeld, "Adada", **RE I**, Stuttgart, 1894, s. 339-340.

¹⁸ Hans von Aulock, "Münzen und Städte Pisidiens, Teil II", **Istanbuler Mitteilungen**, Beiheft 22, Tübingen, 1979, s.21.

¹⁹ Gernot Lang, **Klassische Antike Stätten Anatoliens**. Band I, Norderstedt, Books on Demand GmbH.,2003, 26.

²⁰ Pierre Stengel, "Antiocheia", **RE I**, Stuttgart, 1894, s. 2446; Strabon, **a.g.e.**, XII.VIII.14.

²¹ Sevin, **a.g.e.**, 158

Pisidiam", "Antiochia parva", "Antiochia minor", "Antiochia Pisidiae" isimleri ile anılan kent, Pisidia Bölgesi'ndeki ilk Roma kolonisidir.²²

Kent, ilk sikkelerini, M.Ö. 1. yüzyılda darp etmeye başlamış, imparatorluk döneminde de sikke basımı, Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14) döneminden II. Claudius Gothicus (M.S. 268-270) dönemine kadar devam etmiştir.²³

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 5 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin tamamı Roma İmparatorluk dönemine aittir.

Ayrıca bu sikkeler üzerinde Hermes tek tipte (Büst tipi) betimlenmiştir.

a- Roma İmparatorluk Dönemi

Ö.Y. Sola dönük, pelerinli Hermes büstü. Omzunda kerykeion. **ANTIOC**

Ref.: 1. SNG France 3, Pamphylie 1067.

2. Krzyanowska VIII-13.

3. **SNG v. Aulock Pisidien 4916.**

4. **SNG Cop. Pisidia 17.**

(**bkz.**Pisidia Lev. XXVIII, 2a).

b-Roma İmparatorluk Dönemi

A.Y. Sağa dönük, giyimli Hermes büstü. Omzunda kerykeion. **COLO**

Ref.: 1. SNG France 3, Pisidie 1072.

2. Waddington 3576.

3. Krzyanowska II-2.

(**bkz.**Pisidia Lev. XXVIII, 2b).

c- Roma İmparatorluk Dönemi

Ö.Y. Sağa dönük, pelerinli Hermes büstü. Omzunda kerykeion.

Ref.: 1. SNG France 3, Pisidie 1074.

²² Stephen Mitchell-Marc Wealkens, **Pisidian Antioch: The Site and its Monuments**, Londra, Duckworth, 1998, s.11.

²³ Hans von Aulock, "Münzen und Städte Pisidiens, Teil I", **Istanbuler Mitteilungen**, Beiheft 19, Tübingen, 1977, s.25; Gernot Lang, **Klassische Antike Stätten Anatoliens**. Band I-II, **Norderstedt**, 2003, s.137-144.

2. Waddington 3577.

(bkz.Pisidia Lev. XXVIII, 2c).

d- Antoninus Pius (M.S. 138-161) - Septimius Severus (M.S. 193-211)

A.Y. Sağa dönük, pelerinli Hermes büstü. Omzunda kerykeion. **COLO**

Ref.: 1. SNG Tüb., Pisidien 4352.

2. SNG v. Aulock Pisidien 4917.

(bkz.Pisidia Lev. XXVIII, 2d).

e- Antoninus Pius (M.S.138-161) - Septimius Severus (M.S. 193-211)

Ö.Y. Sola dönük, pelerinli Hermes büstü. Omzunda kerykeion. **ANTIOC**

Ref.: 1. SNG Tüb., Pisidien 4354.

2. SNG Cop. Pisidia 18.

(bkz.Pisidia Lev. XXVIII, 2d).

Ayrıca Antiokheia kentinde, **Sunak üzerinde Hermes büstü ve kerykeion betimi**²⁴ (Lev. XXXIV, Res. 63) ve Antiokheia yakınlarındaki Bahtiyar köyünde bir **Bronz Hermes heykelciği** (Lev. XXXIV, Res. 64) bulunmuştur.²⁵ Sunak üzerindeki Hermes, büst şeklinde, pelerinli ve kerykeionlu betimlenmiştir. Bu kentin sikkeleri üzerinde de Hermes büst şeklinde, pelerinli ve kerykeionlu betimlenmiştir. Şimdi Yalvaç Müzesi'nde olan Bronz Hermes Heykelciği ise ayakta, başında petasos, omzunda pelerini ile tasvir edilmiştir.

4.2.3. Ariassos (Akkoç)

Çubuk boğazını ve Pisidia'yı Pamphylia'ya bağlayan yollara yakın konumu nedeniyle önem taşıyan kent, bugün Antalya'ya 50 km uzaklıkta bulunan Akkoç köyü yakınlarındadır.²⁶

Kentin ilk sikkeleri Hellenistik Döneme tarihlenir. Kent, I. Valerianus (M.Ö. 253-260) dönemine kadar sikke basmaya devam etmiştir.²⁷

²⁴ David M.Robinson, "Roman Sculptures from Coloneia Caesarea" *ArtB* IX, 1926-1927, s.53, Res. 110.

²⁵ Karayaka, **a.g.e.**, s.157; Yalvaç Müzesi.

²⁶ Sevin, **a.g.e.**, 160.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı iki adet sikke incelenmiş olup, sikkelerden ilki M.Ö. 1. Yüzyıla ait, ikincisi ise Geta (M.S. 209-212) dönemine aittir. Hermes bu kentte sikkeler üzerinde iki tipte (Baş ve Ayakta) betimlenmiştir.

a-M.Ö. 1. yy.

Ö.Y. Sağa dönük, petasoslu Hermes Başı.

A.Y. Kerykeion.

Ref.: Aulock Pisidiens I, 372.

(bkz. Pisidia Lev. XXVIII, 3a).

b-Geta M.S. 209-212

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış Hermes. **APIACCCΩN**

Ref.: 1. Waddington 3635.

2. Aulock Pisidiens I, 467-469.

(bkz. Pisidia Lev. XXVIII, 3b).

4.2.4. Baris

Antik kaynaklarda adına rastlanan kent (Hierok.673, 7) henüz kesin olarak lokâlize edilememiştir. Antik kentin konumu için düşünülen yerlerden biri Isparta'dır.²⁸ Burdur (Askania) Gölü'nün kuzeydoğu'sunda Kılıç'ın yaklaşık 2.5 km güneybatı'sındaki Fari, antik kent için düşünülen diğer bir yerdir.²⁹

Kentin, Traianus (M.S.98-117) döneminden Volusianus (M.S.251-253) dönemi arasında basılan sikkeleri bilinmektedir.³⁰

²⁷ SNG Pfälzer Pisidien, 182-189.

²⁸ Özşait 1985, 129 dnt 624; bkz. Isparta.

²⁹ Stephen Mitchel, "Requisitioned Transport in the Roman Empire: A New Inscription from Pisidia", **Journal of Roman Studies**, Sayı 66, 119.; Klaus Belke- Norbert Mersich, "Phrygien und Pisidien", **TIB** 7, Viyana, 1990, s.206.

³⁰ Lang, **a.g.e.**, 243-244.

Üzerinde Hermes tasvitinin yer aldığı 5 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin en en geçi Volusianus (M.S.251-253) dönemine aittir. Bu kentin sikkeleri üzerinde iki tip (Ayakta ve Oturan) saptanmıştır.

a- M.S. 3. yy

A.Y. Ayakta duran, sola doğru giden, sol elinde kerykeion sağ elinde para kesesi tutan, sol koluna pelerinini dolamış, çıplak Hermes. **BAPHNΩN**

Ref.: 1. **SNG Cop. Pisidia** 104.

2. **Philpsen Collection** 2649.

3. **Imhoof-Blumer, KL. M. II**, s.366, 3.

4. **Aulock Pisidiens II**, 213-215.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXIX, 4e).

b- III. Gordianus M.S. 238-244

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış, Hermes. **BAPHNΩN**

Ref.: 1. **Aulock Pisidiens II**, 298.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXIX, 4a).

c-Tranquillina (III. Gordianus'un eşi)

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış, Hermes. **BAPHNΩN**

Ref.: 1. **BMC Lycia**, s.208, 6, (Pl. XXXIV.4).

2. **SNG France 3, Pamphylie** 1399.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXIX, 4b).

d-Trebonianus Gallus M.S.251-253

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış Hermes. **BAPHNΩN**

Ref.: 1. **SNG Cop. Pisidia** 112.

2. **Aulock Pisidiens II**, 353-356.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXIX, 4c).

e-Volusianus M.S. 251-253

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış, Hermes. **BAPHNΩN**

Ref.: 1. SNG France 3, Pamphylie 1414.

2.Waddington 3657.

3. **Aulock Pisidiens II**, 397.

(bkz. Pisidia Lev. XXIX, 4d).

4.2.5. Etenna (Sırt)

Manavgat'ın yaklaşık 35 km kuzeyindeki Sırt köyü yakınlarında olduğu tahmin edilen kentin, ekonomik bakımdan Side'ye bağlı olduğu bilinmektedir.³¹

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 4. yüzyılda darp eder. Kentin sikkeleri Gallienus'un eşi Salonina (M.S. 253-268)'ya kadar takip edilebilmektedir.³²

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiştir. Persephoneyi kaçıran Hades'e yol gösteren Hermes'in tasvir edildiği I. Philippus'a ait bu sikkede mitolojik bir olay tasvir edilmiştir.

I. Philippus M.S. 244-249

A.Y. Persephoneyi kaçıran Hades'e yol gösteren Hermes. Hades ve Persephone quadriga içinde, Hermes solda, ayakta. **ΕΤCΝNEΩN**

Ref.: 1. SNG Pfälzer, Pisidien 221.

(bkz. Pisidia Lev. XXIX, 5).

4.2.6. Isinda (Korkuteli)

Kent, Antalya ilinin Korkuteli ilçesi sınırları içinde yer alan ve Istanoz Çayı kenarında kurulmuş olan Istanoz Köyüne lokâlize edilmiştir.³³

³¹ Sencer Şahin, 1983 Yılında Bithynia Ve Lycia- Pamphylia'da Yapılan Epigrafl. Ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları, **AST II**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1984, s.115.

³² Aulock Pisidiens II, s.30-32.

³³ Ruge, "Isinda", **RE**, IX s. 2083; Peter Weiss, "Isinda", **DNP** 5, Stuttgart & Weimar, 1998, s. 1125.

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 2. yüzyılın ortalarından itibaren darp etmeye başlamıştır.³⁴ Kentin sikkeleri Gallienus (M.S. 253-268) dönemine kadar takip edilebilmektedir.³⁵

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 8 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin en erkeni M.Ö. 1. yüzyıla aitken, en geçi Elagabalus'un büyükannesi Julia Maesa'ya (M.S. 218-222) aittir.

Bu kentin sikkeleri üzerinde üç tipte Hemes tasviri yer almaktadır. Oturan, Büst ve Ayakta (Tykhe ile).

a-M.Ö. 1. yy

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan Hermes.

Ref.: 1. BMC Pisidia, s.304, 11/A.

b-Augustus M.Ö. 27- M.S. 14

Ö.Y. Sağa dönük, pelerinli Hermes büstü. Önde kerykeion.

Ref.: 1. Aulock Pisidiens I, 732

(**bkz.** Pisidia Lev. XXIX, 6b).

c- Roma İmparatorluk Dönemi

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, kanatlı sandaleti ile Hermes. **ICINAEΩN**

Ref.: 1. SNG France 3, Pamphylie 1597.

2. Waddington 3743.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXIX, 6c).

³⁴ Aulock, Pisidiens I, s. 29-30.

³⁵ Aulock, **a.e.**, s. 29-30.

d- Septimius Severus M.S. 193-211

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, başında petasos olan, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan Hermes. **ICINΔEΩN**

Ref.: 1. **Aulock Pisidiens I**, 746-757.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXIX, 6d).

e- Caracalla? M.S. 198-217

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, ayağında kanatlı sandaletleri ile Hermes. **ICINΔEΩN**

Ref.: 1. **SNG v. Aulock Pisidien** 5036.

2. **BMC Lycia**, s.224, 11.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXX, 6e).

f- Roma İmparatorluk Dönemi M.S. 235-268

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, ayağında kanatlı sandaletleri ile Hermes. **ICINΔEΩN**

Ref.: 1. (Çevrimiçi)<http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=272&pid=5566>.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXX, 6f).

g- Elagabalus M.S. 218-222

A.Y. Hermes ve Tykhe. Hermes sağda, ayakta, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi sol elinde kerykeion tutmakta. Sol koluna pelerinini dolamış.

Solda ayakta, giyimli, başında polos olan, sol elinde bereket boynuzu tutan Tykhe. **ICINΔEΩN ET Δ**

Ref.: 1. Imhoof-Blumer, **KL. M. II**, s.373, 3, Taf. XIII, br.11.

2. **Aulock Pisidiens I**, 818-821.

3. **SNG Cop. Pisidia** 165.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXX, 6g).

h- Iulia Maesa (Elagabalus'un büyükannesi)

A.Y. Hermes ve Tykhe. Hermes sağda, ayakta, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi sol elinde kerykeion tutmakta. Sol koluna pelerin dolamış. Solda ayakta, giyimli, başında kalathos olan, sol elinde bereket boynuzu tutan Tykhe. **ICINAEΩN ET A**

Ref.: 1. Aulock Pisidiens I, 829-832.

(bkz. Pisidia Lev. XXX, 6h).

Ayrıca Isinda yakınlarında bulunan **Ali Fahrettin**'de bir kayanın üzerinde Dioskurlar, Tanrıça ve Hermes adı geçmektedir.³⁶

4.2.7.Kodroura (Çaykenar?)

Kent, Zivint ovasının hemen doğusundaki, içinden Tauros'un (Bozçay) aktığı Bozova düzlüğünde kurulmuştur.³⁷

Kent, Antoninus Pius (M.S. 138-161) ve Valerianus (M.S. 253-260) dönemleri arasında sikke darp eder.³⁸

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiştir. Bu sikke Ayakta Duran Hemes tipinde olup Marcus Aurelius dönemine aittir.

Marcus Aurelius (Caesar) M.S. 139-161

A.Y. Ayakta duran, sola doğru giden, sol elinde kerykeion, sağ elinde para kesesi tutan, sol koluna pelerin dolamış, ayağında kanatlı sandaletleri ile çıplak Hermes. **KOΔ POYΛ A TP**

Ref.: 1. Aulock Pisidiens I, 979.

(bkz. Pisidia Lev. XXX, 7).

³⁶ Louis Robert, Documents d'Asia Minor, **BCH** 107, 1983, s.558, no: 6

³⁷ Sevin, **a.g.e.**, 156.

³⁸ Aulock Pisidiens I, s.33.

4.2.8. Komama (Şerefönü/Şeref Höyüğü)

Komama, Burdur ili sınırları içinde, Burdur-Antalya karayolunun 15 km. batısında Ürkütlü ve Garipçe köyleri arasında kalan Şerefönü köyüne lokâlize edilmiştir.³⁹

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 1. Yüzyılda darp etmeye başlamıştır.⁴⁰ Antoninus Pius (M.S. 138-161) ve Herennius Etruscus (M.S. 251) dönemleri arasında sikke basmaya devam etmiştir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı bir adet sikke incelenmiş olup, bu sikke M.Ö. 1. Yüzyıla aittir.

M.Ö. 1. yy

Ö.Y. Sağa dönük petasoslu Hermes başı.

Ref.: 1. **Aulock Pisidiens I**, 1036.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXX, 8).

4.2.9. Kremna (Girme/Çamlık Köyü)

Kremna, Burdur ili Bucak ilçesinin güneyinde, Yukarı Aksu (Kestros) Vadisi'ndeki Çamlık Köyü yakınlarına lokâlize edilmiştir.⁴¹

Kent, ilk sikkelerini bağımsız olarak M.Ö. 1. yy'da basmıştır. Kentin sikkeleri, Aurelianus (M.S.270-275) dönemine kadar takip edilebilmektedir.⁴²

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 2 adet sikke olup, bu sikkeler M.Ö. 1. yüzyıla ait olup Hermes tek tipte (Baş) tasvir edilmiştir.

³⁹ Ruge, "Komama", **RE** XI, s. 1126; Aulock, **a.e.** 34.

⁴⁰ Aulock **a.e.**, s.34.

⁴¹ Ruge, "Kremna" **RE** XI, s. 1708; Stephen Mitchell "The Hellenization of Pisidia", **Mediterranean Archaeology** 4, 1991, s.134.

⁴² Aulock Pisidiens II, s.37; Lang **a.g.e.** 616-621.

a-M.Ö. 1. Yy. 1. yarısı

Ö.Y. Sağa dönük petasoslu Hermes başı.

A.Y. Kerykeion. **KPH**

Ref.: 1. **SNG France 3, Pamphylie** 1471-1472.

2. **Waddington** 3697-3698.

3. **SNG Pfälzer, Pisidien-Lykaomen** 221.

4. **SNG Cop. Pisidia** 138.

5. **SNG v. Aulock Pisidien** 5081.

6. **Aulock Pisidiens II**, 908.

7. **SNG Turkey 6**, 669-672.

(bkz. Pisidia Lev. XXX, 9a).

b-Amyntas M.Ö. 36-25

Ö.Y. Sağa dönük, petasoslu Hermes başı.

A.Y. Kerykeion. **KPH**

Ref.: 1. **BMC Lycia**, s.215, 2.

2. **Aulock Pisidiens II**, 927-942,962-964.

(bkz. Pisidia Lev. XXX, 9b).

4.2.10. Olbasa (Belenli)

Kent, Burdur ili, Kemer ilçesi, Belenli Köyü sınırları içerisinde lokâlize edilmiştir.⁴³

Kent, Antoninus Pius (M.S.138-161) ile Volusianus (M.S. 251-253) dönemleri arasında sikke basmıştır.⁴⁴

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, sikke Caracalla dönemine aittir.

⁴³ Rosalinde Kearsley, The Milyas and the Attalids: A Decree of the City of Olbasa and a New Royal Letter of the Second Century B.C. **Anatolian Studies**, Vol. 44, 1994, s. 47.

⁴⁴ Aulock Pisidiens I, s.39.

Caracalla M.S. 198-217

A.Y. Ayakta duran, kerykeion ve para kesesi tutan Hermes.

Ref.: 1. H.von Aulock, **JNG** 21, 1971, s.20, no: 18.

4.2.11. Prostanna (Eğirdir)

Kent, Eğirdir Gölü'nün güneybatı ucunda, Akpınar Köyü'nde, Davras Dağı'nı kuzeydoğu tepeye bağlayan dar bir arazi üzerinde ve esas olarak tepenin güney ve güneybatısına lokâlize edilmiştir.

Kent, M.Ö. 1.yy'dan itibaren sikke basmaya başlamıştır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise kent, Antoninus Pius'tan (M.S. 138-161) II. Claudius Gothicus (M.S. 268-270) dönemine kadar sikke basmaya devam etmiştir.⁴⁵

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, sikke M.Ö.1. yüzyıla aittir.

M.Ö. 1. yy

A.Y. Sola doğru giden, sol elinde kerykeion, sağ elinde bilinmeyen nesne (para kesesi ?) tutan, çıplak Hermes. **II P**

Ref.: 1. Imhoof-Blumer, **KL. M. II**, s.390, 4 (Lev. XIV-5).

2. **Aulock Pisidiens II**, 1749.

(**bkz.** Pisidia Lev. XXXI, 11).

4.2.12. Sagalassos (Ağlasun)

Pisidia bölgesinin önemli kentlerinden biri olan Sagalassos, bugün Ağlasun ilçesinin 7 km güneyinde Akdağ eteklerinde yer almaktadır.⁴⁶

⁴⁵ Aulock Pisidiens II, s.40-42.

⁴⁶ Marc Waelkens, "Sagalassos Antik Kenti, Burdur'da bir Tarih Kesiti", **I. Burdur Sempozyumu**, Burdur, 2007, s. 668.

Kentin ilk sikkesi Amyntas döneminde (M.Ö. 39-25) basılmıştır. Kent Augustus (M.Ö. 27- M.S. 14) ve II. Claudius Gothicus (M.S. 268-270) dönemleri arasında sikke basmaya devam etmiştir.⁴⁷

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 9 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin en erkeni M.Ö. 1 yüzyıla aittir. En geçi ise II. Claudius Gothicus (M.S. 268-270) dönemine aittir. Hermes bu kentin sikkeleri üzerinde üç ana tipte tasvir edilmiştir. (Ayakta, Oturan ve Büst).

a-M.Ö. 1. Yy

Ö.Y. Sağa dönük giyimli Hermes büstü. Omzunda kerykeion.

Ref.: 1. Imhoof-Blumer, **KL. M. II**, s.391, 2 (Lev. XIV-7).

(bkz. Pisidia Lev. XXXI, 12a).

b-Roma İmparatorluk Dönemi

Ö.Y. Sağa dönük, giyimli Hermes büstü. Omzunda kerykeion.

Ref.: 1. SNG France 3, **Pisidie** 1743.

2. BMC Lycia, s.241, 8.

(bkz. Pisidia Lev. XXXI, 12b).

c-Nerva M.S. 96-98

A.Y. Bebek Dionysos'u taşıyan Hermes, sola, çıplak. Sağ elinde belirsiz bir nesne tutmakta. **CAΓAΛACCEΩN**

Ref.: 1. SNG France 3, **Pamphylie** 1761-1762.

2. Waddington 3284-3285.

3. SNG Cop. **Pisidia** 201.

4. Lindgren Coll. 3,717.

5. MC. Clean Coll. 8999.

(bkz. Pisidia Lev. XXXI, 12c).

⁴⁷ Aulock Pisidiens II, s.42.

d-Hadrianus M.S. 117-138

A.Y. Ayakta duran, sağa doğru giden, elinde kerykeion, tutan Hermes.

CAΓAΛACCEΩN

Ref.: 1. SNG France 3, Pamphylie 1768.

(bkz. Pisidia Lev. XXXI, 12d).

e-Marcus Aurelius M.S. 161-180

A.Y. Sola doğru giden, başı sağa dönük, pelerini boynunda bağlı olan, sağ elinde kerykeion tutan, çıplak Hermes. **CAΓAΛACCEΩN**

Ref.: 1. SNG v. Aulock Pisidien 5169.

(bkz. Pisidia Lev. XXXI, 12e).

f-Iulia Paula (Elagabalus'un eşi)

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, kanatlı sandaleti ile Hermes. **CAΓAΛACCEΩN**

Ref.: 1. BMC Lycia, s. 245, 31.

(bkz. Pisidia Lev. XXXI, 12f).

g-Valerianus M.S. 253-260

A.Y. Kayaya oturmuş, sağa dönük, çıplak, sol elinde bebek Dionysos'u tutan kanatlı sandaletleri ile Hermes. Solda sunak. **CAΓAΛACCEΩN**

Ref.: 1. SNG v. Aulock Pisidien 5197.

(bkz. Pisidia Lev. XXXI, 12g).

h- Valerianus M.S. 253-260

A.Y. Sola doğru giden, başı sağa dönük, çıplak, pelerini boynunda bağlı olan, sağ elinde kerykeion tutan, ayağında kanatlı sandaletleri ile Hermes.

CAΓAΛACCEΩN

Ref.: 1. SNG v. Aulock Pisidien 5198.

(bkz. Pisidia Lev. XXXI, 12h).

1- II. Claudius Gothicus M.S. 268-270

A.Y. Kayaya oturmuş, sağa dönük, çıplak, sağ elinde kerykeion, sol elinde bebek Dionysos'u tutan kanatlı sandaletleri ile Hermes. **CAΓAAACCEΩN**

Ref.: 1. SNG Cop. Pisidia 220.

(bkz. Pisidia Lev. XXXI, 121).

Ayrıca bu kentte, Hermes ve Ares onuruna Düzenlenen Oyunlarla ilgili bir **yazıt**⁴⁸, Sagalassos topraklarındaki **Arvalı**'da da Hermes'e adanmış bir **sunak** bulunmuştur. Sunaktaki yazıt bize Hermes'in Sagalassos'da bir misteri cemiyeti olduğunu göstermektedir.⁴⁹

Sagalassos civarında **Yazır**'da bulunan ve M.S. 2. yüzyıla tarihlenen bir sütunlu **lahit** üzerinde de Hermes ve bir Tanrıçanın tasviri saptanmıştır.⁵⁰

Yine Sagalassos'da, üzerinde pelerinli ve kerykeionlu Hermes büstünün yer aldığı bir **kabartma**'da bulunmuştur.⁵¹ (bkz. Lev. XXXV, 65). Sagalassos'un erken dönem sikkeleri üzerinde de Hermes bu şekilde tasvir edilmiştir.

Nümizmatik veriler ve diğer arkeolojik buluntuların (yazıt, kabartma, lahit) ışığında Sagalassos'da Hermes kültürünün varlığından söz edebiliriz.

4.2.13. Seleukeia Sidera (Selef)

Seleukos Kralları I. Seleukos Nikator (M.Ö. 312-280) ya da I. Antiokhos (M.Ö. 280-261) tarafından kurulan, Baris'in kuzeyinde, Oraendos ırmağının üzerine lokâlize edilen kent⁵², bugün Isparta İli, Kuleönü ile Atabey arasında Bayat Köyü'nün yaklaşık 2 km kuzeydoğusundaki Selef'tedir.

⁴⁸ CIG III, 1977, 4377.

⁴⁹ Louis Robert, "Documents d'Asie Mineure", BCH 107, 1983, s.574, dn.111.

⁵⁰ Marc Waelkens - Jeroen Poblome **Sagalassos II**. (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 6) Report on the Third Excavation Campaign of 1992. Leuven, 1993. s.12.

⁵¹ Marc Waelkens, "Report on the 2002 Excavation And Restoration Campaign At Sagalassos ", XXV. KST., I. Cilt, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 2004, s.220.

⁵² Hartwin Brandt, "Seleukeia", DNP 11, Stuttgart & Weimar, 2001, s. 358, 6. madde.

M.Ö. 43 yılında “Claudio-Seleukeia” adını alan kent, ilk sikkelerini M.Ö. 1. yüzyılda darp etmeye başlamıştır. Kent, İmparatorluk döneminde Hadrianus (M.S. 117-138) ve II. Claudius Gothicus (M.S. 268-270) dönemleri arasında sikke darp etmeye devam etmiştir.⁵³

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, bu sikke Maximus (Caesar) dönemine aittir.

Maximus (Caesar) M.S. 235-238

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sol elinde kerykeion, sağ elinde para kesesi tutan, sol koluna pelerinini dolamış, çıplak Hermes.

ΚΛΑΥΔΙΟC CΛΕΥΚΕΩΝ

Ref. 1. Aulock Pisidiens II, 1988-1989.

(bkz.Pisidia Lev. XXXII, 13).

4.2.14. Selge (Zerk/Altınkaya)

Selge, Antalya ili Serik ilçesi yakınlarında, Eurymedon (Köprüçay) ırmağı kıyısında yer almaktadır.⁵⁴ Strabon bu kentte en dikkate değer insanların yaşadığını ve kentin Kalkhas tarafından kurulduğunu söyler.⁵⁵

Kent, sikke darp etmeye M.Ö. 5. Yüzyıl başlarında başlamıştır. Kent, imparatorluk döneminde Hadrianus (M.S. 117-138) döneminden Aurelianus (M.S. 270-275) dönemine kadar sikke darp etmiştir.⁵⁶

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, bu sikke Caracalla dönemine aittir.

Caracalla M.S. 198-217

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sol elinde kerykeion, sağ elinde para kesesi tutan, sol koluna pelerinini dolamış, çıplak Hermes. **CEΛΓEΩΝ**

⁵³ Aulock Pisidiens II, s.44; **BMC Lycia**, cıx.

⁵⁴ Karl G. Lanckoronski, **Pisidien** II, Prag-Wien- Leipzig, 1892, s.173.

⁵⁵ Strabon, XII, 569-570.

⁵⁶ Aulock, Pisidiens II, s.45.

Ref.: 1. SNG France 3, Pamphylie 2045.

(bkz. Pisidia Lev. XXXII, 14).

4.2.15. Sibidounda (Bozova)

Kent, bölgenin ve Kestel gölünün güneybatısındaki Bozoava düzlüğünün kuzeyinde yer alır.⁵⁷

Kentin, ilk sikkeleri Commodus dönemine aittir. Kent, I. Philippus (M.S. 244-249) dönemine kadar sikke darp etmiştir.⁵⁸

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı bir adet sikke olup, bu sikke Geta dönemine aittir.

Geta M.S. 198-209

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sol elinde kerykeion, sağ elinde para kesesi tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. **CIBIAOYNΔEΩN**

Ref.: 1. Aulock Pisidiens I, 1374.

(bkz. Pisidia Lev. XXXII, 15).

4.2.16. Termessos (Güllük)

Antalya kent merkezinin 34 km. kuzeybatısında, Güllük Dağı (antik Solymos) üzerinde kurulmutur.⁵⁹

İlk sikkelerini M.Ö. 1. yüzyılda darp etmeye başlayan kent Gallienus (M.S. 253-268) dönemine kadar sikke darp etmiştir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 4 adet sikke incelenmiştir. Bu sikkelerin tamamı Roma İmparatorluk dönemine ait olup üç tip (Ayakta, Oturan, Büst) saptanmıştır.

⁵⁷ Sevin, **a.g.e.**, 156.

⁵⁸ Aulock, Pisidiens I, s.49-50.

⁵⁹ Lanckoronski II, 23; Rudolf Heberdey, "Termessos", **RE** V/A, Stuttgart, 1934, s. 732-778; Hartwin Brandt, "Termessos", **DNP** 12/1, Metzler, Stuttgart, 2002, s. 158.

a-Antoninler Dönemi (M.S. 138-197) - Gallienus Dönemi (M.S. 253-268)

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sol elinde kerykeion, sağ elinde patera tutan, kısa khitonlu Hermes. ΤΩΝ ΜΕΙ ΖΟΝΩΝ

Ref.: 1. SNG Cop. Pisidia 313.

2. BMC Lycia, s.271, 28.

3. SNG France 3, Pamphylie 2167.

4. SNG v. Aulock Pisidien 5431.

(bkz. Pisidia Lev. XXXII, 16a)

b-M.S. 2. YY

Ö.Y. Sağa dönük, giyimli Hermes büstü. Omzunda kerykeion.

ΤΕΡΜΗCCEΩΝ

Ref.: 1. SNG Cop. Pisidia 320; 321, 322, 323, 324.

2. Imhoof-Blumer, KL. M. II, s.412-413.

3. SNG PfpS Lykaonien 546-550.

4. SNG v. Aulock Pisidien 5349-5353.

5. BMC Lycia, s.271, 29-35.

6. SNG Scheweiz II, 1443-1444.

(bkz. Pisidia Lev. XXXII, 16b).

c-Roma İmparatorluk dönemi

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan Hermes. ----EI ΖΟΝΩΝ

Ref. 1. SNG France 3, Pamphylie 2198.

2. Waddington 4004.

(bkz. Pisidia Lev. XXXII, 16c).

d-Roma İmparatorluk dönemi

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde kerykeion ve para kesesi, sol elinde trophaeum? tutan, çıplak Hermes. AVTONOMΩΝ

Ref.: 1. SNG France 3, Pamphylie 2199.

(bkz. Pisidia Lev. XXXII, 16d).

Ayrıca Termessos'ta bulunan İki **mezar yazıtında** da Kâhin Hermes sözü geçmektedir.⁶⁰ Ve **Termessos Evdirhan'**da bulunan bir **mezar yazıtından**⁶¹ burada Hermes adına kurulmuş bir Mysteri Cemiyeti olduğunu anlamaktayız.

Termessos'ta bulunan üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı sikkeler ve yazıtlar ışığında bu kentte de Hermes kültürünün varlığından söz edebiliriz.

4.2.17. Timbriada

Isparta, İmrahor ve Akcaşar köyü yakınında Kesme Beldesi'nin yaklaşık 4 km batı'sında, Köprüçay Kanyonu üzerindedir. Kentin territoriumu Eğirdir ile Beyşehir gölleri arasında kalan alanın büyük kısmını kapsıyor olmalıydı.⁶²

Kentin, Hadrianus (M.S. 117-138) ve Maximinus (M.S. 235-238) dönemleri arasında sikke bastığı bilinmektedir.⁶³

Üzerinde Hermes tasvirinin bulunduğu 1 adet sikke incelenmiş olup, bu sikke Geta dönemi aittir.

Geta M.S. 209-212

A.Y. Ayakta duran, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, çıplak Hermes.

Ref.: 1. **BMC Lycia**, s.278,2.

2. **Aulock Pisidiens II**, 2184-2186.

(bkz. Pisidia Lev. XXXII, 17).

4.2.18. Tityassos

Kesin lokâlizasyonu yapılmamakla birlikte Pityassos da denen Tityassos kenti, Limnai (Eğridir) gölünün doğu ve güneydoğusunda yer alır.⁶⁴

⁶⁰ Rudolf Heberdey, **Termessische Studien**, Akademie der Wissenschaften in Wien, Wien, 1929, s.17.

⁶¹ Rudolf Heberdey, Tituli Pisidiae I, Tituli Termessi,, **TAM III** 1, Vindobona, 1941, 910-911; 922; George E. Bean, **Bulletin** XXII-85, 1958, s.71-73.

⁶² Aulock, Pisidiens II, s.47; D. Kaya, "The sanctuary of the god Eurymedon at Tymbriada in Pisidia," **AnatSt.**, 35, 1985, s.42.

⁶³ Aulock, Pisidiens II, s.49.

Kentin, Hadrianus (M.S.117-138) ve Decius (M.S. 259-251) dönemleri arasında sikke bastığı bilinmektedir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 2 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkeler Severus Alexander (M.S. 222-235)'in annesi Iulia Mamaea'ya ve Traianus Decius (M.S. 249-251)'un eşi Herennia Etruscilla'ya aittir. Hermes bu sikkeler üzerinde tek tipte (Ayakta) betimlenmiştir.

a- Iulia Mamaea (Severus Alexander'in annesi)

A.Y. Ayakta duran, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, çıplak Hermes.

Ref.: 1. Aulock Pisidiens II, 2262.

(bkz.Pisidia Lev. XXXII, 18a).

b- Herennia Etruscilla M.S. 249-251

A.Y. Ayakta duran, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, çıplak Hermes.

Ref.: 1. BMC Lycia, s.280,7.

2. Aulock Pisidiens II, 2264.

(bkz.Pisidia Lev. XXXIII, 18b).

Ayrıca Pisidia bölgesinde, **Makropedion**(Akören)'da bulunan ve M.S. 175/176 'ya tarihlendirilen sunak üzerindeki **yazıtta** ise, Zeus, Hera, Apollon, Men ve Hermes'in bu kentin tapınımda bulunduğu tanrılar olduğunu⁶⁵ göstermektedir.

Misthia yakınlarındaki **Bademli**'de bulunan küçük bir **sunak** üzerinde, yüksek kabartma bir erkek (Hermes) figürü, pelerinli ve sol elinde testi tutuyor. Solda ise kerykeion var. Üzerindeki **yazıttan** Hermes'e ait olduğu anlaşıyor.⁶⁶

⁶⁴ Sevin, **a.g.e.**, 159; Aulock, Pisidiens II, s.50.

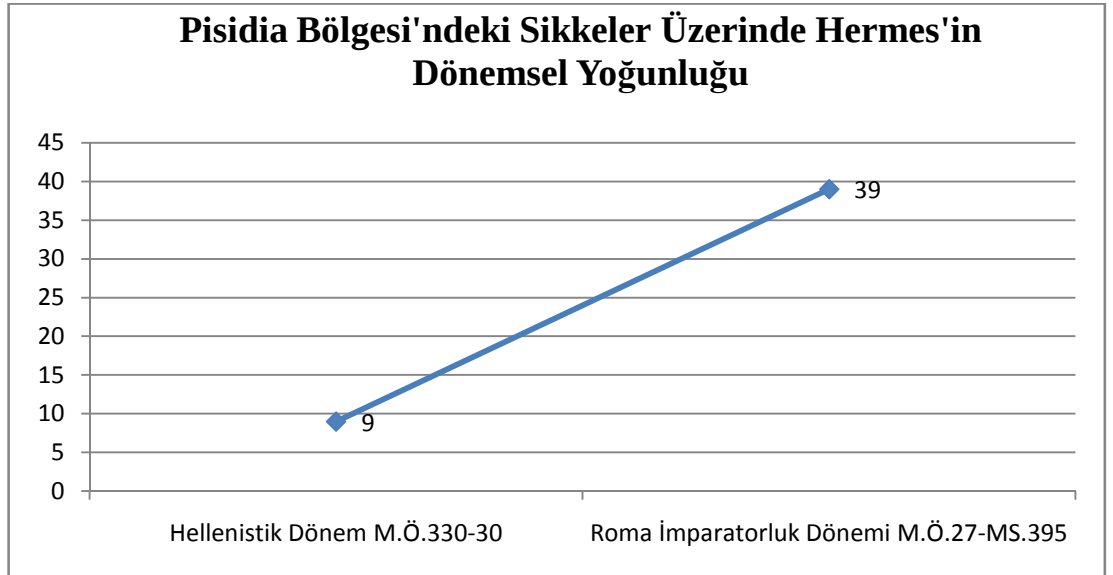
⁶⁵ George E. Bean, Notes and Inscriptions from Pisidia, Part I, **AnatSt** IX, 1959, s.67-117; William Mitchell Ramsay, "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands II", **AJA** IV, 1888, s.19.

⁶⁶ Alan S. Hall, "Notes and Inscriptions from eastern Pisidia" **AnatSt** XVIII, 1968, s.70 vd., no 12.

Ormeleis'de bulunan ise **Mysteri Cemiyeti** ile ilgili **yazıtta** ise Ormeleis'de Zeus Sabazios'a tapanların ayin listelerinde Hermes ve Dionysos rahiplerinin de isimleri geçtiği bildirilmektedir.⁶⁷

Zindan Mağarası Kutsal Alanı'nda ise üzerinde Hermes'in olduğu düşünülen bir **mozaik**⁶⁸ saptanmıştır.

Burdur kentinde ise, üzerinde Hermes'in para kesesi ve kerykeionu ile tasvir edildiği **Adak Sunağı ve Yazıt**⁶⁹ saptanmıştır.

Grafik 3

⁶⁷ Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia I*. Oxford 1895. s.310, no 127.

⁶⁸ Şahin Gümüş, Zindan Mağarası Kutsal Alanı, "Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I, **Anadolu Akdeniz Sempozyumu, Bildiri Özetleri**, 2009, AKMED, Antalya, s.23.

⁶⁹ Jeanne Robert-Louis Robert, *REG LXIX*, Paris, 1956, s.71, no: 319.19.

PISIDIA BÖLGESİ'NDE HERMES

	Kent	Buluntu
1	Adada	Sikke
2	Antiokheia	Sikke, Kabartma, Heykelcik
3	Ariassos	Sikke
4	Baris	Sikke
5	Burdur	Kabartma ve Yazıt
6	Etenna	Sikke
7	Isinda	Sikke, Yazıt
8	Kodroula	Sikke
9	Komama	Sikke
10	Kremna	Sikke
11	Makropedion	Sunak, Yazıt
12	Misthia	Sunak, Yazıt, Kabartma
13	Olbasa	Sikke
14	Ormeleis	Yazıt
15	Prostanna	Sikke
16	Sagalassos	Sikke, Kabartma, Yazıt, Sunak
17	Seleukeia Sidera	Sikke
18	Selge	Sikke
19	Sibidounda	Sikke
20	Termessos	Sikke, Yazıt
21	Timbriada	Sikke
22	Tityassos	Sikke
23	Zindan Mağarası Kutsal Alanı	Mozaik

Tablo 3

5. KILIKIA BÖLGESİ

5.1. Ana Çizgileriyle Kilikia Tarihi Ve Coğrafyası

Kilikia Bölgesi (bkz. Lev. XXXVI Harita 4) batıda Pisidia ve Pamphylia, kuzeyde Lykaonia, doğuda Syria¹ ve güneyde doğal bir sınır olan Kilikia Denizi ile sınırlandırılmıştır.² Kilikia jeopolitik konumundan dolayı antik kaynaklarda iki bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler Ovalık Kilikia (Lat. Cilicia Campestris) ve Dağlık Kilikia (Lat. Cilicia Aspera) olarak adlandırılmaktaydı.³ Yine Antik kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Ovalık Kilikia, Soloi ve Tarsos'tan Issos'a ve oradan da Tauros Kappadokia'lılarının yerleşmiş oldukları kuzey kısımlara kadar uzanmaktadır.⁴ Dağlık Kilikia bölgesinin batı sınırını Melas (Manavgat Çayı), doğu sınırını ise Lamos (=Limonlu Çay) oluşturmaktadır. Kuzeyde Isauria ile olan sınırını ise Toros Dağları çizmektedir.⁵

Kilikia isminin Anadolu kökenli olduğu ve Hitit metinlerinde rastlanan *Khalaka* ismiyle bağlantılı olarak M.Ö. 1600'lere kadar gittiği anlaşılmaktadır⁶. *Khalaka* Kilikia Trakheia'yı (=dağlık Kilikia), *Adanija* ise Kilikia Pedias'ı (=ovalık Kilikia) tanımlamak için kullanılmıştır. Kilikia Pedias M.Ö. 1500'lerden itibaren ise Mısır kaynaklarında 'Qedi/Kedi' ya da 'Kode' olarak adlandırılmıştır.

M.Ö. 1200 civarında gerçekleşen Deniz Halkları'nın saldırısından sonra bölgede Geç Hitit krallıkları kurulmuştur. Asur kaynaklarında bu krallıklardan 'Que' (Çukurova) ve 'Hilakku' olarak söz edilmektedir.⁷

Kilikia bölgesi M.Ö. 713-663 yılları arasında Asur eyaleti haline gelmiştir. Aynı dönemde Kilikia'nın sahil bölgelerinde Yunan kolonizasyon hareketleri göze çarpmaktadır. Kolonizasyon hareketleri ile birlikte Nagidos, Kelenderis, Aphrodisias,

¹ Annelies Kammenhuber, "Kilikien", *Der Kleine Pauly IV.*, 1972, s. 208-209.

² Strabon, *a.g.e.*, XI, I. 7; Plinius *a.g.e.*, V, 129, 30.

³ Arnould Hugh Martin Jones, *The Cities of Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1937, s. 191.

⁴ Jones, *a.g.e.*, s. 191.

⁵ Afif Erzen, *Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft*, Leipzig, 1940, s. 31.

⁶ Friedrich Hild- Hansgerd Hellenkemper, "Kilikien und Isaurien" *TIB* 5, Wien 1990, s. 30.

⁷ M. Ali Dinçol, "Geç Hititler", *Anadolu Uygarlıkları*, I, İstanbul, 1982, s. 122.

Holmoi ve Soloi kentleri kurulmuştur.⁸ Asur metinlerinde *Que* olarak geçen ovalık Kilikia bölgesi halkı kendilerini korumak amacıyla yine Asur metinlerinde dağlık Kilikia bölgesini ifade eden *Hilakku*'ya sığınmışlardır. Böylece *Que* ve *Hilakku* bölgelerinin birleşmesiyle Kilikia Krallığı ortaya çıkmıştır. Bu bölgenin sınırları daha sonra kuzeyde Halys'e (=Kızılırmak), güneyde ise Euphrates'e kadar genişlemiştir.⁹ Asur devletinin M.Ö. 612 yılında yıkılmasının ardından, M.Ö. 547 yılında Lydia'yı ele geçiren Persler Kilikia bölgesinde güçlerini kabul ettirmişlerdir. Böylece kıyı kesimindeki hemen bütün Yunan kentleri belirli bir otonomiye sahip olmakla beraber Pers Krallığı'na vergi ödemek zorunda kalmışlardır. M.Ö. 401 yılındaki Kunaksa savaşının ardından ise Kilikia bölgesi satraplık haline getirilmiştir¹⁰

Büyük İskender M.Ö. 333 yılındaki Issos Savaşı'ndan sonra Kilikia Satraplığını Balakros'a vermiştir.¹¹ Büyük İskender'in ölümünden sonra ardılları arasında yapılan antlaşmalar sonucunda ise Kilikia Bölgesi Seleukoslar'a bırakılmıştır.¹²

Kilikia bu dönemde çoğunlukla Seleukoslar hâkimiyetinde görünmekle birlikte, aslında çoğunlukla Ptolemaioslar etkisinde kalmıştır.¹³ M.Ö. 197 yılında III. Antiokhos Ptolemaioslar'ı Kilikia'dan çıkarmış, ancak Romalıların galip geldiği Magnesia Savaşı'nın ardından imzalanan Apameia Barışı ile birlikte Kilikia'nın batısını kaybetmiştir. Bergama kralı III. Attalos'un, dağlık Kilikia'nın da dâhil olduğu topraklarını vasiyet yoluyla Romalılara bırakması ve M.Ö. 133 yılındaki ölümünün ardından, Romalılar M.Ö. 129 yılında bu topraklar üzerinde Asia Eyaleti'ni kurmuşlardır.¹⁴ Pamphylia, Pisidia ve dağlık Kilikia'nın Sarpedon burnundan başlayan toprakları, Kappadokia Kralı Ariarathes'e verilmiştir. Bununla birlikte Romalıların M.Ö. 102 yılından itibaren Kilikia korsanlarıyla mücadele etmelerine rağmen bölgede tam anlamıyla egemen olduklarını söylemek mümkün

⁸ Hans Täuber, "Kilikia", **DNP** 3, 1999, s. 454.

⁹ Hild-Hellenkemper, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁰ Hild-Hellenkemper, **a.e.**, s. 31.

¹¹ Jones, **a.g.e.**, s. 196.

¹² Täuber, **a.g.e.** s. 454.

¹³ Jones, **a.g.e.**, s. 198.

¹⁴ Joachim Marquardt, **Römische Staatsverwaltung** I-III, Darmstadt, 1957, I, s. 334.

değildir. Ovalık Kilikia M.Ö. 83 yılında Armenia KralıTigranes'e verilmiştir. M.Ö. 64 yılında ise Ovalık Kilikia ve Dağlık Kilikia Provincia Cilicia adıyla Lykia, Pamphylia ve Pisidia'ya bağlanmıştır.¹⁵

Marcus Antonius'un doğuyu yeniden düzenlemesi sırasında ise Kilikia eyaleti ortadan kalkmıştır (M.Ö. 43/42) . Kilikia'nın batısı Asia Eyaleti'ne bağlanmış, dağlık Kilikia'nın bazı bölümleri Pisidia Laodikeia'sından Polemon'a, daha sonra ise Galatia kralı Amyntas'a verilmiştir.¹⁶ Amyntas'ın M.Ö. 25 yılında ölümünden sonra, Kilikia Trakheia bölgesinin, Kappadokia Kral'ı I. Arkhelaos'a verildiği bilinmektedir.

Vespasianus döneminde ise Kilikia, tek ve bütün bir eyalet olarak M.S. 72 yılında yeniden yapılandırılmış ve bu temel eyalet yapısını, Diocletianus'un bölgesel reformlarına dek korumayı sürdürmüştür.

Kilikia bölgesi olasılıkla M.S. 408 yılında II. Theodosius döneminde ikiye bölünmüştür. Eyalet kayıtlarına göre Kilikia A'nın metropolis'i Tarsos'tur ve bölge

Pompeiopolis, Sebaste, Korykos, Adana, Augusta, Mallos ile Zephyrion kentlerini kapsamaktadır. Kilikia B'nin metropolis'i ise Anazarbos'tur ve bölge Mopsuestia,

Aigai, Epiphaneia, Aleksandreia, Rossos, Eirenopolis, Phlabias ve Kastabala kentlerini kapsamaktadır.¹⁷

5.2. Hermes İle İlgili Sikkeler

Kilikia bölgesinde, 21 kentin sikkeleri üzerinde, Hermes tasvirine rastlanmıştır. Bu kentler sırasıyla Adana, Aigai, Anazarbos, Augusta, Diokasareia, Elaiussa, Epiphaneia, Flaviopolis, Karallia, Kasai, Kelenderis, Kibyra Minor, Kolybrassos, Korakesion, Korykos, Laertes, Mallos, Olba, Seleukeia, Syedra ve Tarsos'dur.

¹⁵ Marquardt, **a.e.**, 382.

¹⁶ Täuber, **a.g.e.**, s. 456.

¹⁷ Hild-Hellenkemper, **a.g.e.**, s. 34-39 vd.

Bu bölgede, üzerinde Hermes tasvirinin olduğu en erken sikke, Mallos kentine (M.Ö. 425-385) aittir ve bu sikke Hermes'in bu bölgeler içinde sakallı olarak betimlendiği tek sikkedir. En geç sikke ise Gallienus dönemine (M.S. 253-268) tarihlenen sikkelerdir.

Kilikia bölgesinde, sikkeler üzerinde Hermes'in toplam 4 ana tipi saptanmıştır. İlk tip Ayakta Duran Hermes, İkinci tip Oturan Hermes ve üçüncü tip Hermes başı-büstü ve son tip ise Koç/Keçi ile Hermes'dir.

5.2.1. Adana

Saros nehrinin üzerinde kurulan kentin ismi, IV. Antiokhos Epiphanes'in "Saros Kenarındaki Antiokhos" olarak değiştirmesi dışında, hep aynı kalmıştır.¹⁸

Kent ilk sikkelerini M.Ö. 2. Yüzyılda basmaya başlamıştır. Kent, Hadrianus döneminden (M.S. 117-138) Gallienus (M.S. 253-268) dönemine kadar sikke basmaya devam etmiştir.¹⁹

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 4 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin en erkeni M.Ö. 164 yılına aittir. En geçi ise Volusianus (M.S. 251-253) dönemine aittir. Bu kentin sikkeleri üzerinde Hermes tek tipte (Ayakta) betimlenmiştir.

a-M.Ö. 164- Roma İmparatorluk Dönemi

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde asa? sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış, çıplak Hermes. Başında Petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **AAANEΩN**

- Ref.:**
1. SNG France 2, Cilicie 1856 -1858.
 2. Waddington 4038, 4039.
 3. Levante, Adana 122.
 4. SNG Switzerland I, Cilicia 1215-1217.

¹⁸ Ahmet Ünal-Serdar Girginer, **Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji**, İstanbul, Homer Kitabevi, 2007, s.418.

¹⁹ BMC Cilicia, 19.

5. **BMC Cilicia** s.16, no:11.

7. **SNG v. Aulock Kilikien** 5431.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVII, 1a).

b-M.Ö. 164- Roma İmparatorluk Dönemi

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, çıplak Hermes. Başında Petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. Solda EVM ve monoğram, sağda **ΑΑΑΝΕΩΝ**

Ref.: 1. **SNG Cop Cilicia**, 20.

2. **Philipsen Collection** 2679.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVII, 1b).

c-II. Philippus M.S. 244-247

AY. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde phiale, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ΑΑΡΙΑΝ ΑΑΑΝΕΩΝ**

Ref.: 1. **SNG France 2, Cilicie** 1882.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVII, 1c).

d-Volusianus M.S. 251-253

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sol elinde kanatlı kerykeion tutan, sağ elinde palmiye dalı tutan kısa khitonlu Hermes. Başında petasos, Ayağında kanatlı sandaletleri ile. Solda ödül masası. **ΑΑΡ ΟΙΚ ΑΙΟ ΑΑΑΝΕΩΝ**

Ref.: 1. **SNG France 2, Cilicie** 1886.

2. Waddington 4058.

3. **BMC Cilicia**, s.18, no:20, PL.III, 10.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVII, 1d).

Ayrıca Adana’da, Hermes ile ilgili, Adana Müzesi’nde **Lahit** (Akhilleus Lahdi)²⁰ (Lev XLV, Res. 66) ve **Kabartma**’da (Lev XLV, Res. 67) saptanmıştır.

²⁰ Rogge, **a.g.e.** ,s.125, lev. 2.17; Ahmet Çelik, **Adana Müzesi Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2010, s.56-58.

Adana müzesinde bulunan, mitolojik bir olayın anlatıldığı bu lahitte, Hermes ayakta, sağa dönük, sol elinde kerykeionu ve sol koluna sarılı khlamysi ile betimlenmiştir. Adana Müzesi'nin bahçesinde yer alan bir kabartma'da ise Hermes, yine ayakta, pelerinli ve kerykeionlu betimlenmiştir. Bu kentin sikkeleri üzerinde de Hermes, ayakta, kerykeionlu ve khlamysli betimlenmiştir.

5.2.2. Aigeai (Yumurtalık)

Pyramos (Ceyhan) nehri vadisinden, Akdeniz sahillerine ulaşan ve kentin territoriumu içinde yer alan, Pa(g)rion Dağları'nın (Misis Dağları veya Davudi Dağı) da güneyinde olan Aigeai kenti, batıda Mallos (Kızıлтаhta), Mopsuestia (Misis/Yakapınar) ve doğuda Epiphaneia (Gözneler) ile komşudur.²¹ Strabon, Aigeai (Yumurtalık) kentinden bir liman ve köy olarak bahsetmiştir.²²

Kent, ilk sikkelerini M.Ö.2. yüzyılda Seleukos kralı IV. Antiokhos Epiphanes (M.Ö. 174-165) döneminde darp etmiştir.²³ Roma İmparatorluk döneminde ise kent, Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14) döneminden Gallienus (M.S. 253-268) dönemine kadar sikke basmaya devam etmiştir.

Diadumenianus M.S. 218-222

A.Y. Ayakta duran, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna khlamysini dolamış, çıplak Hermes. Solda, sola doğru uzanmış bir keçi. **MAKPINOVI OTEQNMAEVIII OE**

Ref.: 1. **BMC Cilicia**, s.25, no:28.

²¹ Adolf M. Hakkert, "Aigeai" **Lexicon of the Greek and Roman Cities and Place Names in Antiquity** Fascicule 3, Amsterdam 1995, süt. 345.

²² Strabon, **a.g.e.**, XIV, 5. 18.

²³ Claudia Tempesta, "Antiochus IV Epiphanes and Cilicia", **Adalya** VIII, 2005, s.65.

5.2.3. Anazarbos

Pyramos (=Ceyhan) nehrinin yan kolu olan Sumbos çayının kıyısında, bu çayın içinden geçtiği ovaya bakan oldukça büyük ve sarp bir kayanın üzerinde kurulmuş²⁴ olan kent, bugün Adana ili Kozan ilçesine bağlı Dilekkaya'dadır.

Sikkeler üzerindeki, Anazarbos erası M.Ö. 19 yılında başlamaktadır. Bundan da Anazarbos darphanesinin M.Ö. 19 yılında sikke basmaya başladığını anlamaktayız. Kentin darphanesi Claudius (M.S. 41-54) döneminden Gallienus (M.S. 253-268) dönemine kadar kesintisiz faaliyet göstermiştir.²⁵

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 5 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin en erkeni Severus Alexander (M.S. 222-235) dönemine, en geçi ise Gallienus (M.S. 253-268) dönemine aittir. Bu kentin sikkeleri üzerinde Hermes tek tipte (Ayakta) betimlenmiştir.

a-Severus Alexander M.S. 222-235

A.Y. Ayakta duran, elinde para kesesi ve kerykeion tutan Hermes.

Ref.: 1. Ziegler **Anazarbos** 716. 1.

b-III. Gordianus M.S. 238-244 (243-244)

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ANAZAPBOV MHTPOΠIOAE ΓB CT BEC**

Ref. 1. SNG Switzerland I, Cilicia, 1488.

2. SNG Pfalzer Kilikien 230,716.3; 231, 718. 3.

3. Ziegler **Anazarbos** 716. 2.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVII, 3b).

²⁴ David Magie, **Roman Rule in Asia Minor to the End of Third Century after Christ I-II**, Princeton 1950, s.275.

²⁵ Melih Arslan “ A.M. Müzesi Koleksiyonlarındaki Anazarbus Sikkeleri”, **OLBA I**, Merisn, 1998, s.100.

c-Trebonianus Gallus M.S. 251-252

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ANAZAPBOV MHTPOII IT ET OC**

Ref.: 1. **SNG Switzerland I, Cilicia**, 1505.

2. **SNG Scheweiz II, Cilicia**, 1512.

(**bkz.** Kilikia Lev. XXXVII, 3c).

d-Valerianus M.S. 253-260

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış, çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ANAZAPBOV ET BOC AMK IT**

Ref.: 1. **SNG France 2, Cilicie** 2151-2152.

2. Waddington 4172.

3. Ziegler, **Anazarbos** 814.4.

4. **SNG Levanten, Cilicia** 1528.

5. **SNG Pfalzer Kilikien** 282.

(**bkz.** Kilikia Lev. XXXVII, 3d).

e-Gallienus M.S. 253-268

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ANAZAPBOV ET BOC**

Ref.: 1. Ziegler 822.

(**bkz.** Kilikia Lev. XXXVII, 3e).

Ayrıca Anazarbos'un 10 km. kadar kuzeyinde bulunan Acarmantas Köyü'nde bulunan **Akçalı çiftliğinde**, dinleyen tanrılara adanmış bir **sunak** ile Tanrı Hermes

için yapılmış olduğu düşünülen **kabartmalı bir blok**²⁶ saptanmıştır. **Anazarbos civarında** yine Hermes ile ilgili bir **duvar resmi** saptanmıştır.²⁷

5.2.4. Augusta (Gübe)

Kent, Roma imparatoru Tiberius tarafından, Pyramos nehri havzasında kurulmuştur.²⁸

Kent, Roma imparatorluk döneminde Tiberius (M.S. 14-37) ile Gallienus (M.S. 253-268) dönemleri arasında sikke darp eder.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, sikke III. Gordianus dönemine aittir.

III. Gordianus M.S. 238-244 (241-242)

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **AV ΓΟΥΚΤΑΝΩΝ ΕΤ (CK) B**

Ref.: 1. SNG France 2, Cilicie 1905.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVII, 4).

5.2.5. Diokaisareia/Prakana

Prakana'nın kuruluşu ve Hellenistik dönem tarihine ilişkin hiçbir şey bilinmemektedir. Kalykadnos üzerinde yer alan bu kent, M.S. 17 yılında yeniden kurulmuş ve Diokaisareia adını almıştır.²⁹

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke olup, bu sikke de M.S. 2. yüzyıla aittir. Bu kentin sikkesi üzerinde Hermes büst şeklinde tasvir edilmiştir.

²⁶ M. Hamdi Sayar, "Kilikya Yüzey Araştırmaları 2003 ", **XXII. AST**, 2. Cilt, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2005, s.221.

²⁷ Machteld J. Mellink, "Archaeology in Asia Minor", **AJA** 79, 1975, s.220.

²⁸ Sayar, "Antik Kilikia'da Şehirleşme", **XII. TürkTK**, I.Cilt, Ankara, TTK,1999, s.210.

²⁹ Sayar, "Antik Kilikia'da Şehirleşme", s.209-210.

Hadrianus ve daha sonrası M.S. 120-150

Ö.Y. Sağa dönük, giyimli Hermes büstü. Omzunda kerykeion.

ΔΙΟΚΑΙCΑΡΕΩΝ

Ref.: 1. SNG Pfalzer Kilikien 410-411.

2. SNG Switzerland I, Cilicia, 666.

3. SNG France 2, Cilicie 857.

4. Staffieri, Diocaesarea 23,8.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVIII, 5).

5.2.6.Elaiussa (Ayaş)

Bugün Mersin-Silifke karayolunun 50. km'sinde, Kumkuyu sınırları içerisinde yer alan antik kent,³⁰ Strabon'a göre, Korykos kentinden sonra gelir ve karaya yakın bir adada kurulmuştur.³¹

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 2. yüzyıl sonu M.Ö. 1. yüzyıl başlarında basmıştır.

Kentin sikkeleri Augustus (M.Ö. 27- M.S. 14) döneminden Valerianus (M.S. 253-260) dönemine kadar takip edilebilmektedir.³²

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, bu sikke M.Ö. 1. yüzyıla aittir ve Hermes bu sikke üzerinde ayakta betimlenmiştir.

M.Ö. 1. yy

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde phiale, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ΕΛΑΙΟΥCΣΣΙΩΝ**

Ref.: 1. SNG Switzerland, Cilicia 832-836.

2. SNG France 2, Cilicie 1153-1155.

3. Waddington 4708.

4. SNG. v.Aulock Kilikien 6094-6095.

³⁰ Ünal-Girginer, **a.g.e.**, s.447.

³¹ Strabon, **a.g.e.**, XIV, 5. 6.

³² **BMC Cilicia**, lxxviii- lxxvix.

5. SNG Switzerland Suppl. I., Cilicia, 222.

6. BMC Cilicia 235.

7. SNG Cop. Cilicia 419.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVIII, 6).

Ayrıca **Elaiussa'nın kuzeyinde**, bulunan bir ören yerinde kayalara oyulmuş merdivenli bir podyum üzerinde durduğu anlaşılan **kabartmalı bir bloğun** üzerindeki dikdörtgen biçimdeki çukurlaştırılmış alanda, ayakta erkek kabartmasının Hermes olduğu, kabartmanın niş biçimli alınlığının, sağ üst kenarındaki kerykeion kabartmasından anlaşılmaktadır. (bkz. Lev XLVI, Res. 68). Yine bu stelin yakınlarında Herme ve Zeus'un atribülerinin bulunduğu **kapı söveleri ve alınlıklar** saptanmıştır.³³

Ayrıca Elaiussa'nın (Bugün Ayaş Kasabası) 8 km. kuzeybatısında kayalık bir tepe üzerinde yer alan antik ismi henüz belirlenememiş olan **Çatiören**'de bir **tapınak** saptanmıştır. Bu tapınakta Hermes ile ilgili olarak iki adet **kerykeion** kabartmasının bulunması bu tapınağın Hermes ile bağlantılı olduğunu düşündürmektedir³⁴ (bkz. Lev XLVI, Res. 69-70).

5.2.7. Epiphaneia-Oenoandos (Gözene)

Bugün Erzin'in 8 km güneybatısındaki Gözene'de yer alan Oinoandos'un adı IV. Antiokhos Epiphanes (M.Ö. 175-164) tarafından Epiphaneia olarak değiştirilmiştir.³⁵ Kent, Amanos dağları ile Syria arasındaki yola hâkim olması bakımından stratejik öneme sahiptir.³⁶

Kent, Roma imparatorluk döneminde Hadrianus (M.S. 117-138)-Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) dönemleri arasında sikke darp etmiştir.³⁷

³³ Sayar, "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1997", **XVI. AST**, I.Cilt, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1999, s.413-414.

³⁴ Serra Durugönül, Hanns Gabelmann, "Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien Ein Vorbericht", **IstMitt** Band 47, 1997, 213-220.

³⁵ Ünal-Girginer, **a.g.e.**, s.448.

³⁶ Magie, **a.g.e.**, s.595.

³⁷ BMC Cilicia, cxxvi .

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, bu sikke III. Gordianus dönemine aittir ve Hermes bu sikke üzerinde ayakta betimlenmiştir.

III. Gordianus M.S. 238-244 (238-239)

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış, çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ΕΠΙΦΑΝ(ΕΩ)Ν ΕΤ ΣΤ**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 1825.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVIII, 7).

5.2.8. Flaviopolis (Kadirli)

Bugün Adana ili Kadirli ilçesinde yer alan antik kent, Kilikia'yı M.S. 72 yılında Roma eyaleti olarak yeniden düzenleyen imparator Vespasianus tarafından, M.S. 74 yılında Ovalık Kilikya'nın şehirleşmesi programı çerçevesinde kurulmuştur.³⁸ "Flavius kenti" anlamına gelen kent adını, Vespasianus'un üyesi olduğu sülaleden almıştır.³⁹

Kentin sikkeleri, Domitianus (M.S. 81-96) döneminden Gallienus (M.S. 253-268) dönemine kadar takip edilebilmektedir.⁴⁰

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, sikke Hostilianus dönemine aittir. Hermes bu sikke üzerinde ayakta betimlenmiştir.

Hostilianus M.S. 250

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeio tutan, sol koluna pelerinini dolamış, çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ΦΛΑΟΒΙΟΠΟΛΕΙΤΩΝ ΖΟΡ**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 1558.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVIII, 8).

³⁸ Ünal-Girginer, **a.g.e.**, s.464.

³⁹ Sayar, "Antik Kilikia'da Şehirleşme", s.212.

⁴⁰ **BMC Cilicia**, cvii.

5.2.9. Karallia

Kentin yeri tam olarak saptanamamıştır.

Kentin sikkeleri Marcus Aurelius (M.S.138-161) döneminden Gallienus (MS. 253-268) dönemine kadar takip edilebilmektedir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, sikke Septimius Severus (M.S.193-211)'un eşi Iulia Domna'ya aittir.

Iulia Domna (Septimius Severus'un eşi)

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Başında Petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **KΑΡΑΛΛΙΩΤΩΝ**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 362.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVIII, 9).

5.2.10. Kasai (Asartepe)

Kentin yeri tam olarak saptanamamıştır. Kentin sikkeleri Severus Alexander (M.S. 222-235) döneminden Valerianus (M.S.253-268) dönemine kadar takip edilebilmektedir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, sikke II. Philippus (M.S. 244-247) dönemine aittir. Bu sikke üzerinde Hermes'i mitolojik bir olayın içinde görmekteyiz. Persephone'yi kaçıran Hades'e yol gösteren Hermes.

II. Philippus M.S. 244-247

A.Y. Persephoneyi kaçıran Hades'e yol gösteren kerykeion'lu Hermes.

Ayakta, solda. Altta meşale ve kantharos. **KACATΩN**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 306.

2. **SNG France 2, Cilicia 531.**

3. **SNG v. Aulock Kilikien 5612.**

4. Waddington 4200.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVIII, 10).

5.2.11.Kelenderis (Gilindire)

Antik kent bugünkü Mersin-Antalya karayolu üzerinde, Silifke ve Anamur ilçeleri arasında, Mersin'e bağlı olan Aydıncık ilçesinde yer almaktadır.⁴¹ Önemli bir liman kenti olan Kelenderis, Anamur Burnu'nun kuzeydoğusunda yer alır. Strabon'a göre aralarında Artemidoros'un da bulunduğu bazı ilkçağ yazarları Korakesion yerine Kelenderis'i Kilikia'nın başlangıcı saymışlardır.⁴²

Kent, sikke basmaya M.Ö. 5. Yüzyılın ortalarında başlamıştır. Kentin sikkeleri Hostilianus (M.S. 250-251) dönemine kadar takip edilebilmektedir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup, sikke Hostilianus (M.S. 250) dönemine aittir ve sikke üzerinde Hermes ayakta betimlenmiştir.

Hostilianus M.S. 250

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ΚΕΛΕΝΔΕΡΙΤΩΝ.**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 560.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVIII, 11).

5.2.12.Kibyra Minor

Strabona göre kent, Side'nin doğusunda ve Melas ırmağının batısındaki kıyıda yer almaktadır.⁴³

Kentin en erken M.Ö. 2.-1. Yüzyıl sikkeleri bilinmektedir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 1 adet sikke incelenmiş olup sikke M.Ö. 2.-1. Yüzyılları arasına aittir.

⁴¹ Levent Zoroğlu, **Kelenderis I.** Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular, Ankara, Dönmez Ofset Basımevi, 1994, s.2-5.

⁴² Strabon, **a.g.e.**, XIV. V. 3.

⁴³ Strabon, **a.g.e.**, XIV. 4. 2.

M.Ö. 2.-1. yy

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde kerykeion tutan, sol kolunu beline dayamış ve sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **KIBVPATΩN**

Ref.: 1. **SNG Switzerland I, Cilicia** 384.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVIII, 12).

5.2.13. Kolybrassos: Antik kent bugün, Antalya-Gündoğmuş ilçesi, Güzelbağ Kasabası, Bayırkozağacı Köyü sınırları içindedir. Alanya'ya yaklaşık 30 km uzaklıktadır.⁴⁴

Kentin sikkeleri Gallienus'un eşi Salonina (M.S. 253-268)'ya kadar takip edilebilmektedir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 7 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin en erkeni Caracalla (M.S.198-217)'nın eşi Plautilla'ya aitken, en geçi ise Valerianus (M.S.253-260) dönemine aittir.

Kentin sikkeleri üzerinde Hermes tek tipte (Ayakta) betimlenmiştir.

a-Plautilla (Caracalla'nın eşi)

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, çıplak Hermes. **KOΛVPACCEΩN**

Ref.: 1. **SNG France 2, Cilicia** 541.

2. **SNG Pfalzer, Kilikien** 749.

(bkz. Kilikia Lev. XXXVIII, 13a).

b-I.Maximinus Thrax M.S. 235-238

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **KOΛVPACCEΩN**

⁴⁴ Ünal-Girginer, **a.g.e.**, s.479.

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 334-335.

2. SNG France 2 Cilicia 547.

(bkz. Kilikia Lev. XXXIX 13b).

c-III. Gordianus M.S. 238-244

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **KOΛVPACCEΩN**

Ref.: 1.SNG Pfalzer, Kilikien 759.

2. SNG Switzerland Suppl. I, Cilicia, 47.

(bkz. Kilikia Lev. XXXIX, 13c.

d-Tranquillina (III. Gordianus'un eşi)

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Başında Petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **KOΛVPACCEΩN**

Ref.: 1. SNG France 2, Cilicia 551.

2. SNG Switzerland I, Cilicia 338.

(bkz. Kilikia Lev. XXXIX 13d).

e-I. Philippus M.S. 244-249

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **KOΛVPACCEΩN**

Ref.: 1. SNG Switzerland, Suppl. I, Cilicia, 48.

(bkz. Kilikia Lev. XXXIX, 13f).

f-I. Philippus M.S. 244-249

A.Y. Persephoneyi kaçırın Hades'e yol gösteren kerykeion'lu Hermes. Ayakta, Solda. Altta meşale ve kantharos. **KOΛVPACCEΩN**

Ref.: 1. SNG Switzerland, Suppl. I, Cilicia 49.

2. Ziegler, **Münzen** 45.

(bkz. Kilikia Lev. XXXIX 13g).

g-Valerianus M.S. 255-260

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, çıplak Hermes. Kanatlı sandaletleri ile. **KOΛVBPACCEΩN**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 347.

(bkz. Kilikia Lev. XXXIX 13g).

5.2.14. Korakesion (Alanya)

Bugünkü adı Alanya olan kentin adı ilk kez M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen Pseudo Skylax'ın Periplus'unda Dağlık Kilikia kentleri arasında yer almıştır.⁴⁵ Strabon ise kenti, Kilikia ile Pamphylia sınırında, sarp kaya üzerine kondurulmuş bir hisar olarak tarif eder.⁴⁶

Kentin sikkeleri Traianus (M.S. 98-117) döneminden Gallienus (M.S. 253-268) dönemine kadar takip edilebilmektedir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 2 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkeler Severus Alexander (M.S. 222-235)'in annesi Iulia Mamaea ve Maximus (M.S. 235-238) dönemine aittir. Kentin sikkeleri üzerinde Hermes iki tipte (Ayakta, Oturan) betimlenmiştir.

a-Iulia Mamaea (Severus Alexander'in annesi)

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan çıplak Hermes. Kanatlı ayakkabıları ile. **KOPAKHCIOΤΩN.**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 399.

2. Imhoof-Blumer, **Kl.M.**, Band II, s. 461,6.

(bkz. Kilikia Lev. XXXIX, 14a).

⁴⁵ Sayar, "Antik Kilikia'da Şehirleşme", s.209.

⁴⁶ Strabon, **a.g.e.**, XIV. V. 2.

b-Maximus (Caesar) M.S. 235-238

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, çıplak, sol koluna pelerinini dolamış Hermes. **KOPAKHCIOΤΩN**

Ref.: 1. Imhoof-Blumer, **Kl. M.**, Band II, s. 461,7.

5.2.15. Korykos (Kız Kalesi)

Antik kent bugün, Silifke-Mersin karayolu'nun 60. km'sinde Kızkalesi beldeindedir. Korykos kentinin, ne zaman ya da kim tarafından kurulduğu ile ilgili somut bir bilgi yoktur.⁴⁷ Strabon, kentin yukarısında kalan, safranıyla ünlü Korykos Mağarası'ndan bahsetmiştir. Strabon'a göre bu mağaranın çevresi oldukça yüksek, kayalık yamaçlarla çevriliydi.⁴⁸

Kentin M.Ö. 2. Yüzyılın başlarından itibaren sikke basma hakkına sahip olduğu bilinmektedir. Kent, imparatorluk döneminde Traianus (M.S. 98-117)-Gallienus (M.S. 253-268) dönemleri arasında sikke basmıştır.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 10 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerden en erkeni M.Ö. 1. yüzyıla, en geçi ise Gallienus (M.S. 253-268)'un eşi Salonina'ya aittir.

Hermes bu kentin sikkeleri üzerinde tek tipte (Ayakta) betimlenmiştir.

a- M.Ö. 1. yy- İmparatorluk Dönemi

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde phiale, sol elinde kerykeion tutan, çıplak, sol omzundan pelerin sarkan Hermes. Kanatlı sandaletleri ile.

KΩPVKIOΤΩN EIII EP

Ref.: 1. **SNG France 2, Cilicia** 1073-1074; 1075-1097.

2. Waddington 4242-4248, 4250-4251.

(**bkz.** Kilikia Lev. XXXIX, 15a).

⁴⁷ Sayar, "Antik Kilikia'da Şehirleşme", s.209.

⁴⁸ Strabon, **a.g.e.**, XIV, V.5.

b-M.Ö. 1. yy- M.S. 1. yy

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde phiale, sol elinde kerykeion tutan, çıplak, sol koluna pelerinini dolamış Hermes. Başında petasos ve ayağında kanatlı sandaletleri ile. **KΩPVKIΩTΩN**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 791-795.

2. SNG v. Aulock Kilikien 5676-5679.

3. SNG Pfalzer, Kilikien 814-831.

4. SNG Cop, Cilicia 114-120.

5. BMC Cilicia 5.

6. SNG Scheweiz II, 1539-1540

(bkz. Kilikia Lev. XXXIX, 15b).

c- M.Ö. 1. yy- M.S. 1. yy

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Başında Petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **KΩPYKIΩTΩN AP ΔP**

Ref.: 1. SNG Pfalzer, Kilikien 832.

bkz. Kilikia Lev. XL, 15c).

d-M.Ö. 1. yy- M.S. 1. yy

A.Y. Ayakta duran, sağa dönük, omzunda kerykeion? ve elinde para kesesi tutan, çıplak Hermes. **KΩPVKIΩTΩN**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 802.

2. SNG France 2, Cilicia 1100.

3. SNG Pfalzer, Kilikien 833.

4. Imhoof-Blumer, **Kl. M.**, Band II, s. 463,3.

5. Waddington 4251.

(bkz. Kilikia Lev. XL, 15d).

e-M.Ö. 1. yy- M.S. 1. yy

A.Y. Ayakta duran, sağa dönük, omzunda kerykeion ve elinde para kesesi tutan, çıplak Hermes. **KΩPVKIΩTΩN OPON**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 803.

2. SNG v. Aulock Kilikien 5681.

(bkz. Kilikia Lev. XL, 15e).

f-Commodus M.S. 177-192

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ΚΩΡΥΚΙΩΤΩΝ ΑΥΤΟΝΟΜΩΝ**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 808.

(bkz. Kilikia Lev. XL, 15f).

g- Caracalla M.S. 198-217

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Kanatlı sandaletleri ile.

ΚΩΡΥΚΙ ΑΥΤΟΝ

Ref.: 1. SNG Switzerland Suppl. I, Cilicia, 218.

2. SNG France 2, Cilicia, 1109.

(bkz. Kilikia Lev. XL, 15g).

h-III. Gordianus M.S. 238-244

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Başında petasos ve ayağında kanatlı sandaletleri ile. Solda ayaklarının dibinde koç. **ΚΩΡΥΚΙΩΤΩΝ**

ΝΑΥΑΡΧΙΑΟΚ

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 813.

2. SNG France 2, Cilicia 1114-1115.

3. Waddington 4257-4258.

4. SNG Cop Cilicia 121.

(bkz. Kilikia Lev. XL, 15h).

I-Otacia Severa (I. Philippus'un eşi)

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion

tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Başında petasos ve ayağında kanatlı sandaletleri ile. Solda ayaklarının dibinde koç. **ΚΩPV NAVAPXIC**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 818.

2. SNG France 2, Cilicia 1120.

3. Waddington 4260.

(bkz. Kilikia Lev. XL, 15i).

i- **Salonina** (Gallienus'un eşi)

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Başında petasos ve ayağında kanatlı sandaletleri ile. Solda ayaklarının dibinde koç. **ΚΩPVΚΙΩΤΩΝ AVT**

NAVAPXIC

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 822.

2. SNG France 2, Cilicia 1129.

(bkz. Kilikia Lev. XL, 15i).

Korykos'un koruyucu tanrısı Hermes'tir.⁴⁹ Ve kentte Hermes Korykios kültü vardır.⁵⁰

Ayrıca Korykos'ta Hermes Korykios'a adanmış, M.S. 209-211 yılları arasına tarihlenen bir **sunak ve yazıt**⁵¹ ve de Hermes ve Pan'a adanmış başka bir **yazıt** saptanmıştır.⁵² Ve **Extra Muros Kilisesinin** yakınlarında, **kapı lentosunun üzerinde** Hermes'in atribülerinden **kerykeion**, **para kesesi** ve **phallos** betimlerine rastlanmıştır.⁵³ Muhtemelen bu atribüler de Hermes'in bu kentteki varlığını ispatlayan bir belgedir.

⁴⁹ Magie, **a.g.e.**, 268.

⁵⁰ Sayar, "Kilikia'da Tanrılar ve Kültürler", s.154.

⁵¹ Gilbert Dagron-Denis Feissel, **Inscriptions de Cilicie**, 1987, s.44, no: 17; **SEG XXVIII**, s.366, no: 1278; Belleten XLII, 1978, s.373-420, no: 42.

⁵² H.Şahin-F.A.Yüksel, "Dağlık Kilikia Bölgesi Yerleşim Tarihi- Epigrafiya Araştırmaları ve Korykion Antron Çalışmaları 2009", **XXVIII. AST**, II. Cilt, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2011, s. 328-329.

⁵³ S. Durugönül-M.Durukan-E.Aşkın-E.Alkaöç-D.Kaplan-H.Körsulu, "2007 Yılı Korykos Yüzey Araştırması" **XXVI. AST**, I. Cilt, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2009, s.87.

5.2.16. Laertes (Gözüküçüklü): Bugün Alanya-Anamur arasında, Gözüküçüklü Köyü sınırları içinde yer alan antik kent⁵⁴, Strabona göre kent, demirleme yeri bulunan, göğüs içimindeki bir tepe üzerinde kurulmuştur.⁵⁵

Kentin sikkeleri, Traianus (M.S. 98-117) döneminden Gallienus (M.S. 253-268) dönemine kadar düzenli takip edilebilmektedir.⁵⁶

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 2 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkeler Valerianus ve Gallienus dönemine aittir. Hermes bu sikkeler üzerinde tek tipte (Oturan) betimlenmiştir.

a-Valerianus M.S. 253-260

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan çıplak Hermes. Kanatlı ayakkabıları ile. **ΛΑΕΡΤΕΙΤΩΝ**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 379.

(bkz. Kilikia Lev. XL, 16a).

b-Gallienus M.S. 253-268

A.Y. Kayaya oturmuş, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan çıplak Hermes. Kanatlı ayakkabıları ile. **ΛΑΕΡΤΕΙΤΩΝ**

Ref.: 1. <http://www.coinarchives.com/a/lotviewer.php?LotID=2553>, 30 Eylül 2012.

(bkz. Kilikia Lev. XLI, 16b).

5.2.17. Mallos

Günümüze ulaşmış hiçbir kalıntısı olmayan Mallos, Pyramos (=Ceyhan) ırmağının batı kıyısında bugünkü Karataş ilçesi Kızıлтаhta Köyü'nde kurulmuştur.⁵⁷

⁵⁴ Ünal-Girginer, **a.g.e.**, s.486.

⁵⁵ Strabon, **a.g.e.**, XIV. 5. 3.

⁵⁶ BMC Cilicia, xxiv.

⁵⁷ William M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev. Mihri Pektaş), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1960, s.429.

Kentin ilk sikkeleri M.Ö. 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir. İmparatorluk döneminde kent, Tiberius (M.S. 14-37)- Macrinus (M.S. 217-218) dönemleri arasında sikke darp etmiştir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 3 adet sikke incelenmiş olup bu sikkelerin en erkeni M.Ö. 425-385, en geçi ise M.Ö. 2.-1. yüzyılları arasına aittir. Bu sikkeler üzerinde Hermes iki tipte (Koç ile ve Ayakta) betimlenmiştir.

a-M.Ö. 425-385

Ö.Y. Sola doğru koç üzerinde giden sakallı, kerykeion'lu Hermes.

Ref.: 1. **SNG v. Aulock Kilikien** 5705.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLI, 17a).

b-M.Ö. 385-333

A.Y. Hermes ve Aphrodite. Hermes solda, ayakta, pelerinli ve kerykeionlu.

Aphrodite sağda ayakta, giyimli, kolunu Hermes'in omzuna atmış. **MAA**

Ref.: 1. **SNG Switzerland I, Cilicia** 155.

2. **SNG v. Aulock Kilikien** 5719.

3. *Traite II*, 2, Nr.1410.

4. **SNG Cop Cilicia** 166.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLI, 17b).

c-M.Ö. 2.-1. yy

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, çıplak Hermes. Başında petasos ve ayağında kanatlı sandaletleri ile.

MA

Ref.: 1. **SNG Switzerland I, Cilicia** 1262.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLI, 17c).

5.2.18. Olba (Uzuncaburç)

Bir tapınak kenti olan Olba, Seleukeia'nın 26 km kadar kuzeyinde, Lamas ve Kalykadnos nehirleri arasında kurulmuştur.⁵⁸ Strabon, Olba'nın Kyinda ve Soloi'nin yukarısındaki dağlık bölgede Teukros oğlu Aias tarafından kurulduğunu söyler.⁵⁹

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren basmaya başlar. İmparatorluk döneminde ise kent II. Philippus (M.S. 247-249) dönemine kadar sikke darp etmiştir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 5 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin en erkeni M.S. 10-15 yılları arasına, en geçi ise Commodus (M.S. 193-211) dönemine tarihlendirilmektedir. Sikkeler üzerinde Hermes iki tipte (Ayakta ve Büst) görülmektedir.

a-Aiax M.S. 10-15

Ö.Y. Sağa dönük, başlıklı, kerykeionlu, Hermes gibi betimlenmiş Aiax.

AIANTOΣ TEVKPOV

Ref.: 1. SNG v. Aulock Kilikien 5784; 5783, 5785.

2. SNG Scheweiz II, 1608.

3. Staifferi, **Olba** 7.

4. SNG Pfalzer, **Kilikien** 983-985; 992, 994-995, 997.

5. SNG Cop **Cilicia**, 186, 190, 192.

(bkz. Kilikia Lev. XLI, 18a).

b-Tiberius M.S. 14-37

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan Hermes. **ΟΑΒΕΩΝ**

Ref.: 1. SNG France 2, **Cilicia** 844.

2. Waddington 4130

3. Staffieri, **Olba**, 43.

(bkz. Kilikia Lev. XLI, 18b).

⁵⁸ Magie, **a.g.e.**, s.269.

⁵⁹ Strabon, **a.g.e.**, XIV. V. 10.

c-Antoninus Pius M.S. 138-161

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Başında petasos ve ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ΟΑΒΕΩΝ**

Ref.: 1. **SNG Switzerland, Suppl. I, Cilicia** 174.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLI, 18c).

d-Marcus Aurelius M.S. 161-180

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ΟΑΒΕΩΝ**

Ref.: 1. **SNG Switzerland I, Cilicia** 655.

2. Staffieri, **Olba** 50.

3. **SNG France 2, Cilicia** 852.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLI, 18d).

e-Commodus M.S. 177-192

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Ayağında kanatlı sandaletleri ile. **ΟΑΒΕΩΝ**

Ref.: 1. **SNG Switzerland I, Cilicia** 661.

2. **SNG France 2, Cilicie** 855 .

3. Staffieri, **Olba** 58.

4. **Lindgren Collection, Asia Minor** 1571.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLI, 18e).

Ayrıca Seleukeia'yı Diokaisareia ve Olba'ya bağlayan antik yol üzerinde düzleştirilmiş bir **kaya** üstünde ok ya da kargı olduğu düşünülen bir **kabartma** saptanmıştır.

Orta Dağlık Kilikia bölgesinde Roma İmparatorluk Döneminde yaygın bir şekilde tapınımında bulunulduğu arkeolojik ve epigrafik buluntularla belgelenen

Hermes'in atribülerinden biri olarak karşımıza çıkar. Hellenistik ve Roma dönemlerinde Olba bölgesinin en popüler tanrısı olan Hermes'in yolcuların koruyucusu olarak bu antik yol üzerinde bulunan atribüsü bu tanrı kültünün Orta Kilikia'daki bir belgesidir.⁶⁰

5.2.19. Seleukeia (Silifke)

“Seleukos Ülkesi” anlamına gelen Seleukeia (Silifke) kenti, İskender'in komutanlarından Seleukos Nikator tarafından Kalykadnos nehrinin yakınlarında kurulmuş ve Syria'daki Seleukeia adlı kentten ayırmak için Seleukeia ad Calycadnum (Kalykadnos yakınındaki Seleukeia) olarak anılmıştır.⁶¹

Kent, ilk sikkelerini M.Ö. 2. yüzyılda basmaya başlar.⁶² İmparatorluk döneminde ise kent, Hadrianus (M.S. 117-138) - Gallienus (M.S. 253-268) dönemi arasında sikke darp etmiştir.

Üzerinde Hermes tasvirinin bulunduğu 3 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin tamamı III. Gordianus (M.S. 238-244) dönemine aittir. Bu kente ait üç sikke üzerinde de Hermes, Artemis ile birlikte tasvir edilmiştir.

a- III. Gordianus M.S. 238-244

A.Y. Hermes ve Artemis. Hermes sağda, sola dönük, elinde phiale ve kerykeion tutmakta. Artemis, solda, kısa giyimli, elinde yay tutmakta. Solda altta köpek. **CEΛCVKEΩN TΩ HP KA**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 771.

(bkz. Kilikia Lev. XLII, 19a).

b-III. Gordianus M.S. 238-244

A.Y. Hermes ve Artemis?. Hermes sağda, çıplak, sola dönük, sol elinde

⁶⁰ Sayar, “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1999”, XVIII. **AST**, I.Cilt, 2001, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s.280.

⁶¹ Jones, **a.g.e.**, s.198.

⁶² **BMC Cilicia**, lxiv.

kerykeion tutmakta. Sağ eliyle Artemis'in? omzunu tutmakta. Artemis, solda, uzun giyimli, sağ elini havaya kaldırmış. **CEΛEVKEΩN KAAVKAANΩ EΛEVΘEPAC**

Ref. 1. SNG Switzerland Supplement I, Cilicia 208.

2. Winterthur II 4639.

(bkz. Kilikia Lev. XLII, 19b).

c-III. Gordianus M.S. 238-244

A.Y. Hermes, Artemis ve Kalykadnos. Solda, Hermes çıplak, ayağında kanatlı sandaletleri, başında kanatlı petasosu ve elinde kerykeionu ile sağda duran ok ve yay tutan Artemis'i selamlıyor. Sağda Artemis'in yanında yerde sağa doğru uzanmış Kalykadnos yer almakta. **EΛEVΘEPAC CEΛEVKEΩN KAAV----**

Ref. 1. SNG Fitzwilliam Lycia 5276.

(bkz. Kilikia XLII, 19c).

Ayrıca **Silifke Müzesi'**nde buluntu yeri bilinmeyen, satın alma yoluyla gelen iki **Hermes Heykelciği**⁶³ (**bkz.** Lev XLVI-XLVII Res.71-72), bir **Hermes kabartması** (Muhtemelen Hermes burada Hermes psykhopompos olarak betimlenmiş) (**bkz.** Lev XLVII, Res. 73) ve son olarak da bir **Herme** (**bkz.** Lev XLVII, Res. 74) saptanmıştır.

5.2.20.Syedra

Bugün Alanya'nın 14 km güneybatısında, Sedre- Demirtaş yakınlarında ve Alanya'nın doğusundaki Seki Köyü sınırları içinde Iotape ile Serde (Syedra) Çayı arasında yer alan antik kent, Kilikia eyaletinin en batıdaki kentidir.⁶⁴

Kent, Tiberius (M.S. 14-37) – Gallienus (M.S. 253-268) dönemleri arasında sikke darp etmiştir.

⁶³ İsa Kızgut, "Silifke Müzesi Bronz Heykelciklerine Yansıyan Kilikia Tanrıları" **Olba** VII, Mersin 2003, s. 169.

⁶⁴ Ünal-Girginer, **a.g.e.**, s.517.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 12 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin en erkeni Lucius Verus (M.S. 161-169) dönemine, en geçi ise Gallienus (M.S. 253-268) dönemine aittir. Bu kentin sikkeleri üzerinde Ares'in yargılanması olayı anlatılmaktadır. Ayrıca Hermes'in tek başına ayakta betimlendiği sikkeler de mevcuttur.

a-Lucius Verus M.S. 161-169

A.Y. Dike, Ares ve Hermes. Ares'in Dike tarafından yargılanması. Solda Dike, ortada Ares ve sağda Hermes. Hermes, çıplak, sola dönük, sol elinde kerykeion tutmakta, sağ eliyle Ares'in elini tutmakta. **CVEΔPEΩN**

Ref.: 1. SNG France 2, Cilicie 641.

2. Waddington 4534.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLII, 20a).

b-Maximinus M.S. 235-238

A.Y. Dike, Ares ve Hermes. Ares'in Dike tarafından yargılanması. Solda Dike, ortada Ares ve sağda Hermes. Hermes, çıplak, sola dönük, sol elinde kerykeion tutmakta, sağ eliyle Ares'in elini tutmakta. **CVEΔPEΩN**

Ref.: 1.SNG France 2, Cilicie 650.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLII, 20b).

c- I.Maximinus Thrax- Maximus (Caesar) M.S. 235-238

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerin dolamış çıplak Hermes. Ayağında kanatlı sandaletleri ile. **CVEΔPEΩN**

Ref.: 1. SNG Pfalzer, Kilikien 1211.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLII, 20c).

d-III. Gordianus M.S. 238-244

A.Y. Dike, Ares ve Hermes. Ares'in Dike tarafından yargılanması. Solda Dike, ortada Ares ve sağda Hermes. Hermes, çıplak, sola dönük, sol elinde kerykeion tutmakta, sağ eliyle Ares'in elini tutmakta. **CVEΔPEΩN**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 427.

(bkz. Kilikia Lev. XLII, 20d).

e-I. Philippus M.S. 244-249

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Ayağında kanatlı sandaletleri ile. **CVΕΔΡΕΩΝ**

Ref.: 1. SNG Pfalzer, Kilikien 1223.

2. Ziegler, **Münzen** 129.

(bkz. Kilikia Lev. XLII, 20e).

f-Traianus Decius M.S. 249-251

A.Y. Dike, Ares ve Hermes. Ares'in Dike tarafından yargılanması. Solda Dike, ortada Ares ve sağda Hermes. Hermes, çıplak, sola dönük, sol elinde kerykeion tutmakta, sağ eliyle Ares'in elini tutmakta. **CVΕΔΡΕΩΝ**

Ref.: 1. SNG France 2, Cilicie 655.

2. Waddington 4539.

(bkz. Kilikia Lev. XLII, 20f).

g-Herennia Etruscilla (Traianus Decius'un eşi)

A.Y. Dike, Ares ve Hermes. Ares'in Dike tarafından yargılanması. Solda Dike, ortada Ares ve sağda Hermes. Hermes, çıplak, sola dönük, sol elinde kerykeion tutmakta, sağ eliyle Ares'in elini tutmakta. **CVΕΔΡΕΩΝ**

Ref.: 1. SNG France 2, Cilicie 656.

2. SNG Scheweiz II, 1645.

3. **Lindgren Collection**, Asia Minor 1609.

(bkz. Kilikia Lev. XLIII, 20g).

h- Trebonianus Gallus M.S. 251-253

A.Y. Quadriga İçinde Persephoneyi kaçırın Hades'e yol gösteren kerykeion'lu Hermes. Sağda, Altta meşale ve kantharos. **CVΕΔΡΕΩΝ**

Ref.: 1. SNG Switzerland I, Cilicia 429.

2. SNG Scheweiz II, 1646.

3. Ziegler **Münzen** 134.

4. **SNG v. Aulock Kilikien** 5784.

(bkz. Kilikia Lev. XLIII, 20h).

i-Trebonianus Gallus M.S. 251-253

AY. Dike, Ares ve Hermes. Ares'in Dike tarafından yargılanması. Solda Dike, ortada Ares ve sağda Hermes. Hermes, çıplak, sola dönük, sol elinde kerykeion tutmakta, sağ eliyle Ares'in elini tutmakta. **CVEΔPEΩN**

Ref.: 1. **SNG v. Aulock Kilikien** 5903.

(bkz. Kilikia Lev. XLIII, 20ı).

i-Valerianus M.S. 253-256

A.Y. Dike, Ares ve Hermes. Ares'in Dike tarafından yargılanması. Solda Dike, ortada Ares ve sağda Hermes. Hermes, çıplak, sola dönük, sol elinde kerykeion tutmakta, sağ eliyle Ares'in elini tutmakta. **CVEΔPEΩN**

Ref.: 1. **SNG France 2, 6 Cilicie** 62.

2. Waddington 4542.

3. **SNG Switzerland I, Cilicia** 432.

(bkz. Kilikia Lev. XLIII, 20i).

j-Valerianus M.S. 253-256

A.Y. Aphrodite, Ares ve Hermes. Ares'in Dike tarafından yargılanması. Solda Aphrodite, ortada Ares ve sağda Hermes. Hermes, çıplak, sola dönük, sol elinde kerykeion tutmakta, sağ eliyle Ares'in elini tutmakta. **CVEΔPEΩN**

Ref.: 1. **BMC Cilicia**, s.159, no:12.

2. **SNG Cop. Cilicia**, no:253.

(bkz. Kilikia Lev. XLIII, 20j).

k-Gallienus M.S. 253-268

A.Y. Dike, Ares ve Hermes. Ares'in Dike tarafından yargılanması. Solda Dike, ortada Ares ve sağda Hermes. Hermes, çıplak, sola dönük, sol elinde kerykeion tutmakta, sağ eliyle Ares'in elini tutmakta. **CVEΔPEΩN**

Ref.: 1. SNG France 2, Cilicia 663-664.

2. Waddington 4544.

3. SNG Switzerland I, Cilicia 434,437.

(bkz. Kilikia Lev. XLIII, 20k).

5.2.21. Tarsos (Tarsus)

Kydnos nehrinin aşağı kısmında ve Toroslar'ın arabayla geçilmeye uygun tek noktası olan geçidin güneyinde yer alan Tarsos, Kilikia kentleri arasında en tanınmışıdır.⁶⁵ Tarsos isminden ve şehrin Kilikia Kralı Syennesis'in idare merkezi olduğu, ilk defa Ksenophon bahsetmiştir.⁶⁶

Kent, satraplık merkezi olması nedeniyle M.Ö. 5. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren, sikke basmaya başlamıştır. İmparatorluk döneminde de Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14)-Gallienus (M.S. 253-268) dönemleri arasında sikke darp etmiştir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı 4 adet sikke incelenmiş olup, bu sikkelerin en erkeni Pupienus (M.S. 238) dönemine, en geçi ise Valerianus (M.S. 251-260) dönemine aittir. Bu dört adet sikke üzerinde de Hermes tek tipte (Ayakta) tasvir edilmiştir.

a-Pupienus M.S. 238

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Ayağında kanatlı sandaletleri ile. **TAPCOV**

Ref.: 1. Lindgren Collection, Asia Minor 1630.

2. Mc Clean Collections, 9120.

(bkz. Kilikia Lev. XLIII, 21a).

⁶⁵ Hild-Hellenkemper, **a.g.e.**, s.132 vd..

⁶⁶ Ksenophon, **a.g.e.**, I 3.

b-III. Gordianus M.S. 238-244

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Ayağında kanatlı sandaletleri ile. **TAPCOV MHTPO--- AMK ΓB**

Ref.: 1. **SNG France 2, Cilicie** 1696.

2. Waddington.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLIII, 21b).

c-I. Philippus M.S. 244-249

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Ayağında kanatlı sandaletleri ile. **TAPCOV MHTPOΠOΛEΩC AMK ΓB**

Ref.: 1. **SNG France 2, Cilicie** 1743.

2. Waddington 4676.

3. **SNG Pfalzer, Kilikien** 1427.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLIII, 21c).

d-Valerianus M.S. 251-260

A.Y. Ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan, sol koluna pelerinini dolamış çıplak Hermes. Ayağında kanatlı sandaletleri ile. **TAPCOV (MH)TPOΠOΛEΩC AMK ΓB**

Ref.: 1. **SNG France 2, Cilicie** 1798.

2. **Mc Clean Collections**, 9131.

3. **BMC Cilicia**, s.227, 318.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLIV, 21d).

Ayrıca Tarsos'un kuzey territorium'undaki "**Kilikia Kapılarında**" bulunan ve M.S. 1.-2. y.y.'a tarihlenen Latince bir yazıtta, bölgede yaşanan bir çekirge istilasının ardından yeni bir felaketi önlemek amacıyla Kilikia Kapıları'na yerleştirildiği anlaşılan söz konusu **yazıtta**, aynı zamanda heykelinin de dikildiği

anlaşılan Hermes-Mercurius'tan çekirge bulutlarını bölgeden uzak tutması ve tarım ürünlerini koruması istenmektedir.⁶⁷

Tarsus Gözlü Kule kazılarında bulunmuş pişmiş toprak Hermes heykelciği⁶⁸ (Lev XLVII, Res. 75), üzerinde Hermes tasviri olan kandiller⁶⁹ (Lev XLVIII, Res. 76-77) ve de Tarsus Müzesi'nde Hermes'e ait olduğu düşünülen bir torso (Lev XLVIII, Res. 78) saptanmıştır.

Gözlü Kule kazılarında bulunan Hermes heykelciğinde ve kandiller üzerinde Hermes sikkelerdeki gibi ayakta, kerykeionlu ve para keseli betimlenmiştir.

5.2.22. Bilinmeyen Satraplar

Ayrıca Kilikia bölgesinin Satraplık döneminde basılan sikkeleri üzerinde de Hermes tasvirleri bulunmaktadır. Bu sikkelerden 4 adeti incelenmiştir.

a- M.Ö. 4. yy

A.Y. Sola dönük, petasoslu Hermes baş

Ref.1.(Çevrimiçi)<http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=280>, 13 Aralık 2012.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLIV,22 a).

b-A.Y. Sola dönük, petasoslu Hermes başı.

Ref.1.(Çevrimiçi)<http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=6368>, 13 Aralık 2012.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLIV, 22b).

c-A.Y. Sola dönük, petasoslu Hermes başı.

Ref.1.(Çevrimiçi)<http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?pid=6369>, 13 Aralık 2012.

(**bkz.** Kilikia Lev. XLIV, 22c).

⁶⁷ Dietrich Berges-Johannes Nolle , Die Inschriften von Tyana, **IK** 55, 2000, s.290vd., no: 134.

⁶⁸ Hetty Goldman, **Excavation at Gözlü Kule**, Tarsus, Volume I, Text and Plates, The Hellenistic and Roman Periods, Princeton University, New Jersey, 1950, s. 333.

⁶⁹ Goldman, **a.g.e.**, 129.

d-Ö.Y. Sola dönük, petasoslu Hermes başı.

Ref.: 1. SNG Levante 255.

(**bkz.** Kilikia Lev. LXIV, 22d).

Ayrıca Kilikia bölgesinde **Anemourion**'da üzerinde Hermes tasvirinin olduğu iki adet **mozaik**⁷⁰ (**bkz.** Lev XLIX Res.79) saptanmıştır. Mozaiklerin birinde Hermes *Psykhopompos* olarak tasvir edilmiştir.⁷¹ (**bkz.** Lev XLIX, Res. 80).

Hamaksia'da bulunmuş bir **yazıtta** ise kentte, Hermes'e adanmış bir tapınak olduğu belirtilmiştir.⁷²

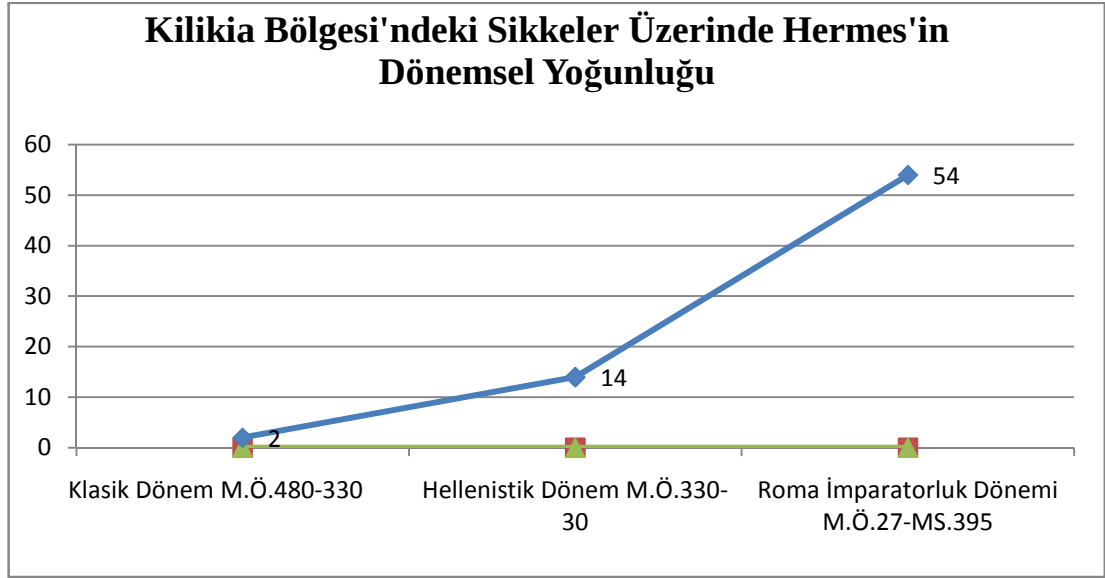
Soli-Pompeiopolis'de ise içinde Hermes adının geçtiği bir **yazıt** saptanmıştır.⁷³

⁷⁰ James Russel, "Conservation and Excavation AT Anemurium 1987", **X. KST**, 2. Cilt, Ankara 1988, T. C. Kültür Bakanlığı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, s.262, s.267, Fig.5.

⁷¹ Russel , "Recent Operations in the Necropolis at Anemurium", **II. KST**, Ankara, T. C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1980,s.173, Res.3.

⁷² **SEG XL**,1991, s.418, no:1301.

⁷³ K.Ehling,-D.Pohl,-M.H Sayar, "Kultur Begegnung in einem Brückenland. Gottheiten und Kulte als Indikatoren von Akkulturationsprozessen im Ebenen Kilikien" **AMS** 53, Bonn, 2004, s.49-51.

Grafik 4

KILIKIA BÖLGESİ'NDE HERMES

Kent	Buluntu
1 Adana	Sikke, Kabartma, Lahit, Heykelcik
2 Aigeai	Sikke
3 Anazarbos	Sikke, Kabartma
4 Anemourion	Mozaik
5 Augusta	Sikke
6 Diokaisareia	Sikke
7 Elaiussa	Sikke, Kabartma; Elaiussa yakınında Çatiören'de Tapınak.
8 Epiphaneia	Sikke
9 Flaviopolis	Sikke
10 Hamaksia	Yazıt
11 Karallia	Sikke
12 Kasai	Sikke
13 Kelenderis	Sikke

14	Kibyra Minor	Sikke
15	Kolybrassos	Sikke
16	Korakesion	Sikke
17	Korykos	Sikke, Sunak, Yazıt, Kabartma,
18	Laertes	Sikke
19	Mallos	Sikke
20	Olba	Sikke, Kabartma
21	Seleukeia	Sikke, Heykelcik, Kabartma
22	Soloi- Pompeiopolis	Yazıt
23	Syedra	Sikke
24	Tarsos	Sikke, Yazıt

Tablo 4

LYKIA, PAMPHYLIA, PISIDIA VE KILIKIA'DA SİKKELER ÜZERİNDE HERMES

	<u>LYKIA</u>	<u>PAMPHYLIA</u>	<u>PISIDIA</u>	<u>KILIKIA</u>
1	Aperlai	Aspendos	Adada	Adana
2	Kadyanda	Attaleia	Antiokeia	Aigeai
3	Kragos	Lyrbe	Ariassos	Anazarbos
4	Kyaneai	Magydos	Baris	Augusta
5	Masikytes	Perge	Etenna	Diokaisareia
6	Oinoanda	Sillyon	Isinda	Elaiussa
7	Patara		Kodroula	Epiphaneia
8	Telmessos		Komama	Flaviopolis
9	Termessos Minor		Kremna	Karallia
10	Tlos		Olbasa	Kasai

11	Dynastik Dönem		Prostanna	Kelenderis
12			Sagalassos	Kibyra Minor
13			Seleukeia Sidera	Kolybrassos
14			Selge	Korakesion
15			Sibidounda	Korykos
16			Termessos	Laertes
17			Timbriada	Mallos
18			Tityassos	Olba
19				Seleukeia
20				Syedra
21				Tarsos
22				Bilinmeyen Satraplar

Tablo 5

6. LYKIA, PAMPHYLIA, PISIDIA VE KILIKIA ‘DA SİKKELER ÜZERİNDE GÖRÜLEN HERMES TİPLERİ

Bu bölümde, Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia ‘da görülen Hermes tipleri saptanarak, 4 ana tipe ayrılmıştır. Bu tipler Ayakta Duran Hermes, Oturan Hermes, Hermes başı/büstü ve son olarak Koç/Keçi ile Hermes tipidir. Bu tipler, kendi içlerinde alt tiplere ayrılarak, çoktan aza doğru bir sıralama yapılarak incelenmiştir.

6.1. Ayakta Duran Hermes

İlk olarak Ayakta duran Hermes tipleri saptanarak alt tipler oluşturulmuştur.

Bu alt tipler iki kategoride incelenmiştir. Birinci kategoride Hermes’in tek başına betimlendiği sikkeler, ikinci kategoride ise Başka Tanrı/Tanrılarla Beraber betimlendiği sikkeler anlatılmıştır. Bu kategorilerde alt tipler anlatılırken çoktan aza doğru bir sıralama yapılmıştır.

6.1.1. Tek Başına

Sikkelerin arka yüz Hermes tasvirlerinde en yaygın tip, ayakta duran Hermes tipidir. Bu tipte tanrı genellikle, çıplak olarak ve ağırlıklı olarak khlamys ile betimlenir. Khlamys iki omuzda, boynuna bağlamış olarak, bazen sadece sol kol üzerine dökülmüş ve bazen de sol koluna dolamış bir şekilde verilir. Khlamys dışında, tanrının atribülerinden olan petasos da yaygın olarak, arka yüz ayakta duran figür tasvirlerinde görülür. Petasos bazen başta bazen başın arkasında tasvir edilir Tanrı bu tasvirlerde genellikle en bilinen atribüsü kerykeion ile betimlenir. Kerykeion bazen sağ elde iken bazen de sol kol ve gövde arasından omuza doğru betimlenir. Bunun dışında tanrı bazen elinde kap formu (patera, phiale) ile betimlenirken, bazen de para kesesi tutar şekilde betimlenir. Tanrı ayakta duran tasvirlerinde duruş olarak bazen cepheden, bazen $\frac{3}{4}$ cepheden, bazen de sağa veya sola profilden verilir.

Hermes’in ayakta duran tipinde, keramik ve serbest plastik eserlerle karşılaştırabileceğimiz birkaç tipi vardır. Duruş açısından sikke, kabartma ve serbest

plastik benzer. Heykeltraşlık eserlerde ve sikkeler üzerinde de en yaygın tasvir olan Hermes Farnese⁷⁴ (**bkz.** Lev. L Res.81) ve Hermes Belvedere tiplerini görebilmekteyiz. Bu heykellerde Hermes, vücut çıplak, khylamis giymiş, sol diz hafif kırılmış, ayak arkada, elinde kerykeion ve para kesesi tutmaktadır.

Bu bölümde toplam 7 alt tip bulunmaktadır. Bu tipler de anlatılırken çoktan aza doğru bir sıralama yapılmıştır.

6.1.1.1. Kerykeionlu ve Para Keseli

Ayakta duran Hermes tiplerinde en yaygın görülen tip, sol elinde kerykeion ve sağ elinde para kesesi tutan Hermes tasviridir.

Bu tipe sikkeler üzerinde Pamphylia bölgesinde 4 kentte, Pisidia bölgesinde 11 kentte ve son olarak Kilikia bölgesinde 14 kentte rastlanmıştır. Lykia bölgesinde ise sikkeler üzerinde bu tipe rastlanmamıştır.

Bu tip, bu bölgeler içinde en erken, Kilikia bölgesindeki Adana kentinin M.Ö. 164-Roma İmparatorluk dönemi arasına tarihlenen sikkesinde görülmektedir.

Bu tasviri **Pamphylia bölgesi**'nde Aspendos'un I. Maximinus Thrax (M.S. 235-238) dönemi sikkesinde (**bkz.** Pamphylia 1c; Lev. XVIII, 1c), Attaleia'nın M.S. 1-3. yüzyılları arasına tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Pamphylia 2b), Magydos'un M.Ö. 2. 1.yüzyılları arasına tarihlenen sikkesinde ve II. Philippus (M.S. 244-249) dönemi sikkesinde (**bkz.** Pamphylia 4a,b; Lev. XVIII 4a,b) ve Perge'nin Macrinus (M.S. 217-218) dönemi sikkesinde (**bkz.** Pamphylia 5a; Lev. XVIII, 5a) görmekteyiz.

Pisidia Bölgesi'nde Adada'nın M.Ö. 1 yüzyıla tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Pisidia 1; Lev. XXVIII, 1); Ariassos'un Geta (M.S. 209-212) dönemi sikkesinde (**bkz.** Pisidia Lev. XXVIII, 3b); Baris'in M.S. 3 yüzyıla tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Pisidia 4e; Lev. XXIX, 4e); Kodroula'nın Marcus Aurelius' un M.S. 139-161 yılları arasına tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Pisidia 7; Lev. XXX, Res.7); Olbasa'nın Caracalla (M.S. 198-217) dönemi sikkesinde (**bkz.** Pisidia 10); Prostanna'nın M.Ö.

⁷⁴ LIMC V-1, s.367, no: 950b.

1. yüzyıla tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Pisidia 11; Lev. XXXI, Res.11); Seleukeia Sidera'nın Maximus Caesar (M.S. 235-238) dönemi sikkesinde (**bkz.** Pisidia 13; Lev. XXXII, 13); Selge'nin Caracalla (M.S. 197-217) dönemi sikkesinde (**bkz.** Pisidia 14; Lev. XXXII,14); Sibidounda'nın Geta (M.S.198-209) dönemi sikkesinde (**bkz.** Pisidia 15; Lev. XXXII, 15); Timbriada'nın Geta dönemi (M.S. 209-212) sikkesinde (**bkz.** Pisidia 17; Lev. XXXII, 17); Tityassos'un Iulia Mamaea'ya ve Herennia Etruscilla ait sikkesi (**bkz.** Pisidia 18a,b; Lev. XXXII, 18a; Lev. XXXIII, 18b) üzerinde bu tasvir bulunmaktadır.

Kilikia Bölgesi'nde ise Adana'nın M.Ö. 164-Roma İmparatorluk dönemi arasına tarihlenen sikkesinde; Anazarbos'un Severus Alexander (M.S. 222-235), III. Gordianus (243-244), Trebonianus Gallus (M.S.251-252), Valerianus (M.S. 253-260) ve Gallienus (M.S. 253-268) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 3a,b,c,d,e; Lev. XXXVII, 3b,c,d,e); Augusta'nın III. Gordianus (M.S. 241-242) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 4; Lev. XXXVII 4); Epiphaneia'nın III. Gordianus (M.S. 238-239) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 7; Lev. XXXVIII, 7) ; Flaviopolis'in Hostilianus (M.S. 250) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 8; Lev. XXXVIII, 8); Karallia'nın Iulia Domna'ya ait sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 9; Lev. XXXVIII, 9); Kelenderis'in Hostilianus (M.S. 250) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 11; Lev. XXXVIII, 11); Kolybrassos'un Plautilla'ya ait sikkeleri üzerinde, I. Maximinus Thrax (M.S. 235-238), Tranquillina, III. Gordianus (M.S. 238-244), I. Philippus (M.S. 244-249) ve Valerianus (M.S. 255-260), dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 13a,b,c,d,e,f; Lev. XXXVIII, 13a; Lev. XXXIX, 13b,c,d,e,f); Korakesion'un Maximus Caesar (M.S. 235-238) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 14b; Lev. XXXIX, 14b); Korykos'un M.Ö. 1. yy- M.S.1. yy sikkelerinde, Commodus (M.S. 177-192) ve Caracalla (M.S. 198-217) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 15c,d,e,f,g; Lev. XL, 15c,d,e,f,g); Mallos'un M.Ö. 2.-1. yüzyılları arasına tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Kilikia 17c; Lev. XLI, 17c); Olba'nın Tiberius (M.S. 14-37), Antoninus Pius (M.S. 138-161), Marcus Aurelius (M.S. 161-180) ve Commodus (M.S.177-192) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 18b,c,d,e; Lev. XLI, 18b,c,d,e); Syedra'nın Maximinus Thrax- Maximus Caesar (M.S. 235-238) ve I. Philippus (M.S. 244-249) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 20c,e; Lev.

XLII, 20c,e) ve son olarak Tarsos'un Pupienus (M.S. 238), III. Gordianus (M.S.238-244), I. Philippus (M.S. 244-249) ve Valerianus (M.S. 251-260) dönemi sikkeleri (bkz. Kilikia 21a,b,c,d; Lev. XLIII, 21a,b,c; Lev. XLIV, 21d,) üzerinde bu tasviri görmekteyiz.

Ayakta Duran Hermes tipi Anadolu'da, Yunanistan'da, Adalar'da ve Thrakia'da da sıkça kullanılan bir tasvirdir. Anadolu'dan örnek verecek olursak; Phrygia'daki Siblia kentinin⁷⁵ (bkz. Lev. L Res.82), Lydia bölgesinde Sala kentinin⁷⁶ (bkz. Lev. L Res.83), Bithynia bölgesinde Nikomedia kentinin⁷⁷ (bkz. Lev. L Res.84), Karia bölgesinde Herakleia kentinin⁷⁸ (bkz. Lev. L Res.85) ve Pontos bölgesindeki Amisos kentinin⁷⁹ (bkz. Lev. L Res.86) sikkeleri üzerindeki Hermes tasvirlerini örnek verebiliriz. Anadolu'daki daha birçok kentte Ayakta Duran Hermes tasviri saptanmıştır.

Yunanistanda, Moesia 'da Nikopolis ad Istrum kentinde⁸⁰ (bkz. Lev. L Res.87) ve Thrakia'da Philippopolis kentinin sikkelerinde⁸¹ (bkz. Lev. L Res.88) de ayakta duran, elinde para kesesi ve kerykeion tutan Hermes tasvirini örnek olarak verebiliriz.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Aspendos	Adada	Adana
	Attaleia	Ariassos	Anazarbos
	Magydos	Baris	Augusta
	Perge	Kodroula	Epiphaneia
		Olbasa	Flaviopolis
		Prostanna	Karallia

⁷⁵ BMC Phrygia, s.380, no:3, pl. XLIV.5.

⁷⁶ SNG von Aulock Lydien, no: 3117.

⁷⁷ SNG Leypold, Bithynien, Band I, no:224.

⁷⁸ SNG München, Karien, no: 233; SNG von Aulock Karien, no: 2542; BMC Caria, s.118, no:14, (PL.XX. 2.).

⁷⁹ SNG Cop., Bosphorus, , no:194; Lambros 1908.

⁸⁰ Nikola Moushmov, Ancient Coins of the Balkan Peninsula, 1912, no: 1017; BMC Thrace, s.42, no:11.

⁸¹ Moushmov, a.g.e., no:5243; BMC Moesia, s.164, no:24.

		Seleukeia Sidera	Kelenderis
		Selge	Kolybrassos
		Sibidunda	Korakesion
		Timbriada	Korykos
		Tityassos	Mallos
			Olba
			Syedra
			Tarsos

Tablo 6

6.1.1.2.Kerykeionlu

Hermes'in vazgeçilmez atribüsü olan kerykeion, neredeyse tasvir edildiği bütün sikkelerde Hermes'in yanındadır.

Hermes'in kerykeionlu tipine, 4 kentin sikkeleri üzerinde rastlanmıştır. Bu tip sikkeler üzerinde, Lykia bölgesinde 1 kentte, Pamphylia bölgesinde 1 kentte, Pisidia bölgesinde 1 kentte ve son olarak Kilikia bölgesinde 1 kentte görülmektedir. Bu tipi, bu bölgeler içinde en erken Kilikia'da Kıbyra Minor kentinin M.Ö. 2.-1. yüzyıl sikkesinde görmekteyiz.

Lykia'da Termessos Minor'un M.Ö. 1. yüzyıl sikkesinde (**bkz.** Pisidia 9d), **Pamphylia**'da Perge'nin I. Maximinus Thrax (M.S. 235-238) dönemi sikkesinde (**bkz.** Pamphylia 5b; Lev. XVIII, 5b), **Pisidia**'da Sagalassos'un Hadrianus (M.S. 117-138) (**bkz.** Pisidia 12d; Lev. XXXI, 12d), Marcus Aurelius (M.S. 161-180) (**bkz.** Pisidia 12e; Lev. XXXI, 12e) ve Valerianus (M.S.253-260) (**bkz.** Pisidia 12h; Lev. XXXI, 12h) dönemi sikkelerinde ve **Kilikia**'da Kıbyra Minor'un M.Ö. 2.-1. yüzyıl sikkesinde (**bkz.** Kilikia 12; Lev. XXXVIII, 12) Hermes ayakta, çıplak, elinde sadece kerykeionu ile betimlenmiştir. Kerykeionu bazı sikkelerde sağ elinde iken, bazılarında ise sol elindedir.

Anadolu'dan başka bir bölgeden örnek verecek olursak; Thrakia'daki Hadrianopolis kentinin III. Gordianus (M.S. 238-244) dönemine ait bir sikkesini

verebiliriz.⁸² (**bkz.** Lev. L Res.89). Bu sikkede de Hermes, ayakta, çıplak, baş sağa dönük, sol elinde kerykeion tutmakta, sol kolunu sütuna dayamış ve pelerini aşağı sarkmakta. Sağ elini ise beline dayamış.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Termessos Minor	Perge	Sagalassos	Kibyra Minor

Tablo 7

6.1.1.3. Kerykeionlu ve Phialeli

Ayakta duran, sağ elinde phiale, sol elinde kerykeion tutan Hermes tasvirine sadece Kilikia bölgesindeki 3 kentin sikkeleri üzerinde rastlanmıştır.

Kilikia bölgesinde Adana kentinin II. Philippus (M.S. 244-247) dönemi sikkeleri (**bkz.** Kilikia 1c; Lev. XXXVII, 1c) üzerinde, Elaiussa (**bkz.** Kilikia 6; Lev. XXXVIII, 6) ve Korykos kentinin (**bkz.** Kilikia 15a,b; Lev. XXXIX, 15a,b) ise M.Ö. 1. yüzyıla ait sikkeleri üzerinde bu tasvir bulunmaktadır.

Ayrıca yine Kilikia bölgesindeki Seleukeia kentinin sikkeleri üzerinde de Hermes elinde phiale ve kerykeion tutarken tasvir edilmiştir. Bu sikkeyi Hermes ve Artemis adı altında başka bir bölümde inceledik.

Anadolu’da Kilikia bölgesi dışında, başka bir bölgede bu tasvire rastlamadım.

Yunanistan’dan bir örnek verecek olursak; Girit adasındaki Sybrita kentinin M.Ö. 330-300 yılları arasına tarihlenen sikkesi üzerinde de Hermes, ayakta, pelerinli, petasos boynunun arkasında, sağ elinde phiale ve sol elinde kerykeion tutarken tasvir edilmiştir.⁸³ (**bkz.** Lev. LI Res.90).

⁸² (Çevrimiçi) <http://www.ebay.com/itm/GORDIAN-III-238AD-Hadrianopolis-Nude-HERMES-Caduceus-Quality-Ancient-Roman-Coin-/350572664847>, 15 Kasım 2012.

⁸³ Joannes N. Svoronos, **Numismatique de la Crete ancienne**, 1890., no:1, pl. XXX, 12.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Yok	Adana
			Elaiussa
			Korykos

Tablo 8

6.1.1.4. Kerykeionlu, Para keseli ve Trophaeumlu

Sikkeler üzerinde Hermes'in kerykeionlu, para keseli ve trophaeumlu tasvirini sadece **Pisidia** bölgesindeki Termessos kentinin Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen (imparator belirsiz) sikkesinde (**bkz.** Pisidia 16d; Lev. XXXII, 16d) görmekteyiz. Bu sikke de Hermes, ayakta, çıplak, sola doğru gitmekte, sağ elinde kerykeion ve para kesesi, sol elinde ise trophaeum tutmakta.

Anadolu'da başka bölgelerde trophaeum tutan Hermes tasvirine, baktığım kaynaklarda rastlanmadım.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Termessos	Yok

Tablo 9

6.1.1.5. Kerykeionlu, Pateralı ve Giyimli

Sikkeler üzerinde Hermes'in kerykeionlu, pateralı ve giyimli tasvirini konumuz olan bölgelerden sadece **Pisidia** bölgesindeki Termessos kentinin M.S. 3. yüzyıla tarihlendirilen bir sikkesinde görmekteyiz. Bu sikke üzerinde Hermes kısa khitonlu, (**bkz.** Pisidia 16a, Lev. XXXII, 16a) sağ elinde patera, sol elinde ise kerykeion tutarken tasvir edilmiştir. Hermes'in bu betimi giyimli Hermes tasvirine de güzel bir örnektir. Zira Hermes'in giyimli olduğu tasviri genel olarak bölgelere bakacak olursak oldukça azdır.

Hermes'in giyimli tasvirine Anadolu'dan örnek verecek olursak; Lydia bölgesindeki Blaundos kentinin M.Ö. 2.-1. yüzyılları arasına tarihlenen bir sikkesinde (**bkz.** Lev. LI Res.91) Hermes, ayakta sola dönük, kısa khiton ve khlamys giymiş, sol elinde kerykeion, sağ elinde ise belirsiz bir nesne (para kesesi?) tutmaktadır.⁸⁴ Suriye'de de Heliopolis sikkelerinde⁸⁵ de (**bkz.** Lev. LI Res.92) Hermes'i giyimli olarak görmekteyiz.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Termessos	Yok

Tablo 10

6.1.1.6. Kanatlı Kerykeionlu, Palmiye Dallı ve Giyimli

Sikkeler üzerinde Hermes'in kanatlı kerykeionlu, palmiye dallı ve giyimli tipi, sadece **Kilikia** bölgesindeki Adana kentinin, Volusianus (M.S. 251-253) dönemi sikkeleri üzerinde bulunmaktadır. (**bkz.** Kilikia 1d; Lev. XXXVII, 1d). Hermes bu sikke de başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile sola dönük, kısa khitonlu, sol elinde kanatlı kerykeion, sağ elinde ise palmiye dalı tutarken betimlenmiştir. Solda ise bir ödül masası bulunmaktadır. Bu tasvir de Hermes'in ender olan betimlerinden biridir. Bu sikke, Hermes'in giyimli olması, palmiye dalı tutması ve de kerykeionun kanatlı olması bakımından önemlidir.

Hermes'in palmiye dalı ve kerykeion tutarken başka betimleri vardır. Fakat Hermes bu sikkelerde giyimli değildir. Örneğin Seleukos Kralı III. Demetrios'a ait M.Ö. 96 - M.Ö. 87 yılları arasına tarihlenen bir sikkenin arka yüzünde Hermes ayakta, çıplak, sola dönük, sağ elinde palmiye dalı, sol elinde kerykeion ile tasvir edilmiştir.⁸⁶ (**bkz.** Lev. LI Res.93).

⁸⁴ BMC Lydia, s.44, no:18-23; SNG Cop Lydia I, no:67-69.

⁸⁵ BMC Syria, s.294, no:25, Lev XXXVI-9; Lindgren I, No:2167.

⁸⁶ SNG Israel I, no:2842-2843.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Yok	Adana

Tablo 11

6.1.1.7. Kerykeionlu ve Asalı

Sikkeler üzerinde Hermes'in kerykeionlu ve asalı tipini sadece **Kilikia** bölgesinde Adana kentinin M.Ö. 2. yüzyıl-M.S. 1. yüzyıl arasına tarihlenen bir sikkesi üzerinde görmekteyiz. (**bkz.** Kilikia 1a; Lev. XXXVII, 1a). Sikke üzerinde Hermes, sola dönük, sağ elinde asa? sol elinde kerykeion tutan, sol koluna khlamysini dolamış, başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri ile tasvir edilmiştir. Anadolu'nun diğer bölgelerinde Hermes'in asalı ve kerykeionlu tipine rastlamadım.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Yok	Adana

Tablo 12

6.1.2. Başka Tanrı/Tanrılar İle Bereber

Bu bölümde Hermes'in başka tanrı/tanrılar ile birlikte tasvir edildiği sikkeler incelenmiştir. Bu bölümde toplam 7 alt tip yer almaktadır. Bu tipler anlatırken alfabetik sıra takip edilmiştir.

6.1.2.1. Hermes ve Aphrodite

Hermes ile Aphrodite'nin ilişkileri hakkında antik yazarlar birçok hikaye anlatırlar. Kimi antik yazarlara göre de iki tanrı İda yani Kaz dağının tepesinde birlikte olmuşlar ve orada doğup ikisinin de adını alan Hermaphroditos'u dağ nympe'leri büyötmüş. Başka bir anlatıma göre ise Halikarnassos kentinin

batisındaki bir yerde her iki tanrının da birer tapınağı varmış ve bu iki tanrı orada birlikte olumuş.⁸⁷

Hermes ile Aphrodite'nin birlikte tasvir edildiği keramikler (**bkz.** Lev. LI Res.94), heykeltıraşlık eserler (**bkz.** Lev. LI Res.95-96) ve sikkeler mevcuttur.

Lykia, Pamphylia ve Pisidia'daki kentlerin sikkeleri üzerinde Hermes ile Aphrodite'nin birlikte tasviri yoktur. Bu tasviri, sadece **Kilikia** bölgesinde Mallos (**bkz.** Kilikia 17b; Lev. XLI, 17b) ve Syedra (**bkz.** Kilikia 20j; Lev. XLIII, 20j) kentinin sikkeleri üzerinde görmekteyiz. Mallos kentinin M.Ö. 385-333 yılları arasına tarihlenen sikkesi üzerinde Hermes, solda, ayakta, khylamis boynunda, belindeki sol eliyle khylamys'inin uç kısımlarını, yana açtığı ve aşağı uzattığı sağ eliyle ise kerykeionunu tutuyor. Aphrodite, ise sağda, ayakta giyimli, sola dönük. Sol kolunu sütuna yaslamış, sağ elini omuz hizasında Hermes'in sırtına uzatmış. Sol ayağı ileride, adım atar şekilde tasvir edilmiştir.

Syedra kentinin Valerianus dönemine (M.S. 253-260) ait bu sikkesinde sola doğru giden üç figür yer almaktadır. Solda, giyimli Aphrodite, ortada miğferli ve zırhlı Ares, sağda ise çıplak, ayağında kanatlı sandaletleri olan, sol elinde kerykeion tutan Hermes tasvir edilmiştir. Aslında bu sahne Ares'in Dike tarafından yargılanması olayıdır. Bu sikkede tasvir edilen Aphrodite figürü büyük olasılıkla Dike'dir. Eğer buradaki figür hakikaten Aphrodite ise buna da şaşmamak gerekir. Çünkü Hermes, Ares'i yargılanması için Areopagos tepesine götürürken, Aphrodite'nin sevgilisi Ares'in yanında yer alması şaşırtıcı değildir. Syedra'nın diğer sikkelerinde bu sahnedeki figür Dike olarak işlenmiştir. (**bkz.** Kilikia 20i,k; Lev. XLIII, 20i,i,k) BMC Cilicia kataloğunda yer alan Valerianus dönemine ait bir sikke de ise Dike yerine Aphrodite adı geçmektedir.

Yunanistan'da Korinth kentinin Antoninus Pius dönemine tarihlenen bir sikkesinde de Hermes ile Aphrodite birlikte tasvir edilmişlerdir.⁸⁸ (**bkz.** Lev. LII

⁸⁷ Erhat, **a.g.e.**, s.43.

⁸⁸ (Çevrimiçi)<http://nomisma.org/id/corinth>.

Res.97) Solda Aphrodite, ayakta, sağa dönük, giyimli, karşısında duran Hermes'in yüzüne ayna tutmakta. Hermes ise çıplak, elinde çelenk ve bereket boynuzu tumakta.

Ayrıca Kilikia bölgesinde de ön yüzde Hermes'in arka yüzde ise Aphrodite'nin tasvir edildiği kenti belirsiz olan bir sikke vardır.⁸⁹ (**bkz.** Lev. LII Res.98) Sikkenin ön yüzünde sola dönük Hermes başı, arka yüzde ise bir sfenks üzerine oturmuş, sola dönük Aphrodite.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Yok	Mallos
			Syedra (Ares ile birlikte)

Tablo 13

6.1.2.2. Hermes, Ares ve Dike

Ares efsaneye göre Aglauros'tan olma kızı Alkippe'ye Poseidon'un oğlu Halirrhotos'un saldırdığını görmüş ve öfkeye kapılarak onu öldürmüştür. Poseidon da Olympos tanrılarını, Atina'da adam öldürmelerin ve dinsel suçların yargılandığı Areopagos yani Ares tepesinde toplamış ve Ares'i yargılamalarını istemiştir. Tanrılar da burada toplanmış ve Ares'in suçsuz olduğuna karar vermişlerdir.⁹⁰ Bu olay sikkeler üzerinde konu olmuştur. Hermes ve Ares'le ilgili keramik (**bkz.** Lev. LII Res.99) ⁹¹ heykeltıraşlık eserler (**bkz.** Lev. LII Res.100) ve de sikkeler mevcuttur.

Hermes, Ares ve Dike'nin birlikte betimlendiği, Ares'in Hermes ve Dike ile Areopagos'a gidişi, Lykia, Pisidia ve Pamphylia bölgesindeki sikkeler üzerinde yoktur. Sadece **Kilikia** bölgesindeki Syedra kentinin sikkeleri üzerinde bu tasvir görülmektedir.

Syedra kentinin, Lucius Verus (M.S. 161-169) (**bkz.** Kilikia 20a; Lev. XLII, 20a), Maximinus (M.S. 235-238) (**bkz.** Kilikia 20b; Lev. XLII, 20b), III. Gordianus

⁸⁹ SNG Switzerland I, Levante-Cilicia, no: 255.

⁹⁰ Erhat, a.g.e., s.51.

⁹¹ Thomas H. Carpenter, **Antik Yunanda Sanat ve Mitoloji**, (Çev. Bensen B.M. Ünlüoğlu), İstanbul, 2002, Res.:132.

(M.S. 238-244) (**bkz.** Kilikia 20d; Lev. XLII, 20d), Traianus Decius (M.S. 249-251) (**bkz.** Kilikia 20f; Lev. XLII, 20f), Herennia Etruscilla (**bkz.** Kilikia 20g; Lev. XLIII, 20g), Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) (**bkz.** Kilikia 20ı; Lev. XLIII, 20ı) Valerianus (M.S. 253-256) (**bkz.** Kilikia 20i,j; Lev. XLIII, 20i,j) ve Gallienus (M.S. 253-268) (**bkz.** Kilikia 20k; Lev. XLIII, 20k) dönemi sikkeleri üzerinde betimlenen bu mitolojik olayı görmekteyiz. Bu sikkeler üzerinde Hermes, sağda, aşağıya uzattığı sol elinde, kerykeion tutuyor. İleriye uzattığı sağ eliyle, Ares'in sol kolunu arkadan tutuyor. Ortada ise Ares, ayakta, zırlı ve mihferli, cepheden, baş sola, Dike'ye bakıyor. Solda Dike, ayakta, uzun giyimli, cepheden, baş sağa, Ares'e bakıyor. Yana açıp, ileriye uzattığı sağ elinde Ares'in kılıcını, sol eliyle Ares'in sağ elini tutuyor. Bazı kaynaklarda, Valerianus dönemine ait olan sikke üzerindeki Dike tasviri yerine Aphrodite'nin adı geçmektedir. Daha önce de söylediğimiz gibi Aphrodite'nin Ares'in yanında olması şaşırtıcı değildir. Zira Aphrodite Ares'in sevgilisidir. Ayrıca keramik ve heykeltıraşlık eserler üzerinde de bu iki figürü yan yana görmekteyiz.

Yine bu kentin sikkeleri üzerinde Ares⁹²(**bkz.** Lev. LII Res.101) ve Hermes'in ayrı ayrı tasvirleri de bulunmaktadır.

Ön yüzde Hermes'in arka yüzde ise Ares'in betimlendiği sikkeler de vardır. Örnek verecek olursak Lykia bölgesindeki Oinoanda kentinin M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen bir sikkesinde⁹³ ön yüzde omzunda kerykeionu ile Hermes büstü, arka yüzünde ise ayakta duran, mızraklı ve kalkanlı ve zırlı Ares yer almaktadır. (**bkz.** Lev. LIII Res.102).

Ares'in yargılanmasını anlatan bu tasvire, incelediğim kaynaklarda, Anadolu'da, başka bölgelerde rastlamadım.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Yok	Syedra

Tablo 14

⁹² SNG Levante, Cilicia, no:445.

⁹³ R.H.J Ashton, "The Coinage of Oinoanda", NC 165, 2005,Pl. 5, 1.

6.1.2.3. Hermes ve Artemis

Anadolu'da ana tanrıça olarak karşımıza çıkan, Apollon'un kardeşi, doğanın bereketini simgeleyen, doğanın güçlerini elinde tutan, yabani hayvanların tanrıçası olan Artemis'in birçok kentte kültü ve tapınağı vardır.⁹⁴

Sikkeler, keramikler ve kabartmalar üzerinde Artemis'i Apollon dışında bir figür ile görmek zordur. Artemis'in sikkeler üzerinde Hermes ile betimlenmesi de şaşırtıcı bir olaydır. Fakat az da olsa Artemis'i Hermes ile birlikte keramikler (**bkz.** Lev. LIII Res.103) heykeltraşlık eserler (**bkz.** Lev. LIII Res.104) ve sikkeler üzerinde görebilmekteyiz.

Lykia, Pamphylia ve Pisidia'daki kentlerin sikkeleri üzerinde Hermes ile Artemis'in birlikte tasviri yoktur. Bu tasvir sadece **Kilikia** bölgesindeki Seleukeia kentinin sikkeleri üzerinde vardır.

Seleukeia kentinin III. Gordianus (M.S. 238-244) (**bkz.** Kilikia 19a,b,c; Lev. XLII, 19a,b,c) dönemine tarihlenen üç adet sikkesinde bu tasviri görmekteyiz. İlk sikkede, Artemis'i kovalayan Hermes betimi vardır. Bu sikke de Hermes, sağda, khylamis boynunda, uç kısımları sol kolundan aşağı sarkıyor. Kalçasındaki sol elinde kerykeion, yana açıp ileri uzattığı sağ elinde ise phiale tutuyor. Solda ise, kısa khitonlu Artemis, $\frac{3}{4}$ cepheden sola, baş sağa, Hermes'e bakıyor. Sağ elinde yay tutuyor, sol eli göğsünde. İki figürde sola doğru koşmakta. Altta ise, Artemis'in yanında köpek, profilden sola, baş geriye, koşuyor.

İkinci sikkede ise Hermes sağda, çıplak, khylamis boynunda, uç kısımları sol kolundan sarkıyor, sol elinde kerykeion tutmakta. Sağ eliyle de Artemis'in omzunu tutmakta. Artemis, solda, uzun giyimli, sağ elini havaya kaldırmış. İki figür sola doğru koşmakta.

Üçüncü sikkede ise Hermes, Artemis ve Kalykadnos yer almakta. Solda, Hermes çıplak, khylamis boynunda, aşağı sarkıyor, ayağında kanatlı sandaletleri, başında kanatlı petasosu ve elinde kerykeionu ile sağda duran kısa khiton giymiş

⁹⁴ Erhat, **a.g.e.**, s.56-60.

Artemis'i selamlıyor. Artemis'in de eli havada. Sağda ise altta Artemis'in yanında yerde sağa doğru uzanmış Kaykadnos yer almakta.

Muhtemelen bu sikkelerde, mitolojik bir olay dizisi anlatılmıştır.

Sikkeler üzerinde Anadolu'da (Kilikia bölgesindeki Seleukeia kenti hariç), Hermes ve Artemis'in birlikte betimlendiği başka bir sikke saptanmamıştır. Fakat Artemis'in (**bkz.** Lev. LIII Res.105)⁹⁵ tek başına Anadolu'da, Thrakia'da, Yunanistan'da, Sicilya'da ve Adalar'da sikkeler üzerinde birçok betimini görebilmekteyiz.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Yok	Seleukeia

Tablo 15

6.1.2.4. Bebek/Çocuk Dionysos'u Taşıyan Hermes

Hermes'in mitolojik bir olayın anlatıldığı bu tasvirini, birçok keramik ve heykeltıraşlık eserlerinden bilmekteyiz. Bebek Dionysos'u taşıyan Hermes tasvirinin en güzel örneğini, Olympia Hera Tapınağında bulunmuş, şimdi Olympia Müzesinde bulunan,⁹⁶ Praksiteles'in eseri olan heykelde görmekteyiz. (**bkz.** Lev. LIII Res.106) Mitolojik bir konuyu içeren bu tasvirde, Bebek Dionysos'u Zeus'un emriyle Nysa dağındaki perilere götüren Hermes⁹⁷ tasvir edilmiştir. Bu konuyu, kabartmalar⁹⁸ (**bkz.** Lev. LIII Res.107), keramikler⁹⁹ (**bkz.** Lev. LIV Res.108-109) ve sikkeler üzerinde de görmekteyiz.

Bu tasvir, Lykia, Pamphylia ve Kilikia'da sikkeler üzerinde yoktur. Sadece Pisidia bölgesindeki 1 kentin sikkeleri üzerinde bu tasvir saptanmıştır.

⁹⁵ SNG Cop Pamphylia, no:299.

⁹⁶ LIMC V-1, s.321, no: 394; Boardman, **a.g.e.**, s.53, no:25.

⁹⁷ Erhat, **a.g.e.**, s.93.

⁹⁸ LIMC V-1, s.320, no: 377.

⁹⁹ LIMC V-1, s.319-320, no: 365a, 384.

Pisidia bölgesinde Bebek Dionysos'u Taşıyan Hermes tasviri Sagalassos kentinin Nerva (M.S. 96-98) ve Valerianus (M.S. 253-260) dönemi sikkeleri üzerinde bulunmaktadır. Sagalassos kentinin sikkeleri üzerinde bu tip iki şekilde tasvir edilmiştir. Birinci olarak Hermes, ayakta, sola doğru gitmekte, çıplak, sol kolunda bebek Dionysos' u taşımakta, sağ elinde ise belirsiz bir nesne tutmaktadır (**bkz.** Pisidia 12c; Lev. XXXI, 12c). İkinci olarak ise Hermes, kayaya oturmuş, sağa dönük, çıplak, sağ elinde kerykeion tutmakta, sol elinde ise bebek Dionysos'u taşımakta. (**bkz.** Pisidia 12g,1; Lev. XXXI, 12g,1)

Bu tasvir, Anadolu'da sikkeler üzerinde çok az kentte saptanmıştır. İonia bölgesindeki Teos kentinin M.S. 1.-3 yüzyılları arasında basılan sikkeleri üzerinde,¹⁰⁰ (**bkz.** Lev. LIV Res.110), Hermes, sola doğru gitmekte. Sağ kolunun üzerinde Dionysos'taşımakta, sol elinde ise kerykeion tutmaktadır. Ayrıca Lydia bölgesindeki Philadelphia kentinin Traianus¹⁰¹ (M.S. 98-117) ve Severus Alexander¹⁰² (M.S. 222-235) dönemi sikkeleri üzerinde de Hermes, çıplak, khlamysi sol koluna dolamış, sola doğru gitmekte, sağ kolunun üzerinde bebek Dionysos'u taşımakta, sol kolunun üzerinde ise kerykeionu ve ayaklarının dibinde koç (Severus Alexander dönemi) ile tasvir edilmiştir.

Yunanistanda Arkadia bölgesindeki Pheneos kentinin M.Ö. 370-300 yılları arasına tarihlenen bir sikkesinde bu tipe benzer bir betim bulunmaktadır.¹⁰³ Hermes bu sikke de Bebek Dionysos yerine Bebek Arkas'ı taşımaktadır. (**bkz.** Lev. LIV Res.111), Zira Zeus, Bebek Arkası büyütme üzere Hermes'in annesi Maia 'ya vermiştir. Bu sikkede Hermes, sola doğru gitmekte, başında petasos, çıplak, boynunda pelerin, sağ elinde kerykeion tutmakta, sol kolunda ise Arkas'ı taşımakta. Bu sikke muhtemelen Bebek Dionysos Taşıyan Hermes tasvirli sikkelerin modeli ve öncüsü olmuştur.

¹⁰⁰ BMC Ionia, s.316, no:50; SNG Cop., İonia, no:1495.

¹⁰¹ BMC Lydia, s.198, no: 66.

¹⁰² BMC Lydia, a.g.e., s.205, no: 97.

¹⁰³ BMC Peloponnesus, s.194, no: 13, Pl.XXXVI.7.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Sagalassos	Yok

Tablo 16

6.1.2.5. Hermes, Hades ve Persephone

Yeraltındaki ölüler ülkesinin tanrısı olan Hades’le ilgili tek efsane, Demeter’in kızı Persephone’yi ölüler ülkesine kaçırması ve devamlı orada kalmasını sağlamakla ilgilidir. Hermes de, Hades’e Persephone’yi kaçırmada Zeus’un emriyle yardım eder.¹⁰⁴ Bu mitolojik olay da keramiklere (**bkz.** Lev. LIV Res.112), heykelteşlik eserlere (**bkz.** Lev. LV Res.113) ve sikkelere konu olmuştur. Ayrıca Hermes, Psykhopompos olarak, ölülerin ruhlarını, yeraltındaki ölüler ülkesini yöneten Hades’e götürmekle görevlidir.

Hades’in Persephoneyi, Hermes’in yardımıyla kaçırmayı konu alan tasvirleri, konumuz olan bölgelerden Pisidia ve Kilikia bölgesinde saptanmıştır. Lykia ve Pamphylia bölgesindeki kentlerin sikkeleri üzerinde bu tasvir görülmemektedir.

Pisidia’daki Etenna kentinin I. Philippus dönemi (M.S. 244-249) (**bkz.** Pisidia 5; Lev. LII, 5) sikkelerinde ve **Kilikia** bölgesindeki Kasai kentinin II. Philippus (M.S.247-249) (**bkz.** Kilikia 10; Lev. LVIII, 10) dönemi sikkelerinde, Kolybrassos kentinin I. Philippus dönemi sikkelerinde (M.S. 244-249) (**bkz.** Kilikia 13g; Lev. LIX, 13g) ve Syedra kentinin Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) (**bkz.** Kilikia 20h; Lev. LXIII, 20h) dönemi sikkeleri üzerinde bu tasviri görmekteyiz. Bu sikkeler üzerindeki tasviri inceleyecek olursak; Hermes, Hades’le Persephone’nin içinde bulunduğu quadrigaya yol gösteriyor. Yana açıp ileri uzattığı sol eliyle, atın yularını tutuyor. Ayakta duran, yarım giyimli Hades, cepheden, baş sağa. Geriye eğilmiş, sol koluyla Persophene’yi belinden kavramış. Sağ elinde kırbaç, quadrigayı sürüyor. Giyimli Persephone, profilden sağa. Sahne yönünün tersine, sağ eli

¹⁰⁴ Erhat, **a.g.e.**, s.56-60.

yukarıda, sol eli aşağıda, Hades'den kurtulmak için çabılıyor. Sadece Syedra kentinin sikkesi üzerinde Hermes elinde kerykeion ile tasvir edilmiştir. Ve ilk üç kentin sikkesinde quadriga sola doğru giderken, Syedra kentinin sikkesinde ise sağa doğru gitmektedir.

Anadolu'dan örnek verecek olursak Lydia bölgesindeki Mostene'de¹⁰⁵ (**bkz.** Lev. LV Res.114) Nysa'da¹⁰⁶ (**bkz.** Lev. LV Res.115) ve Tralles'de¹⁰⁷ (**bkz.** Lev. LV Res.116); Phrygia bölgesinde Hierapolis¹⁰⁸ (**bkz.** Lev. LV Res.117) kentinin Roma imparatorluk dönemi sikkeleri üzerinde Hades'in Persephoneyi kaçırmaya sahnesi tasvir edilmiştir. Pisidia bölgesindeki Panemoteikhos (**bkz.** Lev. LV Res.118) kentinin sikkelerinde de bu tasvir vardır. Fakat bu sikkelerde onlara kılavuzluk yapan Hermes yoktur.

Ayrıca Makedonya'daki Stobi kentinin¹⁰⁹ (**bkz.** Lev. LV Res.119) ve Sicilya'daki Enna kentinin Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri¹¹⁰ (**bkz.** Lev. LVI Res.120) üzerinde de Hades'in Persephoneyi kaçırmaya sahnesi tasvir edilmiştir. Fakat bu sikkelerde de onlara kılavuzluk eden Hermes yoktur.

Hades'in Persephoneyi kaçırmaya sahnesi Hermes'siz Anadolu'da konumuz olan bölgeler dışında, Yunanistanda, Makedonia'da ve Sicilya'da sıklıkla karşımıza çıkar. Ayrıca Roma'nın kendi bastığı sikkeler üzerinde de bu mitolojik sahne kullanılmıştır.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Etenna	Kasai
			Kolybrassos
			Syedra

Tablo 17

¹⁰⁵ (Çevrimiçi) <http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/7790/>.

¹⁰⁶ **SNG Cop. Lydia**, no:318-319; **SNG Tüb. Lydien**, no: 3736.

¹⁰⁷ **BMC Lydia**, s.355, no:369.

¹⁰⁸ **SNG Cop. Phrygia II**, no: 42.

¹⁰⁹ Ivan Varbanov, **Greek Imperial Coins**, Vol. III, Macedonia, 2007, no: 2929.

¹¹⁰ **BMC Sicily**, s.59, no:9; **SNG Cop. Sicily**, no:235.

6.1.2.6. Hermes ve Herakles

Fizik ve moral gücün simgesi olan Herakles, Yunanistan’da hem tanrı hemde kahraman olarak saygı ve tapınım görmüştür. Herakles’in rol aldığı birçok olay vardır. Bunlardan en ünlüsü suçlarının kefareti olarak yaptığı on iki işidir.¹¹¹ Bu işlerinde Herakles’e Hermes ve Athena yardım etmiştir.

Herakles ile Hermes’in birlikte betimlendiği keramik eserler, (**bkz.** Lev. LVI Res.121) heykeltraşlık eserler (**bkz.** Lev. LVI Res.122) ve sikkeler mevcuttur.

Hermes ile Herakles’in birlikte tasvir edildiği sikkeler konumuz olan bölgelerden sadece **Pamphylia** bölgesinde saptanmıştır.

Lykia, Pisidia ve Kilikia’daki kentlerin sikkeleri üzerinde bu tasvir yoktur.

Bu tasviri, **Pamphylia** bölgesindeki Perge kentinin sikkeleri üzerinde görmekteyiz. Gallienus (M.S. 253-268) (**bkz.** Pamphylia 5c; Lev. XVIII 5c) ve eşi Salonina dönemine (**bkz.** Pamphylia 5d; Lev. XIX, 5d) ait iki sikke üzerinde de Hermes solda, ayakta, çıplak, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutuyor. Sağda ise sola dönük, sağ elinde sopasını ve sol kolunda aslan postu olan Herakles. Her iki figürde sola doğru gitmekte. Muhtemelen mitolojik bir olayın anlatıldığı bu sikkeler de Hermes burada, diğer tanrılara yaptığı gibi, Herakles’e de kılavuzluk yapmaktadır.

Anadolu’da başka bölgelerdeki kentlerin sikkeleri üzerinde Hermes ile Herakles’in birlikte betimlendiği sahneler vardır.

Lydia bölgesindeki Nysa kentinin III. Gordianus¹¹² (M.S. 238-244) dönemi sikkeleri üzerinde de Hermes ve Herakles’i birlikte görmekteyiz. Hermes ve Herakles ayakta, çıplak, Herakles sopasına yaslanmış, Hermes ise elinde para kesesi ve kerykeion tutmakta.

¹¹¹ Erhat, **a.g.e.**, s.138-140.

¹¹² **BMC Lydia**, s.182, no: 59.

Phrygia'daki Themisonion kentinin I. Maximinus Thrax (M.S. 235-238) dönemi sikkelerinde¹¹³ Hermes, Herakles ve Lykabas Sozon'u birlikte görmekteyiz. (bkz.Lev. LVI Res.123) Yine mitolojik bir olayın anlatıldığı bu sikkede Hermes, ayakta, sağda, çıplak, sağ elinde para kesesi sol elinde kerykeion tutmakta, ayağında kanatlı sandaletleri ile sağa doğru gitmekte fakat baş sola, Herakles'e bakmakta. Herakles, çıplak, ayakta, sakallı, sağ elinde sopası, sol kolunun üzerinde ise aslan postu ile sağa doğru yani Hermes'in arkasında onu takip etmektedir. Solda ise Herakles'in arkasında ise ayakta, başında ışın tacı olan, önden çıplak, arkasında ise mantosu bulunan, atın yularından tutan, Lykabas Sozon? yer almaktadır.

Waddington'nun Numismatique de l'Isaurie et de la Lycaonie adlı eserinde Isauria bölgesindeki Isaura kentinin Caracalla (M.S. 198-217) dönemine ait bir sikkesinde, Hermes ve Herakles adı geçmektedir.¹¹⁴ Fakat bu tasvir BMC Isauria kataloğunda ve diğer SNG Kataloglarında Apollon ve imparator betimi olarak geçmektedir.¹¹⁵

Herakles ayrıca Anadolu'da, Yunanistanda, Thrakia'da, Makedonya'da, İtalya'da, Sicilya'da sikkeler üzerinde oldukça popüler bir tanrıdır. Sikkeler üzerinde, yaptığı on iki iş de tasvir edilmiştir. Örnek Olarak İtalya'daki Campania bölgesindeki Suessa Aurunca¹¹⁶ M.Ö.265-240 yılları arasına tarihlenen bir sikkesinde ön yüzde kanatlı petasos ile Hermes büstü, Arka yüzünde ise Nemea aslanı ile boğuşan Herakles yer almaktadır. (bkz.Lev. LVI Res.124)

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Perge	Yok	Yok

Tablo 18

¹¹³ BMC Phrygia, London 1906, s. 420, no: 10 (PL.XLIX. 5).

¹¹⁴ W.H. Waddington, Numismatique de l'Isaurie et de la Lycaonie. Rev. Num., Paris, 1883, s.38, no:2.

¹¹⁵ BMC Isauria, s.13, no:2.

¹¹⁶ BMC Italy, s.125, no: 18-22.

6.1.2.7. Hermes ve Tykhe

Tykhe (Şans) alışıldık bir Yunan kavramının yeni bir durum sayesinde tanrı seviyesine çıkarılmasının en güzel örneklerinden biridir. Asia'nın pek çok yerel tanrısı olmayan, yeni yerleşim yerlerinde pratik bir çözüm olarak Tykhe kullanılmıştır.¹¹⁷ Bir kentin genel olarak refahını ve kaderini belirleyen şans tanrıçası İtalya'da Latium bölgesinde eski bir kültü olan şans, baht tanrıçası Fortuna ile M.Ö. 1. yüzyıldan sonra özdeşleştirilmiştir. Tykhe, elinde bereket boynuzu, dümen veya bir küre üzerinde kanatlı olarak tasvir edilir.¹¹⁸ Tykhe'nin resim ve heykel sanatında ve de sikkeler üzerinde sıkça tasvirleri yer almaktadır. Tykhe'nin en güzel tasviri Antiokheia Tykhe'si olarak bildiğimiz, (**bkz.** Lev. LVII Res.125) Lysippos'un öğrencisi Euthydikes'in yaptığı heykeldir. Tykhe, elinde palmye dalıyla oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Altında ise Genç Orontes yüzmektedir.¹¹⁹ Bu tasviri sikkeler üzerinde de sıkça görmekteyiz. Örnek verecek olursak Armenia kralı II. Tigranes dönemine (M.Ö.95-56) ait sikkeler¹²⁰ (**bkz.** Lev. LVII Res.126) üzerindeki tasvirlerden biri olan bu betim sık karşımıza çıkar.

Hellenistik dönem ve Roma dönemi şehir sikkeleri üzerinde Tykhe tasviri çok kullanılmıştır. Fakart Hermes ile Tykhe'nin birlikte betimlendiği eserler çok az sayıdadır.

Lykia, Pamphylia ve Kilikia'da sikkeler üzerinde bu tasvir yoktur.

Tykhe ve Hermes'in birlikte betimlendiği sikkeler, sadece **Pisidia** bölgesinde saptanmıştır.

Bu tasviri, **Pisidia** bölgesindeki Isinda'nın Elagabalus (M.S.218-222) (**bkz.** Pisidia 6g; Lev. XXX 6g) ve büyükannesi Iulia Maesa'ya ait sikkeler (**bkz.** Pisidia 6h; Lev. XXX 6h) üzerinde görmekteyiz. Bu sikkeler üzerinde Hermes sağda, ayakta, sola dönük, çıplak, sağ elinde para kesesi sol elinde kerykeion tutmakta. Sol

¹¹⁷ R.R.R. Smith, **Hellenistik Heykel**, (Çev. A.Y. Yıldırım), İstanbul, Homer Kitabevi, 2002, s.78

¹¹⁸ Erhat, **a.g.e.**, 289.

¹¹⁹ Smith, **a.g.e.** s.78.

¹²⁰ Y.T. Nercessian, "A Small Hoard of Tigranes II the Great Tetradrachms" **ANJ** XXVII/4, 2002, A13/P100c.

koluna pelerin dolamış. Solda ise ayakta, giyimli, başında kalathos olan, sol elinde bereket boynuzu tutan Tykhe.

Kilikia bölgesindeki Korykos kentinin sikkelerinde¹²¹ (**bkz.** Lev. LVII Res.127) ise ön yüzde Tykhe başı, arka yüzde ise ayakta duran, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion tutan Hermes tasviri bulunmaktadır.

Anadolu’da başka bölgelerde Hermes ve Tykhe’nin birlikte tasvir edildiği sikkelere rastlamadım. Ancak Tykhe ve Hermes ayrı ayrı birçok kentin sikkesinde tasvir edilmiştir.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Isinda	Yok

Tablo 19

6.2. Oturan Hermes

Oturan Hermes tipli sikkelerin kökeninde, Parthenon tapınağının doğu frizinde¹²² (**bkz.** Lev. LVII Res.128) yer alan Tanrılar Toplantısındaki oturan Hermes kabartmasının olması muhtemeldir. Bu tipi, sikkelerde ilk kez M.Ö. 5. Yüzyıl sonları ile 4. yüzyıl başlarında görmekteyiz. Roma İmparatorluk döneminde de Oturan Hermes tasviri sıkça kullanılan bir betimdir. Bu tipte Hermes, genelde kayaya oturmuş, çıplak, başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri, sola dönük, sağ elinde para kesesi ve sol elinde kerykeion tutarken tasvir edilmiştir.

Girit adasındaki Phaistos¹²³ (**bkz.** Lev. LVIII Res.129) kentinin M.Ö. 431-300 yılları arasına tarihlenen bir sikkesinde ve Yunanistandaki Arkadia bölgesindeki

¹²¹ SNG France 2 Clicie 1075; SNG Switzerland I, Cilicia, 792.

¹²² LIMC V-1, s.351, no: 779.

¹²³ BMC Crete, s.61, no: 2.

Pheneos¹²⁴ (**bkz.** Lev. LVIII Res.130) kentinin M.Ö 370-300 sikkeleri üzerinde Oturan Hermes tasvirinin ilk örneklerini görmekteyiz.

6.2.1.Tek Başına

Tek başına oturan Hermes tasvirine, 11 kentin sikkeleri üzerinde rastlanmıştır. Bu tasviri, Lykia bölgesi'nde 1, Pamphylia bölgesi'nde 4, Pisidia bölgesi'nde 4 ve son olarak Kilikia bölgesi'nde 2 kentin sikkeleri üzerinde görmekteyiz.

Bölgeler arasında bu tip, en erken Lykia bölgesi'nde görülürken, en geç ise Pamphylia ve Kilikia bölgesi'nde Gallienus (M.S. 253-268) dönemi sikkeleri üzerinde görülmektedir.

Lykia'da Kadyanda'nın Dynastik Dönem'de basılmış, M.Ö. 410-400 yılları arasına tarihlenen bir sikkesinde (**bkz.** Lykia 2a; Lev. XI 2a) bu tipi görmekteyiz. Bu sikke Oturan Hermes tasvirinin ilk örneklerinden birisidir. Belki de bu örnek Anadolu'daki Oturan Hermes tasvirli sikkelerin en erkeni ve öncüsüdür.

Pamphylia'da Aspendos'un (**bkz.** Pamphylia 1a,b; Lev. XVIII, 1a,b) Commodus (M.S. 177-192) ve Iulia Paula'ya ait sikkeler üzerinde; Attaleia'nın (**bkz.** Pamphylia 2a; Lev. XVIII, 2a) M.Ö.2.-1. yüzyıla tarihlenen sikkesinde; Lyrbe'nin (**bkz.** Pamphylia 3a,b) Traianus Decius (M.S. 249-251) ve Gallienus (M.S. 253-268) dönemi sikkeleri üzerinde; Sillyon'un (**bkz.** Pamphylia 6a,b,c; Lev. XIX, 6a,b,c) Macrinus (M.S. 217-218), Elagabalus (M.S. 218-222) ve annesi Julia Soaemias'a ait sikkeler üzerinde oturan Hermes tasvirini görmekteyiz.

Pisidia'da Baris'in III. Gordianus (M.S. 238-244), Tranquillina (M.S. 238-244), Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) ve Volusianus (M.S. 251-253) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Pisidia 4a,b,c,d; Lev. XXIX, 4e); Isinda'nın M.Ö. 1 yüzyıl ve Roma İmparatorluk Dönemi (imparator belirsiz) sikkesinde, Septimius Severus (M.S.193-211) ve Caracalla (M.S. 198-217) dönemi sikkesi üzerinde (**bkz.** Pisidia 6a,c,d,e,f; Lev. XXIX, 6c,d; Lev. XXX, 6e,f); Sagalassos'un Iulia Paula'ya ait

¹²⁴ BMC Peloponnesus, s.194, no: 14, Pl.XXXVI.8.

sikkeleri üzerinde (**bkz.** Pisidia 12f) ve Termessos'un (**bkz.** Pisidia 16c; Lev. XXXII, 16c) Roma İmparatorluk Dönemi (imparator belirsiz) sikkeleri üzerinde bu tasvir yer almaktadır.

Kilikia'da Korakesion'un Iulia Mamaea'ya ait sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 14b; Lev. XXXIX, 14b) ve Laertes'in Valerianus (M.S. 253-260) ve Gallienus (M.S. 253-268) dönemi sikkeleri üzerinde (**bkz.** Kilikia 16a,b; Lev. XL, 16a; Lev. XLı, 16b) bu tasviri görmekteyiz.

Anadolu'daki başka bölgelerdeki kentlerden örnekler verecek olursak; Mysia bölgesindeki Miletopolis¹²⁵ (**bkz.** Lev. LVIII Res.131) Bithynia bölgesinden Nikaia¹²⁶ (**bkz.** Lev. LVIII Res.132) ve Nikomedia¹²⁷ (**bkz.** Lev. LVIII Res.133) kentinin Roma imparatorluk dönemi sikkeleri üzerinde Oturan Hermes tasvirini görmekteyiz.

Oturan Hermes tasviri Ayakta Duran Hermes tasvirine göre sikkelerde, keramik ve heykeltıraşlık eserlerde daha azdır. Çünkü Hermes, daima hareket halinde olan bir tanrıdır. O yüzden de Hermes'in oturacak vakti yoktur.

Oturan Hermes tasvirinin örneklerini keramik eserlerde¹²⁸ (**bkz.** Lev. LVIII Res.134) ve heykeltıraşlık eserlerde de görmekteyiz. Heykeltıraşlık eserlere örnek verecek olursak, en güzel örneği Herculaneum'da bulunmuş, şimdi Napoli Milli Müzede olan orijinali M.Ö.4. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen bronz heykeldir.¹²⁹ (**bkz.** Lev. LVIII Res.135)

¹²⁵ SNG Leypold, Mysien, Band I, no:376

¹²⁶ W.H.Waddington, **Recueil Général des Monnaies Grecques D'Asie Mineure. Nicaea**, Paris, Continue et complete par E. Babelon - Th. Reinach, (Ed. E. Leroux), 1910, no: 414.

¹²⁷ Waddington **a.e.**, **Nicomedia**, no: 55.

¹²⁸ LIMC V-1, s.336, no: 598; John Boardman, **Greek Sculpture, The Late Classical Period**, London, 1995, no:79.

¹²⁹ LIMC **a.g.e.** no: 961

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Kadyanda	Aspendos	Baris	Korakesion
	Attaleia	Isinda	Laerteis
	Lyrbe	Sagalassos	
	Sillyon	Termessos	

Tablo 20

6.2.2. Apollon İle

Hermes ile Apollon'un ilişkisi, Hermes'in doğar doğmaz Apollon'un sürülerini çalmasıyla başlar. Bu olay Hermes'in icat ettiği lir'i Apollon'a vermesiyle tatlıya bağlanır.¹³⁰ Keramikler üzerinde (**bkz.** Lev. LIX Res.136), heykeltıraşlık¹³¹ eserlerde (**bkz.** Lev. LIX Res.137) ve sikkelerde Hermes ve Apollon'un birlikte tasvir edildiği sahneleri görmekteyiz.

Hermes ve Apollon tasviri Pamphylia, Pisidia ve Kilikia'da sikkeler üzerinde yoktur. Bu tasvir sadece Lykia bölgesinde saptanmıştır.

Hermes ve Apollon tasviri, **Lykia** bölgesinde Kyaneai kentinin III. Gordianus (M.S. 238-244)'un eşi Tranquillina'ya ait bir sikkesinde karşımıza çıkar. (**bkz.** Lykia 4; Lev. XI, 4). Bu sikke de Hermes çıplak, solda, kayaya oturmuş, sağ elinde kerykeion tutmakta. Sol kolunu ise kayaya dayamış, baş sağa Apollon'a dönük. Apollon ise sağda, ayakta, sola dönük, çıplak, başında defne çelengi, elinde ise bir nesne tutmakta. Apollon ile Hermes'in arasında ise bir sunak yer almakta.

Anadolu'da Hermes ile Apollon'un birlikte yer aldığı sikkeye baktığım kaynaklarda rastlamadım. O yüzden Lykia'daki Kyaneai kentinin sikkesinde yer alan bu tip önemli bir tasvirdir.

Bazı kentlerin sikkelerinde ise ön yüzde Hermes'in arka yüzde ise Apollon'un betimlendiği sikkeler vardır. Örneğin Pisidia bölgesindeki Termessos kentinin Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen bazı sikkeleri üzerinde, ön yüzde

¹³⁰ Erhat, **a.g.e.**, s.140-141

¹³¹ Andrew Stewart, **Greek Sculpture**, Volume II, Plates, New Haven, 1990.

Hermes başı, arka yüzde ise ayakta duran giyimli Apollon betimi yer almaktadır.¹³² (bkz. Lev. LIX Res.138).

Pausanias, Apollon'un Kyaneai'de, Thyrxeus adıyla anıldığından ve Apollon tapınağında yer alan kutsal havuza bakılarak yapılan bir kehanet ritüelinden bahseder.¹³³ Bu not da bize Kyaneai kentinin sikkelerinde neden Apollon'un tasvir edildiğini açıklar. Buradaki sikkede ana tip, kentin tanrısı olan Apollon'dur. Hermes burada ikincil durumdadır. Muhtemelen bu sikkede de mitolojik bir olay anlatılmaktadır.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Kyaneai	Yok	Yok	Yok

Tablo 21

6.3. Hermes Başı-Büstü

Genellikle sikkelerin ön yüzünde sıklıkla görülen bir tip olan Hermes başı/büstü tasvirlerini Petasossuz, Petasoslu, Kanatlı petasoslu ve diademli-kanatlı Hermes başı-büstü olarak ayırabiliriz.

Bu bölümdeki tipler çoktan aza doğru sıralanmıştır.

6.3.1. Petasoslu

Genellikle sikkelerin ön yüzünde sıklıkla görülen bir tip olan Petasoslu Hermes tasvirinin ilk örneklerini, Hermes tasvirli ilk sikkeler olan Ainos sikkeleri¹³⁴ üzerinde görmekteyiz. M.Ö. 5. Yüzyıla tarihlenen bu sikkeler Hermes tasvirli ilk sikkelerdir. (bkz. Lev. LIX Res.139), Ayrıca Hermes, Ainos'un hemen hemen bütün dönemlerindeki sikkeleri üzerindeki vazgeçilmez tasvirlerden biridir. Petasoslu Hermes başı Ainos sikkelerinde sıklıkla karşımıza çıkar.

¹³² SNG Cop. Pisidia, no:320.

¹³³ Pausanias, a.g.e., VII. 21,13.

¹³⁴ SNG Cop. Thrace, Part, I, no:389-422; BMC Thrace, s.77-81, no: 1-42.

Petasoslu Hermes başı-büstü konumuz olan bölgelerde (Lykia, Pisidia ve Kilikia) toplam 8 kentte ön yüz tasviri olarak kullanılmıştır. Pamphylia bölgesindeki kentler de ise bu tip kullanılmamıştır. Fakat bazı sikkelerin arka yüz, ayakta duran tasvirlerinde Hermes başında petasos ile betimlenmiştir.

Lykia bölgesinde petasoslu Hermes başı-büstü, Kragos'un M.S. 43 öncesine tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Lykia 3; Lev. XI, 3), Masikytes'in M.Ö. 168-81 yılları arasına tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Lykia 5), Oinoanda'nın, M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarına tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Lykia 6b,c; Lev. XII, 6b,c), Telmessos'un M.Ö.133-81 yılları arasına tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Lykia 8; Lev. XIII, 8) ve Termessos Minor'un M.Ö 1. yüzyıla tarihlenen (**bkz.** Lykia 9a,b,c; Lev. XIII, 9 a,b,c) sikkelerinde ön yüz tipi olarak kullanılmıştır. Roma imparatorluk döneminde petasoslu hermes başı ön yüz tipi olarak kullanılmamıştır.

Pisidia bölgesinde Ariassos (**bkz.** Pisidia 3a; Lev. XXVIII, 3a), ve Kremna (**bkz.** Pisidia 9a,b; Lev. XXX, 9a,b), kentinin sikkeleri üzerinde Hermes başı petasoslu olarak tasvir edilmiştir. Bu kentlerde petasoslu Hermes başı tasviri ön yüzdendir. Ariassos ve Kremna kentlerindeki Petasoslu Hermes başlı bu sikkeler M.Ö. 1. Yüzyıla tarihlenir.

Kilikia bölgesinde ise sadece Olba (**bkz.** Kilikia 18a; Lev. XLI, 18a), kentinin sikkeleri üzerinde petasoslu Hermes tasvirine rastlanmıştır. M.S. 1. Yüzyıla tarihlenen Olba kentinin sikkelerinde de petasoslu Hermes başı ön yüzdendir.

Pamphylia bölgesindeki kentlerde, (Aspendos, Attaleia, Lyrbe, Magydos, Perge, Sillyon) petasoslu Hermes başı-büstü tipine rastlanmamıştır. Ayrıca bu bölgedeki kentlerin sikkelerinde Hermes ön yüz tipi olarak kullanılmamıştır.

Anadolu'nun başka kentlerine bakacak olursak; petasoslu Hermes başlı sikkeler, Ionia'daki Phokaia kentinin M.Ö. 3.-2. yüzyıl sikkelerinde de kullanılan ön yüz tiplerinden biridir.¹³⁵ (**bkz.** Lev. LIX Res.140), Aiolis bölgesindeki Aigai

¹³⁵ SNG Tüb., İonien, no: 3124.

kentinin M.Ö 2.-1. Yüzyıl sikkelerinde de petasoslu Hermes başı ön yüz tiplerinden biridir.¹³⁶ (**bkz.** Lev. LIX Res.141).

Petasoslu Hermes başlı sikkelere, Lesbos'daki Mytilene kentinin, ön yüz tiplerinden biri olan M.Ö. 4. yüzyıl sikkelerini de örnek verebiliriz.¹³⁷ (**bkz.** Lev. LX Res.142).

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Kragos	Yok	Ariassos	Olba
Masikytes		Kremna	
Oinoanda			
Telmessos			
Termessos Minor			

Tablo 22

6.3.2. Petasossuz

Sikkeler üzerinde Petasossuz Hermes başı-büstü, konumuz olan bölgelerden Pisidia bölgesinde 4 kentte ve Kilikia bölgesinde 1 kentte saptanmıştır. Lykia ve Pamphylia bölgesindeki kentlerin sikkeleri üzerinde bu tasvir yoktur.

Pisidia bölgesinde ise Antiokheia'nın imparatorluk dönemi (imparator belirsiz) sikkeleri üzerinde ve Antoninus Pius-Septimius Severus dönemleri arasına tarihlenen sikkelerinde (**bkz.** Pisidia 2a, b,c,d,e; Lev. XXVIII, 2a,b,c,d,e), Isinda'nın Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14) dönemine tarihlenen sikkesinde (**bkz.** Pisidia 6b; Lev. XXIX, 6b), Sagalassos'un M.Ö.1. yüzyıla ve İmparatorluk dönemine (imparator belirsiz) tarihlenen sikkesinde ((**bkz.** Pisidia 12a,b; Lev. XXXI, 12a,b) ve Termessos'un M.S. 2. yüzyıl sikkesinde (**bkz.** Pisidia 16b; Lev. XXXII, 16b) petasossuz Hermes başı- büstü saptanmıştır. Bu büstlerde Hermes omzunda

¹³⁶ SNG Cop. Aeolis, no:14.

¹³⁷ SNG Cop. Lesbos, no:313.

kerykeionu ile betimlenmiştir. Antiokheia hariç diğer kentlerin sikkelerinde ön yüz tipi olarak kullanılmıştır. Antiokheia da ise hem ön yüz hem arka yüz tipi olarak kullanılmıştır.

Kilikia bölgesinde ise bu tipe sadece Diokaisareia kentinin M.S. 2. yüzyıla tarihlenen Roma dönemi sikkeleri (**bkz.** Kilikia 5; Lev. XXXVIII, 5), üzerinde rastlanmıştır.

Anadolu’da diğer kentlere bakacak olursak petasossuz Hermes başı- büstü tip olarak az kullanılmıştır. Petasossuz Hermes başı- büstüne örnek olarak Hermes tasvirli ilk sikkeler olan Thrakia’daki Ainos kentinin M.S.1.- 2. yüzyıllar tarihlenen sikkesini verebiliriz. (**bkz.** Lev. LX Res.143)¹³⁸ Bu sikke üzerinde Hermes büstü, sade, yani başında petasos olmadan, giyimli ve sol omzunda kerykeion ile betimlenmiştir. Ainos sikkelerinde Petasossuz Hermes başı-büstü seyrek olarak karşımıza çıkar. Genelde Ainos sikkelerinde Petasoslu Hermes başı sıklıkla görülür.

Bithynia’daki Bithynium kentinin, Commodus (M.S. 177-192) dönemine¹³⁹ ait bir sikkesinin (**bkz.** Lev. LX Res.144), arka yüzünde Antinoos Hermes olarak, sola dönük, giyimli ve omzunda kerykeionu ile tasvir edilmiştir.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Antiokheia	Diokaisareia
		Isinda	
		Sagalassos	
		Termessos	

Tablo 23

¹³⁸ Weber Collection, II, Thrace, s.111, no:2322.

¹³⁹ W.H.Waddington, *Recueil Général des Monnaies Grecques D’Asie Mineure. Bithynie, Bithynium*, Continue et complete par E. Babelon - Th. Reinach, Paris, (Ed. E. Leroux), 1908, no:26.

6.3.3. Kanatlı Petasoslu

Sikkeler üzerinde kanatlı petasoslu Hermes başı- büstü tasviri Lykia bölgesindeki 3 kentte saptanmıştır. Pamphylia, Pisidia ve Kilikia’da bu tasvire rastlanmamıştır.

Lykia bölgesindeki Kadyanda (**bkz.** Lykia 2b,c,d,e; Lev. XI, 2b,c,d,e), Patara (**bkz.** Lykia 7a,b,c,d,e; Lev. XII, 7a,b,c,d,e) ve Tlos (**bkz.** Lykia 10; Lev. XII, 10a,b) kentinin sikkeleri üzerinde görülen bu tip M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllar arasına tarihlendirilir. Ayrıca Dynastik Dönem’de basılan sikkelerde de ana tip olan Triskeles’in yanında Kanatlı petasoslu Hermes başı-büstü (**bkz.** Lev. XIV 11b,c,d,e,f) tasviri yer almaktadır. Bu tip, M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen bazı sikkelerin arka yüzünde ana tipin yanında kullanılmış yardımcı bir tiptir.

Anadolu’dan başka bölgelerden örnek verecek olursak; Bithynia bölgesindeki Apameia kentinin sikkeleri üzerinde de kanatlı petasoslu Hermes başı kullanılan tiplerden biridir.¹⁴⁰ (**bkz.** Lev. LX Res.145).

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Kadyanda	Yok	Yok	Yok
Patara			
Tlos			

Tablo 24

6.3.4. Diademli ve Kanatlı

Sikkeler üzerinde diademli ve kanatlı Hermes başı-büstü tasvirine sadece Lykia bölgesinde 1 kentte rastlanmıştır. Bu tasvir sikkeler üzerinde az görülen bir betimdir.

¹⁴⁰ Waddington, **a.g.e. Bithynie, Apamée**, 1908, 32.

Bu betimi, **Lykia** bölgesindeki Oinoanda kentinin M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen sikkesi (**bkz.** Lykia 6a; Lev. XLVI, Res. 6a) üzerinde görmekteyiz.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Oinoanda	Yok	Yok	Yok

Tablo 25

6.4. Koç / Keçi İle

Çobanların ve sürülerin efendisi olarak Hermes'in yanında koç ile tasvir edildiği heykeltaşlık eserler, keramikler ve de sikkeler mevcuttur. Argolis bölgesindeki Trezene kentinde bulunmuş, şimdi Atina Milli Müzesi'nde Roma kopyası olan, orijinalini ise Naukydes'in yaptığı Yanında Koç ile tasvir edilen Hermes heykeli¹⁴¹ (**bkz.** Lev. LX, Res.146) ile Anadolu'da Pamphylia bölgesinde Perge kentinde (**bkz.** Lev. XXI, Res.47) bulunan Hermes heykeli de bu tip için verilebilecek en güzel örneklerdendir.

Bu kategoride Hermes üç alt başlık altında incelenmiştir.

6.4.1. Yanında Koç-Keçi Olan Hermes

Sikkeler üzerinde yanında koç-keçi olan Hermes tasviri Lykia, Pamphylia ve Pisidia bölgesinde yoktur. Bu tipi, sadece Kilikia bölgesindeki 2 kentin sikkeleri üzerinde görmekteyiz.

Kilikia bölgesinde Aigeai ve Korykos kentinin sikkelerinde bu tasvir bulunmaktadır. Aigeai kentinin Diadumenianus dönemine (M.S. 218) ait sikkesinde Hermes, ayakta, sola dönük, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion, sol koluna khlamysini dolamış. Solda, uzanmış, başı geriye dönük bir keçi. (**bkz.** Kilikia 2).

Yanında koç olan Hermes betimi, Korykos kentinin Roma imparatorluk dönemi sikkeleri üzerinde yer alır. Korykos kentinin III. Gordianus'a (M.S. 238-244)

¹⁴¹ LIMC V-1, s.314, no: 298.

(**bkz.** Kilikia 15h; Lev. XL, 15h) Otacilia Severa'ya (**bkz.** Kilikia 15i; Lev. XL, 15i) ve Salonina'ya (**bkz.** Kilikia 15i; Lev. XL, 15i) ait sikkelerinde Hermes ayakta, başında petasos, ayağında kanatlı sandaletleri, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeionu ve yanında koç ile betimlenmiştir.

Bu kentlerde Hermes'in koç/keçi ile tasvir edilmesi, Hermes ile ilişkili olan Koç kültünden kaynaklanmaktadır.

Kilikia bölgesindeki bu iki kentin dışında, Hermes'in Pamphylia ve Pisidia'da koç ile betiminin olmaması şaşırtıcıdır.

Anadolu'da bazı kentlerde Hermes'i yine çobanların ve sürülerin efendisi olarak koç, inek gibi hayvanlarla birlikte görmekteyiz. Örneğin Phrygia bölgesindeki Akmonia kentinde¹⁴², III. Gordianus (M.S. 238-244) dönemine ait bir sikkede (**bkz.** Lev. LX, Res.147) ve Mysia bölgesindeki Hadrianeia kentinde¹⁴³ de I. Maximinus Thrax (M.S. 235-238) dönemine ait bir sikkede Hermes ayakta, çıplak, sol koluna khlamysini dolamış, sağ elinde para kesesi, sol elinde kerykeion ve yanında koç ile betimlenmiştir. (**bkz.** Lev. LX, Res.148) Mysia bölgesindeki Pergamon kentinde Caracalla dönemine ait bir sikkede de Hermes'i yanında koç (**bkz.** Lev. LX Res.149) ile görmekteyiz.¹⁴⁴ Karia bölgesindeki Aphrodisias kentinde ise Salonina'ya ait bir sikke de Hermes'i yanındaki koçu sürüklerken görmekteyiz.¹⁴⁵ (**bkz.** Lev. LX Res.150).

Keramikler üzerinde de Hermes'i yanında koç ile görebiliriz. Örnek verecek olursak şimdi Paris Louvre Müzesi'nde bulunan bir krater üzerinde Hermes, yanında duran koğun boynuzlarından tutarak sürüklemektedir.¹⁴⁶ (**bkz.** Lev. LXI Res.151)

Yunanistanda Atina Agorasında bulunmuş bir kandil¹⁴⁷ üzerinde de Hermes yanında koç ile betimlenmiştir. (**bkz.** Lev. LXI Res.152)

¹⁴² SNG von Aulock Phrygien no: 3379

¹⁴³ SNG von Aulock Mysien, , no:1138

¹⁴⁴ SNG France 5, Mysie, no:1043.

¹⁴⁵ SNG München Karien, no: 155

¹⁴⁶ LIMC V-1, s.355, no: 819 bis.

¹⁴⁷ Judith Perizweig, *Excavation of the Athenian Agora*, 9. Cilt, Picture book, Athens, 1964, Fig.34; LIMC V-1, s.372, no: 991 d.

Hermes'in yanında koç ile betimine en güzel örneklerden biri de Ephesos'da bulunmuş bir kabartmadır. (**bkz.** Lev. LXI Res.153)

Ayrıca sikkeler üzerinde Hermes'in koç dışında çobanlarla ve sürülerle ilgili olarak başka bölgelerde inek ile betimleri vardır. Bithynia bölgesindeki Bithynion kentinde Antinous Hermes Nomios olarak, yanında inek ile betimlenmiştir.¹⁴⁸ (**bkz.** Lev. LXI Res.154)

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Yok	Aigeai (Keçi)
			Korykos (Koç)

Tablo 26

6.4.2. Omzunda Koç Taşıyan Hermes (Hermes Kriophoros)

Hermes'in çobanların koruyucusu ve çoban olarak tasvir edildiği en güzel tiplerinden biri olan omuzlarında koç taşıyan tasviri, ilk olarak M.Ö. 620'lere tarihlenen, Girit'te bulunmuş bronz bir heykelden¹⁴⁹ (**bkz.** Lev IX, Res.35) hatırlamaktayız.

Yunanistan, Adalar ve Roma'da bulunmuş, Omuzlarında Koç Taşıyan Hermes tasviri sıklıkla karşımıza çıkar. Louvre Müzesi'nde¹⁵⁰ (**bkz.** Lev. LXI Res.155), British Museum'daki¹⁵¹ (**bkz.** Lev. LXI, Res.156) terrakota heykelciği ve de Roma civarında bulunan şimdi Barocco Müzesin'de olan mermer heykeli¹⁵² (**bkz.** Lev. LXI, Res.157) örnek verebiliriz.

Sikkeler üzerinde Koç Taşıyan Hermes tasviri ender olarak görülür. Bu tasviri sadece Yunanistan'da Boeotia bölgesindeki Tanagra kentinin Roma dönemi sikkeleri

¹⁴⁸ Waddington, **a.g.e., Bithynie, Bithynium**, 1908, no: 13.

¹⁴⁹ John Boardman, **Greek Sculpture**, The Archaic Period, 1996, s. 16, Res.45

¹⁵⁰ LIMC V-1, s.312, no: 276a.

¹⁵¹ LIMC a.e., V-1, s.312, no: 283.

¹⁵² LIMC a.e., s.313, no: 285.

üzerinde¹⁵³ (**bkz.** Lev. LXI, Res.158) ve de Anadolu’da Lykia bölgesinde görmekteyiz. Pausanias’a göre ¹⁵⁴ Tanagra’da Kerykios dağı Hermes’in doğum yeri olarak bilinir. Ve Pausanias buradaki tapınağın içinde Kalamis’in yaptığı Hermes Kriophoros kült heykelinin olduğunu söyler. ¹⁵⁵

Bu tipe Pamphylia, Pisidia ve Kilikia bölgesinde rastlanmamıştır.

Sikkeler üzerinde nadir olarak görülen omuzlarında koç taşıyan Hermes tasvirini, sadece **Lykia** bölgesinde iki adet sikke’nin ön yüz betiminde görmekteyiz. Bu sikkelerden biri Aperlai kentine aittir. (**bkz.** Lykia 1; Lev. XI, 1) Omuzlarında muhtemelen koç taşıyan, koçu sol eliyle tutan, sağa doğru giden, khlamys giymiş büyük olasılıkla Hermes olarak tanımlanan figürün yer aldığı bu sikke M.Ö. 480-460’lara tarihlendirilmektedir. Muhtemelen bu sikke dynast Kuprlli’ye aittir. Dynastik Dönem içerisinde dynast Kuprlli’ye (M.Ö. 470-440) (**bkz.** Lykia 11a; Lev. XIII, 11a) ait diğer sikkede de Hermes omuzlarında hayvan (Koç veya Buzağı) taşıy vaziyette betimlenmiştir. Sağa doğru giden, sağ elinde kerykeion tutan Hermes’in omuzlarında taşıdığı hayvanın ne olduğu konusu belirsizdir. Koç veya buzağı taşıdığı yönünde değişik fikirler vardır.

Ayrıca bu iki sikkede Hermes giyimli olarak betimlenmiştir. Hermes’in giyimli tasviri Anadolu’da oldukça azdır.

Anadolu’nun diğer kentlerin de omuzlarında koç-buzağı taşıyan Hermes tasvirine rastlanmamıştır.

Lykia bölgesindeki Omuzlarında koç-buzağı taşıyan Hermes tasvirleri M.Ö. 5 yüzyıla aittir. Boetia bölgesinde Koç taşıyan Hermes tasviri ise Roma dönemine aittir. Yani bu tip sikkeler üzerinde en erken Lykia bölgesinde betimlenmiştir.

Sonuç olarak Omuzlarında koç-buzağı (hayvan) taşıyan Hermes tasvirinin Lykia bölgesine özgü bir betim olduğunu söyleyebiliriz. Hermes’in çobanların ve

¹⁵³ BMC Central Greece, s. 64, no:51, Pl. X 12; RPC I, 1323.3; F. Imhoof-Blumer- P. Gardner, Numismatic Commentary on Pausanias, 1885-1887.

¹⁵⁴ Pausanias a.g.e., IX, 20,3.

¹⁵⁵ Pausanias a.e. IX., 22,1.

sürülerin efendisi olarak Hermes Kriophoros yani omuzlarında koç-buzağı taşıyan Hermes betimine Kilikia, Pisidia ve Pamphylia bölgesinde rastlanmamıştır. Ayrıca sikkeler üzerinde Hermes Kriophoros tasvirine Lykia bölgesi dışında, Anadolu'nun diğer bölgelerinde de (Ionia, Aiolis, Troas, Mysia, Bithynia, Lydia, Phrygia, Caria, Galatia, Lykaonia, Thrakia, Pontos ve Paphlagonia) rastlanmamıştır. Ancak bazı bölgelerdeki bazı kentlerde Hermes, yanında koç ile koçu sürüklerken veya elinde koçbaşı tutarken betimlenmiştir.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Aperlai	Yok	Yok	Yok
Hanedanlar Dön. Kuprlli			

Tablo 27

6.4.3. Koç Üzerinde Sakallı Hermes

Koç Üzerinde Sakallı Hermes tipini sadece Kilikia'daki Mallos kentinin sikkeleri üzerinde görmekteyiz. Bu tip Lykia, Pamphylia ve Pisidia'da yoktur.

Kilikia bölgesindeki Mallos kentinin M.Ö. 425-385 yılları arasına tarihlenen bir sikkesinin (**bkz.** Kilikia 17a; Lev. XLI, 17a) ön yüzünde Hermes, sakallı, koç üzerinde, sol elinde kerykeionu ile sola doğru, gitmekte. Muhtemelen bu sikke Kilikia satraplarının bastırdığı bir sikkedir ve de muhtemelen mitolojik bir olay anlatılmaktadır. Mallos kentinin sikkelerinde yer alan koç üzerinde giden sakallı Hermes tasviri önemli bir tasvirdir. Zira Anadolu'da başka bir kentte bu tasvire rastlamadım.

Hermes'in sakallı olarak betimlendiği sikke çok az sayıdadır. Örneğin Thrakia'daki adalardan biri olan Imbros adasının M.Ö. 350 sonrası sikkelerinin arka yüzünde, Hermes Imbramos olarak sakallı tasvir edilmiştir.¹⁵⁶ (**bkz.** Lev. LXI, Res.159) Keramikler üzerinde ise sakallı Hermes oldukça sevilen bir tiptir. (**bkz.**

¹⁵⁶ **SNG Cop. Thrace, Islands**, Part, II, no: 952-957; Nikola Moushmov, **Ancient Coins of the Balkan Peninsula in Bulgaria**, 1912, no: 5624.

Lev. LXII Res.160) Erken dönem heykellerinde (**bkz.** Lev. LXII Res.161) ve kabartmalarında (**bkz.** Lev. LXII Res.162) da sakallı Hermes tasviri kullanılmıştır.

<u>Lykia</u>	<u>Pamphylia</u>	<u>Pisidia</u>	<u>Kilikia</u>
Yok	Yok	Yok	Mallos

Tablo 28

DEĞERLENDİRME

LYKIA BÖLGESİ'NDE HERMES

Bu bölgede Aperlai, Arykanda, Kadyanda, Tlos, Kragos, Kyaneai, Masikytos, Oinoanda, Olympos, Patara, Phaselis, Telmessos ve Termessos Minor olmak üzere toplam 13 kentte Hermes ile ilgili arkeolojik buluntulara rastlanmıştır.

Bu kentlerden Aperlai, Kadyanda, Kragos, Kyaneai, Masikytos, Patara, Termessos Minor'da Hermes'i sadece sikkeler üzerinde; Telmessos, Tlos kentlerinde ise Hermes'i hem sikkeler üzerinde hem de yazıtlar üzerinde; Oinoanda'da sikke, yazıt ve kabartma üzerinde, Phaselis'de yazıtlar üzerinde, Olympos'da lahit üzerindeki kabartmada görmekteyiz. Arykanda da ise küçük bir Hermes heykelciği saptanmıştır. Ayrıca bu bölgede bulunan Oniki tanrıya ait yazıt ve kabartmalardan bir tanesinin aynı zamanda Hermes'e de adanmış olduğu görülmektedir. Fakat son zamanlarda bilim dünyasında, yazıtta yer alan EPM harflerinin, tanrı Hermes'i ifade etmiş olamayacağını, bunun şahıs adı veya ünvan olabileceği de tartışılmaktadır.

Lykia Bölgesi Şehir Sikkeleri Üzerinde Saptanan Hermes Tipleri

Lykia bölgesinde Aperlai, Kadyanda, Kragos, Kyaneai, Masikytos, Oinoanda, Patara, Telmessos, Termessos Minor ve Tlos olmak üzere toplam 10 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasvirlerine rastlanmıştır. Ayrıca Dynastik Dönem'e ait sikkelerin üzerinde de Hermes tasvirleri yer almaktadır.

Bu bölgedeki kentlerin sikkeleri üzerinde 4 ana tip saptanmıştır.

1-Ayakta Duran Hermes Tipi:

Alt tipi:

Kerykeionlu: Bu tipi, sadece Termessos Minor'un M.Ö. 1. yüzyıl sikkesinde görmekteyiz.

2-Oturan Hermes Tipi:

Alt tipleri:

a-**Tekbaşına:** Tek Başına Oturan Hermes tasviri sadece Kadyanda kentinin Dynast Hētruma'ya (M.Ö. 410-400) ait bir sikkesinde görülmektedir. Kadyanda kentine ait bu sikke Oturan Hermes tasvirinin ilk örneklerinden birisi olmakla birlikte, belki de bu örnek Anadolu'daki Oturan Hermes tasvirli sikkelerin en erkeni ve öncüsüdür.

b-**Apollon ile:** Oturan Hermes ile Apollon tasvirini ise Kyaneai kentinin Tranquillina (M.S. 241-244) dönemine tarihlenen bir sikkesinde görmekteyiz.

3-Hermes başı-büstü tipi:

Alt tipleri

Petasoslu: Petasoslu Hermes büstü/başı tasviri Kragos, Masikytos, Oinoanda, Telmessos ve Termessos kentinin sikkelerinde ön yüz tipi olarak kullanılmıştır. Bu kentlerdeki Hermes başlı-büstlü sikkeler M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllara aittir.

Kanatlı Petasoslu: Kanatlı petasoslu Hermes başı- büstü tasvirini ise, Kadyanda, Patara ve Tlos kentinin M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllar arasına tarihlendirilen sikkeleri üzerinde görmekteyiz.

Ayrıca Dynastik Dönem'e ait sikkelerde de ana tip olan Triskeles'in yanında Kanatlı petasoslu Hermes başı-büstü tasviri yer almaktadır. Bu tip, M.Ö. 4. Yüzyıla tarihlenen bazı sikkelerin arka yüzünde ana tip triskeles'in yanında kullanılmış yardımcı bir tiptir.

Diademli-Kanatlı: Bu tip, sadece Oinoanda'nın M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen bir sikkesi üzerinde yer almaktadır.

4-Koç/Keçi İle Hermes;

Alt tipi:

Omzunda Koç Taşıyan Hermes (Hermes Kriophoros): Bu tip, Aperlai kentinin sikkesinde ve Dynast Kuprllı'ye ait bir sikkede görülmekle birlikte, Anadolu'da Lykia bölgesi dışında başka bir bölgede rastlanmamıştır. Yunanistanda ise sadece Boeotia bölgesindeki Tanagra kentinin Roma imparatorluk dönemi sikkeleri üzerinde bu tip yer almaktadır. Lykia bölgesinde görülen bu tip M.Ö. 480-440 yılları arasına tarihlendirilmekte ve bu tarihle en erken örneği oluşturmaktadır. Bu nedenle, bunun Lykia bölgesine özgü bir tip olduğunu ve sikkeler üzerinde en erken bu bölge de tasvir edilmiş olabileceğini söylememiz yanlış olmayacaktır.

Ayrıca bu bölgede, Dynastik Dönem'e (M.Ö. 5. Yy-4. yy) ait sikkelerin üzerinde de Hermes tasvirleri yer almaktadır.

Bu bölgede, sikkeler üzerinde Hermes tasvirine en erken M.Ö. 5.yüzyılda rastlanmakta ve Kyaneai kentindeki, Oturan Hermes ve Apollon betiminin bulunduğu Tranquillina'ya (M.S. 241-244) ait sikke dışındaki bütün sikkeler M.Ö. 5. yy ile M.Ö. 1. yy arasına tarihlenmektedir.

Sikkeler üzerinde tespit edilen bu 4 tip de Hermes'in üstlendiği görevler ile ilgilidir ve bu sikkeler Hermes'in daha çok haberci tanrı oluşu, tüccarların ve çobanların tanrısı olması özellikleri vurgulanmıştır.

PAMPHYLIA BÖLGESİ'NDE HERMES

Bu bölgede Aspendos, Attaleia, Lyrbe, Magydos, Perge, Side ve Sillyon kenti olmak üzere toplam 7 kentte Hermes ile ilgili arkeolojik buluntulara rastlanmıştır.

Bu kentlerden Aspendos, Lyrbe, Magydos ve Sillyon'da Hermes'e sadece sikkeler üzerinde rastlanırken; Attaleia kentinde ise sikkeler üzerinde ve bir kabartma üzerinde rastlanmıştır. Perge kentinde ise Hermes ile ilgili sikke, birçok heykeltıraşlık eser ve yazıt saptanmıştır. Side kentinde de Hermes yine çok sayıda heykeltıraşlık eserinde görülmekle birlikte, (Side kazısında ve çevresinde Hermes ile ilgili birçok heykel bulunmasına rağmen) Side kentinin sikkeleri üzerinde Hermes tasvirinin bulunmaması da insanı şaşırtmaktadır.

Pamphylia Bölgesi Şehir Sikkeleri Üzerinde Saptanan Hermes Tipleri

Pamphylia bölgesinde Aspendos, Attaleia, Lyrbe, Magydos, Perge ve Sillyon kenti olmak üzere toplam 6 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasvirine rastlanmıştır.

Bu bölgedeki kentlerin sikkeleri üzerinde 2 ana tip saptanmıştır.

1-Ayakta Duran Hermes tipi:

Alt tipler

a-Tek Başına

Kerykeionlu ve Para Keseli: Aspendos'un I. Maximinus Thrax (M.S. 235-238) dönemi sikkesinde; Attaleia'nın M.S. 1-3. yüzyılları arasına tarihlenen sikkesinde; Magydos'un M.Ö. 2. -1.yüzyılları arasına tarihlenen sikkesinde ve II. Philippus (M.S. 244-249) dönemi sikkesinde ve son olarak Perge'nin Macrinus (M.S. 217-218) dönemine tarihlenen sikkesinde görmekteyiz.

Kerykeionlu: Bu tip, Perge'nin I. Maximinus Thrax (M.S. 235-238) dönemi sikkelerinde görülmektedir.

b- Başka Tanrı ve Tanrılarla Beraber:

Hermes ve Herakles: Bu tasviri de Perge'nin Gallienus (M.S. 253-268) ve Gallienus'un eşi Salonina'ya ait sikkeler üzerinde görmekteyiz. Pamphylia bölgesinde Hermes ile Herakles'in sikkeler üzerinde birlikte tasvir edildiği tek kent, Perge'dir.

Lykia, Pisidia ve Kilikia'daki kentlerin sikkeleri üzerinde Hermes ve Herakles'in birlikte betimlendiği sikke yoktur.

2-Oturan Hermes Tipi: Bu tasviri, Aspendos'un Commodus (M.S. 177-192) ve Julia Paula (M.S. 219-221) dönemi sikkelerinde; Attaleia'nın M.Ö. 2.-1. yüzyılları arasına tarihenen bir sikkesinde; Lyrbe'nin Traianus Decius (M.S. 249-251) ve Gallienus (M.S. 253-268) dönemi sikkelerinde ve Sillyon'nun Macrinus (M.S. 217-218), Elagabalus (M.S. 218-222) ve annesi Iulia Soaemias'ın sikkeleri üzerinde görmekteyiz.

Genel olarak bakıldığında Hermes tasviri, neredeyse Pamphylia'daki bütün kentlerin sikkeleri üzerinde görülmektedir. Ayrıca bu bölgede Hermes, sikkeler üzerinde arka yüz tasviri olarak, ayakta veya oturarak, çıplak ya da khlamysini sol koluna dolamış bir şekilde tasvir edilmiştir.

Bu bölgede sikkeler üzerinde Hermes büst-baş şeklinde ve Koç/Keçi ile betimlenmemiştir.

Üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı en erken sikke M.Ö. 2. yüzyıla; en geç sikke ise Salonina'ya (M.S. 253-268) aittir.

Sikkeler üzerinde tespit edilen bu iki tip de Hermes'in üstlendiği görevler ile ilgilidir. Bu bölgenin sikkeleri üzerinde Hermes'in daha çok haberci tanrı ve ticaret tanrısı olması vurgulanmıştır.

PISIDIA BÖLGESİ'NDE HERMES

Bu bölgede Adada, Antiokheia, Ariassos, Baris, Burdur, Etenna, Isında, Kodroula, Komama, Kremna, Makropedion, Misthia, Olbasa, Ormeleis, Prostanna, Sagalassos, Seleukeia Sidera, Sibidounda, Selge, Termessos Major, Timbriada ve Tityassos kenti olmak üzere, toplam 22 kentte ve Zindan Mağarası Kutsal Alanında Hermes ile ilgili arkeolojik buluntulara rastlanmıştır.

Hermes tasvirini sikkeler üzerinde sadece Adada, Ariassos, Baris, Etenna, Kodroula, Komama, Kremna, Olbasa, Prostanna, Sagalassos, Seleukeia Sidera, Selge, Sibidounda, Termessos, Timbriada ve Tityassos kentinde görmekteyiz.

Hermes'in varlığı Antiokheia'da sikke, sunak üzerindeki Hermes ve kerykeion kabartması ve de bronz bir heykelcik ile; Makropedion, Ormeleis'de yazıtla; Misthia'da yazıt, Misthia'daki Bademli topraklarında bulunan küçük bir sunak üzerindeki kabartma ve yazıt ile; Isında'da sikke ve yazıtla; Sagalassos'da sikke, yazıtlar ve sunak ile; Termessos'da sikke ve yazıtlar ile kanıtlanmıştır. Ayrıca Burdur civarında bulunan adak sunağındaki kabartmalarda ve yazıtta, son olarak da Zindan Mağarası Kutsal Alanında bulunmuş bir mozaikte Hermes betimi yer almaktadır.

Pisidia Bölgesi Şehir Sikkeleri Üzerinde Saptanan Hermes Tipleri

Pisidia bölgesinde Adada, Antiokheia, Ariassos, Baris, Etenna, Isında, Kodroula, Komama, Kremna, Olbasa, Prostanna, Sagalassos, Seleukeia Sidera, Sibidounda, Selge, Termessos Major, Timbriada ve Tityassos olmak üzere toplam 18 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasvirine rastlanmıştır.

Bu bölgedeki kentlerin sikkeleri üzerinde 3 ana tip saptanmıştır.

1-Ayakta Duran Hermes tipi:

Alt tipler

a-Tek Başına

Kerykeionlu ve Para Keseli: Bu tasviri, Adada'nın M.Ö. 1 yüzyıla tarihlenen sikkesinde; Ariassos'un Geta (M.S. 209-212) dönemi sikkesinde; Baris'in M.S. 3 yüzyıla tarihlenen sikkesinde; Kodroula'nın Marcus Aurelius' un M.S. 139-161 yılları arasına tarihlenen sikkesinde; Olbasa'nın Caracalla dönemi (M.S. 198-217) sikkesinde; Prostanna'nın M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen sikkesinde; Seleukeia Sidera'nın Maximus (M.S. 235-238) dönemi sikkesinde; Selge'nin Caracalla (M.S. 197-217) dönemi sikkesinde; Sibidounda'nın Geta (M.S. 198-209) dönemi sikkesinde; Timbriada'nın Geta dönemi (M.S. 209-212) sikkesinde ve son olarak Tityassos'un Iulia Mamaea ve Herennia Etruscilla'ya ait sikkesinde görmekteyiz.

Kerykeionlu: Sagalassos'un Hadrianus (M.S. 117-138), Marcus Aurelius (M.S. 161-180) ve Valerianus (M.S. 253-260) dönemi sikkeleri üzerinde bu tasvir yer almaktadır.

Kerykeionlu, Para keseli ve Trophaeumlu: Bu tasviri, Termessos'un Roma İmparatorluk dönemine tarihlenen (imparator belirsiz) bir sikkesinde görmekteyiz.

Kerykeionlu, Pateralı ve Giyimli: Termessos'un M.S. 3. Yüzyıla tarihlendirilen bir sikkesinde bu tasvir görülmektedir.

b- Başka Tanrı ve Tanrılarla Beraber

Bebek/Çocuk Dionysos'u Taşıyan Hermes: Bu tasviri Sagalassos'un Nerva (M.S. 96-98) dönemi ve Valerianus (M.S. 253-260) dönemi sikkelerinde görmekteyiz. Sagalassos kentinin sikkeleri üzerinde bu tip iki şekilde tasvir

edilmiştir. Birinci olarak Hermes, ayakta, sola doğru gitmekte, çıplak, sol kolunda bebek Dionysos' u taşımakta, sağ elinde ise belirsiz bir nesne tutmaktadır. İkinci olarak ise Hermes, kayaya oturmuş, sağa dönük, çıplak, sağ elinde kerykeion tutmakta, sol elinde ise bebek Dionysos'u taşımakta.

Hermes, Hades ve Persephone: Bu tasviri Etenna'nın I. Philippus (M.S. 244-249) dönemi sikkelerinde görmekteyiz.

Hermes ve Tykhe: Isinda'nın Elagabalus (M.S. 218-222) dönemi ve büyükannesi Iulia Maesa'ya ait sikkeler üzerinde bu tasvir yer almaktadır.

2-Oturan Hermes Tipi: Bu tipi Baris'in, III. Gordianus (M.S. 238-244) ve eşi Tranquillina'ya ait sikkeler üzerinde, Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) ve Volusianus (M.S. 251-253) dönemi sikkelerinde; Isinda'nın M.Ö.1. yüzyıla tarihlenen sikkesinde, Septimius Severus (M.S. 193-211), Caracalla (M.S. 198-217) dönemi sikkelerinde ve imparatoru belirsiz iki adet sikkesi üzerinde; Sagalassos'un Elagabalus'un ilk eşi olan Iulia Paula'ya ait sikkesinde ve son olarak Termessos'un Roma İmparatorluk dönemi (imparator belirsiz) sikkesi üzerinde görmekteyiz.

3-Hermes başı-büstü tipi:

Alt tipleri

Petasoslu: Bu tipi, Ariassos'un M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen sikkesinde; Kremna'nın M.Ö.1. yüzyılın 1. yarısına tarihlenen sikkelerinde ve Amyntas (M.Ö. 36-25) dönemi sikkelerinde görmekteyiz.

Petasossuz: Bu tipi, Antiokheia'nın Antoninus Pius (M.S. 138-161)-Septimius Severus (M.S. 193-211) dönemleri arasına tarihlenen sikkelerinde ve imparatoru belirsiz sikkeleri üzerinde; Isinda'nın Augustus (M.Ö. 27-M.S. 14) dönemi sikkeleri üzerinde; Sagalassos'un M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen ve Roma İmparatorluk dönemine ait (İmparatoru belirsiz) sikkesi üzerinde ve son olarak Termessos'un M.S. 2. yüzyıla tarihlenen sikkesi üzerinde görmekteyiz.

Pisidia bölgesinde bulunan, üzerinde Hermes tasvirinin yer aldığı sikkelerin en erkeni M.Ö. 1. yüzyıla, en geçi ise II. Claudius Gothicus dönemine (M.S. 268-270) aittir.

Bu bölgenin sikkeleri üzerinde Hermes'in Koç-Keçi ile tasviri bulunmamaktadır.

Bu bölgenin sikkeleri üzerinde de Hermes'in daha çok haberci tanrı ve ticaret tanrısı olması vurgulanmıştır.

KILIKIA BÖLGESİ'NDE HERMES

Bu bölgede Adana, Aigeai, Anazarbos, Anemourion, Augusta, Diokasareia, Elaiussa, Epiphaneia, Flaviopolis, Hamaksia, Karallia, Kasai, Kelenderis, Kibyra Minor, Kolybrassos, Korakesion, Korykos, Laertes, Mallos, Olba, Seleukeia, Soloi-Pompeiopolis, Syedra ve Tarsos olmak üzere toplam 24 kentte Hermes ile ilgili arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. Ayrıca Elaiussa yakınlarındaki bugünkü adı Çatıören olan yerde, Hermes'e ait bir tapınağın olduğu bilinmektedir.

Aigeai, Augusta, Diokaisareia/Prakana, Epiphaneia, Flaviopolis, Isauria, Karallia, Kasai, Kelenderis, Kibyra Minor, Korakesion, Kolybrassos, Syedra, Laertes ve Mallos kentinde Hermes tasvirini sadece sikkeler üzerinde görmekteyiz.

Hermes ile ilgili Adana'da sikke, kabartma, lahit ve heykelcikler; Anazarbos'da sikke ve kabartma; Anemourion'da mozaik; Elaiussa'da sikke kabartma; Elaiussa yakınlarındaki antik ismi henüz bilinmeyen Çatıören'de tapınak, Hamaksia'da yazıt; Korykos'da sikke, sunak, yazıt ve kabartma; Olba'da sikke, kabartma; Seleukeia'da sikke, heykelcik, kabartma; Tarsos'da ise sikke ve yazıt saptanmıştır. Bu kentlerdeki buluntulardan da anlaşıldığı gibi Hermes Kilikia bölgesinde çok sevilen ve geniş bir yayılımı olan bir tanrıdır.

Kilikia Bölgesi Şehir Sikkeleri Üzerinde Saptanan Hermes Tipleri

Kilikia bölgesinde Adana, Aigeai, Anazarbos, Augusta, Diokaisareia, Elaiussa, Epiphaneia, Flaviopolis, Karallia, Kasai, Kelenderis, Kibyra Minor, Kolybrassos, Korakesion, Korykos, Laertes, Mallos, Olba, Seleukeia, Syedra ve Tarsos olmak üzere 21 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasvirine rastlanmıştır.

Bu bölgedeki kentlerin sikkeleri üzerinde 4 ana tip saptanmıştır.

1-Ayakta Duran Hermes tipi:

Alt tipler:

a-Tek Başına

Kerykeionlu ve Para Keseli: Bu tasviri, Adana'nın M.Ö. 164-Roma İmparatorluk dönemi arasına tarihlenen sikkesinde; Severus Alexander (M.S. 222-235), III. Gordianus (M.S. 243-244), Trebonianus Gallus (M.S. 251-252), Valerianus (M.S. 253-260) ve Gallienus (M.S. 253-268) dönemi sikkeleri üzerinde; Augusta'nın III. Gordianus (M.S. 241-242) dönemi sikkeleri üzerinde; Epiphaneia'nın III. Gordianus (M.S. 238-239) dönemi sikkeleri üzerinde; Flaviopolis'in Hostilianus (M.S. 250) dönemi sikkeleri üzerinde; Karallia'nın Iulia Domna'ya ait sikkeleri üzerinde; Kelenderis'in Hostilianus (M.S. 250) dönemi sikkeleri üzerinde; Kolybrassos'un Plautilla, Maximinus (M.S. 235-238), Tranquillina, Valerianus (M.S. 255-260), III. Gordianus (M.S. 238-244) ve I. Philippus (M.S. 244-249) dönemi sikkeleri üzerinde; Korakesion'un Maximus (M.S. 235-238) dönemi sikkeleri üzerinde; Korykos'un M.Ö. 1. yy- M.S. 1. yy sikkelerinde, Commodus (M.S.177-192) ve Caracalla (M.S. 198-217) dönemi sikkeleri üzerinde; Mallos'un M.Ö. 2.-1. Yüzyılları arasına tarihlenen sikkesinde; Olba'nın Tiberius (M.S. 14-37), Antoninus Pius (M.S. 138-161), Marcus Aurelius (M.S. 161-180) ve Commodus (M.S. 177-192) dönemi sikkeleri üzerinde; Syedra'nın Maximinus Thrax- Maximinus Caesar (M.S. 235-238) ve I. Philippus (M.S. 244-249) dönemi sikkeleri üzerinde ve son olarak Tarsos'un Pupienus (M.S.

238), III. Gordianus (M.S. 238-244), I. Philippus (M.S. 244-249) ve Valerianus (M.S. 251-260) dönemi sikkeleri üzerinde görmekteyiz.

Kerykeionlu: Kibyra Minor'un M.Ö. 2.-1. yüzyılları arasına tarihlenen bir sikkesinde bu tasvir yer almaktadır.

Kerykeionlu ve Phialeli: Bu tasviri Adana'nın II. Philippus (M.S. 244-247) dönemine tarihlenen sikkesinde; Elaiussa'nın M.Ö. 1. yüzyıla tarihlenen sikkesinde; Korykos'un M.Ö. 1. - M.S. 1. yüzyılları arasına tarihlenen sikkelerinde ve son olarak Seleukeia'nın III. Gordianus (M.S. 238-244) dönemi sikkeleri üzerinde görmekteyiz. Fakat Seleukeia kentinin bu sikkesini Hermes Artemis adı altında inceledik.

Kanatlı Kerykeionlu, Palmiye Dallı ve Giyimli: Adana'nın Volusianus (M.S. 251-253) dönemi sikkesi üzerinde bu tasviri görmekteyiz.

Kerykeionlu ve Asalı: Bu tasvir, Adana'nın M.Ö. 164- Roma İmparatorluk Dönemi arasına tarihlenen sikkeleri üzerindedir.

b- Başka Tanrı ve Tanrılarla Beraber:

Hermes ve Aphrodite: Bu tasviri, Mallos'un M.Ö. 385-333 yılları arasına tarihlenen sikkesinde ve Syedra'nın Valerianus (M.S. 253-256) dönemi sikkesi üzerinde görmekteyiz. Syedra kentinin bu sikkesinde Hermes, Aphrodite ve Ares birlikte tasvir edilmiştir.

Hermes, Ares ve Dike: Bu tasvir, Syedra'nın Lucius Verus (M.S. 161-169), Maximinus (M.S. 235-238), III. Gordianus (M.S. 238-244), Traianus Decius (M.S. 249-251) ve eşi Herennia Etruscilla, Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) Valerianus (M.S. 253-256) ve Gallienus (M.S. 253-268) dönemi sikkeleri üzerinde görülmektedir.

Hermes ve Artemis: Bu tasvir Seleukeia'nın III. Gordianus (M.S. 238-244) dönemi sikkeleri üzerindedir.

Hermes, Hades ve Persephone: Bu tasviri, Kasai'nin II. Philippus (M.S. 244-247); Kolybrassos'un I. Philippus (M.S. 244-249) ve son olarak Syedra'nın Trebonianus Gallus (M.S. 251-253) dönemi sikkeleri üzerinde görmekteyiz.

2-Oturan Hermes Tipi: Bu tip, Korakesion'un Iulia Mamaea'ya ait sikkeleri üzerinde; Laertes'in Gallienus (M.S. 253-268) ve Valerianus (M.S. 253-260) dönemi sikkeleri üzerinde görülmektedir.

3-Hermes başı-büstü tipi:

Alt tipleri

Petasoslu: Bu tipi, Olba'nın Ajax (M.S.10-15) dönemi sikkeleri üzerinde yer almaktadır. Hermes gibi betimlenmiş, başlıklı Ajax olarak tanımlanan bu sikke de başlığı biz petasos olarak işledik. Ayrıca yine satraplara ait bazı sikkeler üzerinde de Hermes petasoslu tasvir edilmiştir.

Petasossuz: Bu tipi Diokaisareia'nın Hadrianus ve daha sonrası M.S.120-150 dönemine tarihlenen sikkesinde görmekteyiz.

4-Koç-Keçi İle:

Yanında Koç-Keçi Olan Hermes: Bu tasviri, Aigeai'nin (Keçi ile) Diadumenianus (M.S. 218-222) dönemine tarihlenen sikkesi üzerinde; Korykos'un (Koç ile) III. Gordianus (M.S. 238-244), I. Philippus'un eşi Otacilia Severa ve Gallienus'un eşi Salonina'ya ait sikkeler üzerinde görmekteyiz.

Koç Üzerinde Sakallı Hermes: Mallos'un M.Ö. 425-385 yılları arasına tarihlenen sikkesinde bu tasvir bulunmaktadır.

Bu bölgede saptanan en erken sikke, Mallos kentine (M.Ö. 425-385) aittir ve bu sikke Hermes'in bu bölgeler içinde sakallı olarak betimlendiği tek sikkedir. En geç sikke ise Gallienus dönemine (M.S. 253-268) tarihlenen sikkelerdir.

Bazı sikkeler üzerinde ise mitolojik olaylar (Ares'in yargılanması, Hades'in Persephoneyi kaçırmaması gibi) anlatılmaktadır.

Bu bölgenin sikkeleri üzerinde Hermes'in daha çok haberci tanrı olması, ticaret tanrısı olması ve çobanların tanrısı olması özellikleri vurgulanmıştır.

SONUÇ

Sikkelerin Işığında Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia’da Hermes” isimli tez çalışmasında, Hermes ile ilgili bu bölgelerde bulunan, başta sikkeler olmak üzere, diğer arkeolojik buluntular (yazıt, heykeltıraşlık eserler, az da olsa mimari kalıntılar, mozaik, lahit) bir araya getirilerek incelenmiş, karşılaştırmalı bir dökümü yapılmış ve bu bölgelerdeki kentlerin sikkeleri üzerindeki Hermes tipleri saptanmıştır.

Lykia Bölgesi’nde Aperlai, Arykanda, Kadyanda, Tlos, Kragos, Kyaneai, Masikytos, Oinoanda, Olympos, Patara, Phaselis, Telmessos ve Termessos Minor olmak üzere toplam 13 kentte Hermes ile ilgili arkeolojik buluntulara rastlanmıştır.

Bu kentlerden Aperlai, Kadyanda, Kragos, Kyaneai, Masikytos, Oinoanda, Patara, Telmessos, Termessos Minor ve Tlos olmak üzere toplam 10 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasviri bulunmaktadır. Ayrıca Dynastik Dönem’e ait sikkelerin üzerinde de Hermes tasvirleri yer almaktadır. Sikkeler üzerinde Hermes’in toplam 4 ana tipi saptanmıştır. Sikkeler üzerinde Hermes’in yoğun olarak görüldüğü dönem ise Klasik Dönem (M.Ö.480-330)’dir.

Bu bölgede Aperlai kentinin sikkesinde ve Dynast Kuprlli’ye ait bir sikkede saptanan Omuzlarında koç taşıyan Hermes tasviri, Anadolu’da Lykia bölgesi dışında başka bir bölgede rastlanmamıştır. Anadolu’da rastlanan tek örnektir. Başka bölgelerde benzeri yoktur. Kadyanda’nın Dynastik Dönem’de basılmış, M.Ö. 410-400 yılları arasına tarihlenen bir sikkesinde ise Oturan Hermes tasvirinin ilk örneklerinden birisini görmekteyiz. Belki de bu örnek Anadolu’daki Oturan Hermes tasvirli sikkelerin en erkeni ve öncüsüdür.

Bu bölgede Hermes’in daha çok haberci tanrı oluşu, tüccarların ve çobanların tanrısı olması özellikleri vurgulanmıştır.

Pamphylia Bölgesi’nde Aspendos, Attaleia, Lyrbe, Magydos, Perge, Side ve Sillyon kenti olmak üzere toplam 7 kentte Hermes ile ilgili arkeolojik buluntular saptanmıştır. Bu kentlerden Aspendos, Attaleia, Lyrbe, Magydos, Perge ve Sillyon olmak üzere toplam 6 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasviri bulunmaktadır. Bu bölgedeki sikkeler üzerinde Hermes’in toplam 2 ana tipi saptanmıştır. Sikkeler

üzerinde Hermes'in yoğun olarak görüldüğü dönem ise Roma İmparatorluk Dönemi (M.Ö.27- M.S.395)'dir.

Bu bölgede Hermes, sikkeler üzerinde arka yüz tasviri olarak, ayakta veya oturarak, çıplak ya da khlamysini sol koluna dolamış bir şekilde tasvir edilmiştir. Hermes'in bu bölgede büst-baş şeklinde ve Koç/Keçi ile tasviri yoktur. Sikkeler üzerinde tespit edilen bu iki tip de Hermes'in üstlendiği görevler ile ilgilidir. Bu bölgenin sikkeleri üzerinde Hermes'in daha çok haberci tanrı ve ticaret tanrısı olması vurgulanmıştır.

Pisidia Bölgesi'nde Adada, Antiokheia, Ariassos, Baris, Burdur, Etenna, Isında, Kodroula, Komama, Kremna, Makropedion, Misthia, Olbasa, Ormeleis, Prostanna, Sagalassos, Seleukeia Sidera, Sibidounda, Selge, Termessos Major, Timbriada ve Tityassos kenti olmak üzere, toplam 22 kentte ve Zindan Mağarası Kutsal Alanında Hermes ile ilgili arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. Bu kentlerden Adada, Antiokheia, Ariassos, Baris, Etenna, Isında, Kodroula, Komama, Kremna, Olbasa, Prostanna, Sagalassos, Seleukeia Sidera, Sibidounda, Selge, Termessos Major, Timbriada ve Tityassos olmak üzere toplam 18 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasviri bulunmaktadır. Sikkeler üzerinde Hermes'in toplam 3 ana tipi saptanmıştır. Sikkeler üzerinde Hermes'in yoğun olarak görüldüğü dönem ise Roma İmparatorluk Dönemi (M.Ö.27- M.S.395)'dir.

Bu bölge'de nümizmatik veriler ve diğer arkeolojik buluntular ışığında Antiokheia, Sagalassos ve Termessos'ta Hermes kültünün varlığından sözedebiliriz.

Bu bölgenin sikkeleri üzerinde Hermes'in Koç-Keçi ile tasviri bulunmamaktadır ve sikkeler üzerinde de Hermes'in daha çok haberci tanrı ve ticaret tanrısı olması vurgulanmıştır.

Kilikia Bölgesi'nde Adana, Aigeai, Anazarbos, Anemourion, Augusta, Diokasareia, Elaiussa, Epiphaneia, Flaviopolis, Hamaksia, Karallia, Kasai, Kelenderis, Kibyra Minor, Kolybrassos, Korakesion, Korykos, Laertes, Mallos, Olba, Seleukeia, Soloi-Pompeiopolis, Syedra ve Tarsos olmak üzere toplam 24 kentte Hermes ile ilgili arkeolojik buluntular saptanmıştır. Bu kentlerden Adana,

Aigeai, Anazarbos, Augusta, Diokaisareia, Elaiussa, Epiphaneia, Flaviopolis, Isauria, Karallia, Kasai, Kelenderis, Kibyra Minor, Kolybrassos, Korakesion, Korykos, Laertes, Mallos, Olba, Seleukeia, Syedra ve Tarsos olmak üzere 21 kentin sikkeleri üzerinde Hermes tasviri bulunmaktadır. Sikkeler üzerinde Hermes'in toplam 4 ana tipi saptanmıştır. Sikkeler üzerinde Hermes'in yoğun olarak görüldüğü dönem ise Roma İmparatorluk Dönemi (M.Ö.27- M.S.395)'dir.

Bu bölgeler içinde Hermes'in sakallı olarak betimlendiği tek sikke Kilikia bölgesi'ndeki Mallos kentine aittir.

Bu bölge'de nümizmatik veriler ve diğer arkeolojik buluntular ışığında Korykos kentinde Hermes kültünün varlığından söz edebiliriz. Ayrıca bu bölgedeki bazı kentlerin sikkeleri üzerinde Hermes'in koç kültü ile ilişkisini görebilmekteyiz.

Bu bölgenin sikkeleri üzerinde Hermes'in daha çok haberci tanrı olması, ticaret tanrısı olması ve çobanların tanrısı olması özellikleri vurgulanmıştır.

Sonuç olarak Lykia, Pamphylia, Pisidia ve Kilikia'da, toplam 55 kentin sikkeleri üzerinde Hermes ile ilgili tasvirlerle rastlanmıştır. Hermes ile ilgili bu tasvirler 4 ana tipe ayrılarak ve de alt tipler oluşturularak incelenmiştir. Bu tipler sırasıyla, Ayakta Duran Hermes, Oturan Hermes, Hermes başı/büstü ve son olarak Koç-Keçi ile Hermes tasviridir.

Anadolu'nun güneyinde yer alan bu dört bölgedeki kentlerde bulunan sikkeler ışığında Hermes'in bu bölgelerde geniş bir yayılımı olduğunu söyleyebiliriz. Bunda Hermes'in çok yönlü bir tanrı olmasının ve halk tarafından çok sevilmesinin önemli bir katkısı vardır. Burada özellikle 'kült' yerine 'yayılım' sözcüğünü tercih etmemin sebebi de; bir bölgede veya kentte Hermes kültünden söz edebilmemiz için sadece sikkelere bakmanın yeterli olmayacağını düşünmemdir. Zira bir kentte Hermes kültünden söz edebilmemiz için, o kentte bulunmuş diğer arkeolojik buluntuların (yazıt, heykeltraşlık eserler, mimari eserler, keramikler, vs.) tümüne bakmak gereklidir. Fakat ben bu bölgelerde bulunan Müzeler'deki Hermes ile ilgili eserlere (sikke, yazıt, heykel, keramik, vs.) -söz konusu müzeler tarafından izin

verilmediği için- ulaşamadığımdan, ulaşabildiğim kaynaklardan ve yayınlardan yararlanarak bu tezi hazırlamaya çalıştım.

BİBLİYOGRAFYA

ANTİK KAYNAKLAR

- Arrianos: **Anabasis of Alexander**, , Londra, Harward University Press, 1945, The Loeb Classical Library.
- Cassius Dio Cocceianus **Rhomaika**, Dio's Roman History, (Çev. E. Cary), London – New York 1924-1926, The Loeb Classical Library.
- Diodoros Sicullus: **Bibliothèque Historique**, (Çev. C. H. Oldfather), Cambridge, 1935. The Loeb Classical Library.
- Herodotos: **Herodot Tarihi**, (Çev. Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.
- Hesiodos: **Theogonia, Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, (Çev. S.Eyüboğlu – A. Erhat), TTK, Ankara, 1991.
- Hesiodos: **The Homeric Hymns and Homerica**, "Hermes", IV-XVIII, 1926. The Loeb Classical Library.
- Homeros: **Homeros İlahileri (Homerik Hymnos'lar)**, (Çev. A. Eti Sina), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Homeros: **Odyseia**, (Çev. A. Erhat-A. Kadir), İstanbul, Can Yayınları, 2000.
- Homeros: **İlyada**, (Çev: A. Erhat - A. Kadir), İstanbul, Can Yayınları, 1999.
- Ksenophon: **Anabasis, (Onbinlerin Dönüşü)**, (Çev. T.Gökçöl),

İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1984.

- Livius: **Ab urbe Condita**, (Ed. E.T. Page), Londra, 1949, The Loeb Classical Library.
- Pausanias: **Periegesis tes Hellados**, Description of Greece, (W.H.S. Jones) I-V, London, 1964-1966, The Loeb Classical Library.
- Plinius: **Naturalis Historia**, (Ed. H. Rackham), , Londra, 1947, The Loeb Classical Library.
- Pseudo Skylaks: **Periplous**, (Çevrimiçi) <http://www.le.ac.uk/ar/gjs/Skylaksfor.www.02214.pdf>
- Strabon: **Geographika. Antik Anadolu Coğrafyası (XII-XIII-XIV)**, (Çev. A. Pekman), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993.
- Strabon: **Geography, Volume VIII**, (Çev. Horace Leonard Jones), London, 1932, The Loeb Classical Library.
- Thukydides: **Historiai**, (Çev. T. Gökçöl), İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1976.
- Stephanos Byzantinos: Stephani Byzantii, **Ethnicorum quae supersunt**, (Ed. A. Meinekii), Berolini, 1849.

MODERN KAYNAKLAR

- Abbasoğlu, Haluk: “Perge Kazısı 1988 yılı Ön Raporu”, **XI. Kazı Sonuçları Toplantısı**, II. Cilt, Ankara, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1990, s. 211-228.
- Agizza, Rosa: **Antik Yunan’da Mitoloji, Masallar ve Söylenceler**, Çev. Zühre İlkelen), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.
- Akyürek-Şahin, N. Eda: “Oniki Tanrı’ya Adanmış Adak Stelleri Lykia’da Bir Geç Devir Kültü: DODEKATHEOI” **Likya İncelemeleri** 1, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002, s.103-113.
- Ashton, Richard, H.J.: “The Coinage of Oinoanda”, **NC (Numismatic Chronicle)** 165, 2005, s.65-84.
- Atila, İ. Akan: “Olympos Mezar Odası Kurtarma Kazısı”, **II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, Ankara, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1992, s.105-129.
- Aulock H.von: “Kleinasiatische Münzstätten VIII. Die römische Kolonie Olbasa”, **JNG (Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte)** 21, 1971, s.15-21.
- Aydın, Ayşe: “Çatiören Kilisesi”, **Olba V**, Mersin, 2002, s.105-112.

- Aulock Pisidiens I:** Hans von Aulock, "Münzen und Stadte Pisidiens, Teil I, "**İstanbuler Mitteilungen**, Beiheft, 19, Tübingen, Verlag Ernst Wasmuth, 1977.
- Aulock Pisidiens II:** Hans von Aulock, "Münzen und Stadte Pisidiens, Teil I, "**İstanbuler Mitteilungen**, Beiheft, 22, Tübingen, Verlag Ernst Wasmuth, 1979.
- Aulock** Die Münzprägung des Gordian III und der Tranquillina in Lykien, **İstanbuler Mitteilungen II**, Tübingen, 1974.
- Babelon, Ernest: **Traité des monnaies grecques et romaines, I-IV**, Paris 1901-1933.
- Babelon, Ernest: **Traité des monnaies grecques et romaines II/2**, Paris, 1910.
- Baydur, Nezahat. "Die Münzen von Attaleia in Pamphlien I", **Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte**, vol. 25 (1975).
- Bean, George E.: **Eskiçağ'da Güney Kıyıları**. (Çev. İnci Delemen-Sedef Çokay), İstanbul, Arion Yayınevi, 1999.
- Bean, George E.: **Eski Çağda Lykia Bölgesi**, İstanbul, Arion Yayınevi, 1998.
- Bean, George E.: Notes and Inscriptions from Pisidia, Part I, **AnatStIX**, 1959, s.67-117

- Bean, George E.: "Inscriptions in Antalya Museum" **Belleten** XXII-85, 1958, s.21-91.
- Belke, Klaus - Mersich, Norbert: "Phrygien und Pisidien", **TIB (Tabula Imperii Byzantini)** 7, Viyana, 1990.
- Berges, Dietrich-Nolle, Johannes: Die Inschriften von Tyana, **IK (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien)** 55, I-II, 2000.
- BMC Caria:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Caria, Cos and Rhodos**, (B. V. Head), London, 1897.
- BMC Central Greece:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins Central Greece**, (B. V. Head), London, 1884.
- BMC Crete:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Crete and Aegean Islands**, (W. Wroth), London, 1886.
- BMC Cilicia:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Lycaonia, Isauria and Cilicia**. (G. F. Hill), London, 1900.
- BMC Ionia:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Ionia**, (R. S. Poole), London, 1892.
- BMC Italy:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Italy**, (R. S. Poole), London, 1873.

- BMC Lycia:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia.** (G. F. Hill), London, 1897.
- BMC Lydia:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Lydia** (B. V. Head), London, 1901.
- BMC Moesia:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of The Tauric Chersonese, Sarmatia, Dacia, Moesia, Thrace,** (R. S. Poole), London, 1877.
- BMC Phrygia:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Phrygia,** (B. V. Head), London, 1906.
- BMC Peloponnesus:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Peloponnesus,** (P. Gardner), London, 1887.
- BMC Suriye:** **A Catalogue of the Coins in the British Museum. Catalogue of the Greek Coins of Galatia, Cappadocia and Syria,** (W. Wroth), London, 18
- Boardman, John: **Siyah Figürlü Atina Vazoları,** (Çev. Gürkan Ergin), İstanbul, Homer Kitabevi, 2003.
- Boardman, John: **Kırmızı Figürlü Atina Vazoları,** Arkaik Dönem, (Çev. Gürkan Ergin), İstanbul, Homer Kitabevi, 2002.

- Boardman, John: **Greek Sculpture**, The Late Classical Period, London, Thames & Hudson, 1995.
- Boardman, John: **Greek Sculpture**, The Archaic Period, London, Thames & Hudson, 1991.
- Boehrer, Christoph: **Zur Chronologie Mittelhellenistischer Münzserien** 220-160 v. Chr., Antike Münzen und geschnittene Steine, Band 5, Berlin, 1972.
- Bonnefoy, Yves: **Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü**, I. Cilt, (Çev. Levent Yılmaz), Ankara, Dost Kitabevi, 2000.
- Borchardt, Jürgen: “Gedanken zur lykischen Gesellschaftsstruktur unter persischer und attischer Herrschaft”, **Karatepe'deki Işık. Halet Çambel'e Sunulan Yazılar**, (Ed. Güven Arsebük v.d.), İstanbul, Ege Yayınları, 1998, s.157.
- Bosch, Emin: **Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler**, Ankara, TTK, 1957.
- Brandt, Hartwin: “Termessos”, **DNP** 12/1, Metzler, Stuttgart 2002.
- Brandt, Hartwin: “Seleukeia”, **DNP** 11, Stuttgart & Weimar, 2001, 6. madde. s. 358.
- Brandt, Hartwin: “Gesellschaft und Wirtschaft Pamphylens und Pisidiens im Altertum”, **AMS** 7, Bonn, Habelt, 1992.
- Bothmer, Dietrich: **Greek Vase Painting**, The Metropolitan Museum Art, New York, 1994.

- Bryce, Trevor R.: "Lukka revisited", **JNES (Journal of Near Eastern Studies)** 51, 1992, s. 121-130.
- Bryce, Trevor R.: "Political Unity in Lycia During The "Dynastic" Period" **JNES (Journal of Near Eastern Studies)** 42, 1983, s. 31-42.
- Bryce, Trevor R.: "Hellenism in Lycia" **Greek Colonists and Native Populations**, Oxford University, 1990, s. 531-541.
- Bryce, Trevor R.: "The Lukka problem – And a possible solution", **JNES (Journal of Near Eastern Studies)**, 33, 1974, s. 395-404.
- Bryce, Trevor R.,– Zahle ,Jan: **The Lycians**. A study of Lycian history and civilisation on the conquest of Alexander the Great, I: The Lycians in literary and epigraphic sources, Copenhagen, Museum Tusculanum Press 1986.
- Brown, Norman O.: **Hermes Thief**, Wisconsin, **Wisconsin** Press 1947.
- Cahn, Herbert A.: "Dynast oder Satrap?", **SchwMüBl** 100, 1975, 84-91.
- Carpenter, Thomas H.: **Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji**, (Çev. B. B. M. Ünlüoğlu), İstanbul, Homer Kitapevi, 2002.
- Cate, Houwink Ten: **The Luwian Populations Groups of Lycia and Cilicia Aspera During the Hellenistic Period**, Leiden, 1961.

- CIG** **Corpus Inscriptionum Graecarum. Vol. III**
Berlin, 1825-1877.
- Coulton, John J.: “Termessians At Oinoanda”, **AnatSt** 32, 1982, s.115-131.
- Çelik, Ahmet: **Adana Müzesi Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri**, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2010.
- Dagron, Gilbert – Feissel, Denis: **Inscriptions de Cilicie**, Paris, De Boccard, 1987.
- Dagron, Gilbert - Marcillet-Jaubert, J. Inscriptions de Cilicie et d'Isaurie, in **Belleten XLII**, 1978, p. 373-420.
- Danielou, Alain: **The Phallus**, (Çev. J. Graham), Rochester, Vermont, 1995.
- Dinçol, M. Ali: “Geç Hititler”, **Anadolu Uygarlıkları**, I, İstanbul, Görsel Yayınlar, 1982, s.122-136.
- Drew-Bear, Thomas – Labarre, Guy: “Une dédicace aux douze dieux Lyciens et la question de leur origines”, **Les Cultes Locaux dans les mondes Grec et Romain**. Actes du Colloque de Lyon 7-8 Juin 2001, Lyon-Paris 2004, s.81-101.
- Durugönül, Serra – Durukan, Murat: 2007 Yılı Korykos Yüzey Araştırması” **XXVI. AST (Araştırma Sonuçları Toplantısı 1)**, 1. Cilt, Ankara, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2009, s.85-93.

- Durugönül, Serra-
Gabelmann, Hanns: “Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien Ein Vorbericht”, **IstMitt.** (Istanbuler Mitteilungen) Band 47, 1997, 213-220.
- Ehling, Kay - Pohl, Daniela -
Sayar, M. Hamdi: “Kultur Begegnung in einem Brückenland Gottheiten und Kulte als Indikatoren von Akkulturationsprozessen im Ebenen Kilikien,” **AMS (Asia Minor Studien)** 53, (hg. v. Marion Meyer und Ruprecht Ziegler), Bonn, 2004.
- Eliade, Mircae: **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi**, Cilt 1, (Çev. Ali Berktaş), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Erhat, Azra: **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- Erzen, Afif: **Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft**, Borna- Leipzig, 1940.
- Freyer-Schauenburg: “Die lykischen Zwölfgötter – Reliefs mit Beiträgen zu den Inschriften von Georg Petzl,” **AMS** 13, Bonn 1994.
- Garstang, John - Gurney,
Oliver Robert: “Sallapa, Milawatana, and Gurney, The Lukka Lands,” **The Geography of The Hittite Empire**, 75-82, London, 1959.
- Goldman, Hetty: **Excavation at Gözlü Kule**, Tarsus, Volume I, Text and Plates, The Hellenistic and Roman Periods, Princeton University, New Jersey, 1950.
- Goetze, Albrecht: “The Linguistic Continuity of Anatolia as shown by its proper names” **Journal of Cuneiform Studies** VIII, 1954.s.74-81.

- Gümüş, şahin: **Zindan Mağarası Kutsal Alanı**, Uluslar arası Genç Bilimciler Buluşması I, Anadolu Akdeniz Sempozyumu, Bildiri Özetleri, Antalya, 2009.
- Grimal, Pierre: **Mitoloji Sözlüğü**, Yunan ve Roma, (Çev. Sevgi Tamgüç), İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1997.
- Hall, Alan S: Notes and Inscriptions of Eastern Pisidia, **AnatSt. (Anatolian Studies) XVIII**, 1968, s.57-92.
- Hakkert, Adolf M.: “Aigeai” **Lexicon of the Greek and Roman Cities and Place Names in Antiquity**, Fascicule 3, Amsterdam, 1995.
- Hamilton Edith: **Mitologya**, (Çev. Ülkü Tamer), İstanbul, Varlık Yayınları, 2004.
- Head, Barclay V.: **Historia Numorum**, A Manual of Greek Numismatics, Oxford, 1911.
- Heberdey, Rudolf : “Termessos” **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) V/A**, Stuttgart, 1934, s. 732-778.
- Heberdey, Rudolf: **Termessiche Studien**, Akademie der Wissenchaften in Wien, Wien- Leipzig, 1929.
- Hild, Friedrich: Lykien und Pamphylien, **TIB, (Tabula Imperii Byzantini) 8**, Wien, 2004.

- Hild, Friedrich -
Hellenkemper, Hansgerd: Kilikien und Isaurien, **TIB (Tabula Imperii Byzantini)** 5, Wien, 1990.
- Hirschfeld, Gustav: “Adada”, **RE (Paulys Real Enycyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft)** I, Stuttgart, 1894, s. 339-340.
- İnan, Jale: **Perge’nin Roma Devri Heykeltraşlığı II**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.
- İnan, Jale: **Toroslar’da Antik bir Kent, Lyrbe?/Seleukeia?**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1998.
- İnan, Jale: “Der Sandalbindende Hermes”, **Antike Plastik** 22, München, Hirmer Verlag, 1993, s.105-116.
- İnan, Jale: “Perge Kazısı 1985 Çalışmaları”, **VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1986, s.137-177.
- İnan, Jale: “Perge Kazısı 1980 Çalışmaları”, **III. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1981, s.43- 48.
- İnan, Jale: “Perge Kazısı 1980 Çalışmaları”, **Belleten**, Cilt XLV/2, 1981, Sayı 179, s.367.

- İnan, Jale: “Perge Kazısı 1979 Çalışmaları”, **II. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1980, s.5-9.
- İnan, Jale: “Lysippos’un Sandal Bağlayan Hermes Heykeli”, **Belleten** 43, 1979, I, s.397-413.
- İnan, Jale: “**Roman Sculpture In Side**, Ankara, 1975.
- İnan, Jale: **Three Statues from Side Antke Kunts Jahrgang**, 1970 (Doppelnummer), 17 vd., Levha 11-21.
- Jones, John Melville: **A Dictionary of Ancient Roman Coins**, London, Seaby, 1990.
- Kahn Lyotard, Laurence: “Hermes” **Dictionnaire des Mythologies et des Religions des societes traditionnelles et du monde antique, I**, (ed.Y. Bonnefoy), Paris, Flammarion, 1981.
- Kammenhuber, A: “Kilikien”, **Der Kleine Pauly IV**, Band 4, Stuttgart, 1972, s.208-209.
- Karayaka, Nuriye: **Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları**, İstanbul, Ege Yayınları, 2007.
- Kaya, D.: “The sanctuary of the god Eurymedon at Tymbriada in Pisidia,” **AnatSt 35**, 1985, p. 39-55.
- Kearsley, Rosalinde: “The Milyas and the Attalids: A Decree of the City of Olbasa and a New Royal Letter of the Second Century B.C.”, **Anatolian Studies**, Vol. 44, 1994, s.47-57.

- Keen, Antony G.. **Dynastic Lycia.** A political history of the Lycians and their relations with foreign powers c. 545 – 362 B.C., Leiden – Boston – Köln, 1998.
- Kızılgut, İsa: “Silifke Müzesi Bronz Heykelciklerine Yansıyan Kilikia Tanrıları” **Olba VII**, Mersin, 2003, s. 155-187.
- Konuk, Koray.- Arslan, Melih: **Anadolu Antik Yüzük Taşları ve Yüzükleri**, Yüksel Erimtan Koleksiyonu, Ankara, 2000.
- Krzyzanowska, Aleksandra: **Monnaies coloniales d’Antioche de Piside**, Warszawa, 1970.
- Kurtz, Donna C.-Boardman John: **Greek Burial Customs**, New York, 1971.
- Lanckoronski, Karl G.: **Pamphylia ve Pisidia Kentleri**, I. Cilt., Pamphylia, (Çev. Selma Bulgurlu Gün), İstanbul, 2005.
- Lanckoronski Karl G.: **Stadte Pamphyliens und Pisidiens, Band II, Pisidiens**, Wien, 1890.
- Lang, Gernot : **Klassische Antike Statten Anatoliens.** Band I, Norderstedt, Books on Demand GmbH.,2003,
- LAW :** **Lexicon der Alten Welt**, Band 2, Artemis-Verlag, Zürich-München, 1965.
- Leach, Maria- Fried, John: **“Hermes”** Mythology and Religion I, New York, 1949, s.493-494.

- Levante, E. 'Coinage of Adana in Cilicia', **NC** 1984, pp. 81-94.
- LIMC:** **Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae V-1, Herakles- Kechhrias**, Zürich and München, 1990.
- Lindgren** **I Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant from the Lindgren Collection**, (H. C. Lindgren ve F. Kovakcs), California, 1985.
- Lippmann, Edmund O. "Some Remarks on Hermes and Hermatica" **Ambix**, 1938, c.2,1:21-25.
- Magie, David: **Roman Rule in Asia Minor to the End of Third Century after Christ I-II**, Princeton 1950.
- Mansel, Arif Müfid: "Side" **RE (Paulys Real Enzyklopadie der Classischen Altertumswissenschaft)** Supp. X, 2000, Stuttgart, s. 893.
- Martini, Wolfram: "Historische Schlussfolgerungen", **Die Akropolis von Pergamon Band I: Survey und Sondagen 1994-1997**, (Ed. H.Abbasoglu, W. Martini), Mainz, 2003.
- Marquardt, Joachim: **Römische Staatsverwaltung I-III**, Darmstadt 1957.
- McClean Collection:** **Catalogue of McClean Collection of Greek Coins in the Fitzwilliam Museum**, 3. Cilt. (S. W. Grose), Cambridge 1923-1929.
- Mellink, Machteld J.: "Archaeology in Asia Minor", **AJA (American Journal of Archaeology)** 84, 1980, s.509.

- Milner, N.P. - Smith, M.F.: “New Votive Reliefs from Oinoanda”, **AnatSt (Anatolian Studies)** 44, 1994, s. 70-75.
- Mionnet, Théodore Edme: **Descriptions de Médailles Antiques**, Supp. 7. Cilt, Paris, 1835.
- Mionnet, Théodore Edme: **Description de médailles antiques, grecques et romaines**, Vol 3, Paris, 1808.
- Mitchell, Stephen – Wealkens, Marc: **Pisidian Antioch: The Site and its Monuments**, Londra, 1998.
- Mitchell, Stephen: **Anatolia, Land, Man and Gods in Asia Minor** vol. I.
The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule, Oxford, Clarendon Press. 1993.
- Mitchell, Stephen: “Hellenismus in Pisidien”, (ed. E. Schwertheim), *Forschungen in Pisidien*, **AMS** 6, Bonn, 1992.
- Mitchell, Stephen: “The Hellenization of Pisidia”, **Mediterranean Archaeology** 4, 1991. s. 119-145.
- Mitchel, Stephen: “Requisitioned Transport in the Roman Empire: A New Inscription from Pisidia”, **JRS (Journal of Roman Studies)**, 66, 1976.
- Morkholm, O. - Zahle, J.: “The coinage of the Lycian dynasts Kheriga, Kherêi and Erbbina. A numismatic and archaeological study.” **Acta Archaeologica**, 47, 1976, s. 71–75.

- Morkholm, Otto,-Jan, Zahle: The coinage of Kuprlli. Numismatic and archeological study, **Acta Archaeologica** 43, Copenhagen, 1972.
- Mørkhom, Otto – Olçay: "The Coin Hoard From Podalia," in **NC** 1971, 110.
- Morkholm, Otto: "The Classification of Lycian Coins before. Alexander the Great", **JNG** 14, **1964**, s.65-76
- Moushmov, Nikola **Ancient Coins of the Balkan Peninsula**, Sofia, 1912.
- Nercessian, Y. T.: "A Small Hoard of Tigranes II the Great Tetradrachms" **ANJ** XXVII/4.
- Nilsson, Martin P.: **Greek Folk Religion**, New York, 1987.
- Nollè Johannes: **Side im Altertum**, Geschichte und Zeugnisse, 1993, 121 dn.405.
- Orgogozo, Jeanine J.: "L'Hermes des Acheens" **RHR** (Revue de l'Histoire des Religions), 136, Paris, 1949, s.10-30.
- Ormerod, Henry A.: The Campaigns of Servilius Isauricus Against the Pirates, **JRS (Journal Of Roman Studies)** 12, London, 1922, s.44.
- Otto, Walter E.: **The Homeric Gods**. The Spiritual Significance of Greek Religion, Londra, 1979.
- Önen, Nihal T.: "Yazıtlar Işığında Phaselis Antik Kenti" **Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I**, Bildiri Özetleri, Antalya, 2009, s.64

- Özbek, H.Yaşar: Lykia’da Tiyatro Araştırmaları, **VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar Ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1991, s.283-298.
- Özbudun, Sibel: **Hermes’ten İdris’e**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2004.
- Özden, Senem: “Pisidia Bölgesi’nde Yunan ve Roma Dönemlerine Ait Kültür Varlıkları”, **TAY 8**, İstanbul, 2007.
- Özsait, Mehmet: **Helenistik ve Roma Devrinde Pisidia Tarihi**, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- Pekman, Adnan: **Son Kazı ve Araştırmaların Işığında Perge Tarihi**, Ankara, TTK, 1989.
- Perlzweig, Judith: **Excavation of the Athenian Agora**, 9. Cilt, Picture book, Athens, 1964.
- Prückner, Helmut **Die lokrischen Tonreliefs**, Mainz: Phillip von Zabern. 1968.
- Philipsen Collection** **Sammlung Gustav Philipsen, Kopenhagen, Antike Munzen von Griechenland, 25, Asien und Afrika**, (J.Hirsch), München, 1909.
- Raingear, Pierre: **Hermes Psychagogue**, Paris, Rennes, Imprimerie Oberthur, 1934.

- Ramsay, William Mitchell: **Tarsus**, Aziz Pavlus'un Kenti. (Çev. Levent Zoroğlu), Ankara, TTK, 2000.
- Ramsay, William Mitchell: **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev. Mihri Pektaş) İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1960.
- Ramsay, William Mitchell: **The Cities and Bishoprics of Phrygia I**, Oxford, 1895.
- Ramsay, William Mitchell: "Antiquities of Southern Phrygia and the Border Lands II", **AJA (American Journal of Archaeology)** IV, 1888, s.19.
- Richter, Gisela, M.: **The Sculpture and Sculptors of the Greeks, The Metropolitan Museum Of Art**, New Haven, Yale University, 1950.
- Richter, Gisela, M.: **Red-Figured Athenian Vases in The Metropolitan Museum of Art**, Volume one, 1936.
- Robert, Jeanne- Robert, Louis: Bulletin Epigraphique **REG (Revue des Etudes Grecques)** LXIX, Paris, 1956, s.71, no: 319.19.
- Robert, Louis: "Documents d'Asie Mineure" ,**BCH (Bulletin de Correspondence Hellénique)** 107, Paris, 1983, s. 547-597.
- Robinson, David M.: "Roman Sculptures from Coloneia Caesarea", **ArtB (Art Bulletin)** IX, 1926-1927.
- Rogge, Sabine: "Die antiken Sarcophagreliefs, Achill und Hippolytos", **ASR**. 9.1, Berlin, 1995, s.125.

- Roscher, Wilhelm H.: **Griechischen und Römischen Mythologie**, I. Band, II Abteilung, 1886-1890, s.2342-2354.
- Ruge, Walther: “Perge”, **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) XIX/I**, 1937, Stuttgart, 1937, s. 694-704.
- Ruge, Walther: “Magydos”, **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) XIX/2**, , Stuttgart, 1930, s. 521.
- Ruge, Walther: “Pompeiopolis”, **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) III A**, Stuttgart, 1929, s. 935-938.
- Ruge, Walther: “Sillyon”, **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) III A**, Stuttgart, 1929, s. 100-101.
- Ruge, Walther: “Side”, **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) II/A**, Stuttgart, 1923, s. 2208-9.
- Ruge, Walther: “Komama”, **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) XI** Stuttgart, 1922, s. 1126.
- Ruge, Walther: “Kremna”, **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) XI** Stuttgart, 1922, s.1708.

- Ruge, Walther: “Kilikia”. **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) VII/I** Stuttgart, 1921, 386–390.
- Ruge, Walther: “Isinda”, **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) IX** Stuttgart, 1914, s. 2083.
- Ruge, Walther: “Attaleia”, **RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) II**, Stuttgart, 1896, s. 2156.
- Sayar, M. Hamdi: “Kilikya Yüzey Araştırmaları 2003 ”, **XXII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 2005, s.221.
- Sayar, M. Hamdi: “Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları 1999”, **XVIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, I.Cilt, 2001, Ankara, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, s.275-288.
- Sayar, M. Hamdi: “Antik Kilikya’da Şehirleşme”. **XII. Türk Tarih Kongresi I.** (12–16 Eylül 1994), Ankara 1999, s.193–216 .
- Sayar, M. Hamdi: “Kilikya’da Tanrılar ve Kültler”. **Olba II**, Mersin, 1999, s. 131– 154.
- Sayar, M. Hamdi: “Doğu Kilikya’da Epigrafi ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları”, **X. Araştırma Sonuçları Toplantısı** I.Cilt, Ankara, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü,1992, s. 175-198.

- Sayce, A. Henry: "The Early Geography South-Eastern Asia Minor"
JHS (Journal of Hellenic Studies) 43, London, 1923, 49.
- Scott, G. Riley: **Phallic Workshop**, Merchant Book Company Limited, 1996.
- SEG:** **Supplementum Epigraphicum Graecum**, Volume XVII, 1960, Amsterdam 1963.
- SEG:** **Supplementum Epigraphicum Graecum**, Volume XXVIII, 1978, Amsterdam 1982.
- SEG:** **Supplementum Epigraphicum Graecum**, Volume XXXVII, 1987, Amsterdam. 1990.
- SEG:** **Supplementum Epigraphicum Graecum**, Volume XL, 1991, Amsterdam, 1994.
- SEG:** **Supplementum Epigraphicum Graecum**, Volume XLV, 1994, Amsterdam 1997.
- Sevin, Veli: **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Ankara, TTK, 2001.
- Seyffert, Oscar : **A dictionary of Classical Antiquities, Mythology, Religion, Literature, Art**, 1901, s.287.
- Siebert, Gerard: "Hermes" **LIMC (Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae)** V-1, Zürich-Münih, Artemis-Verlag, 1990.

- Smith, William: **Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology**, 1880, s.413.
- Smith, R.R.R.: **Hellenistik Heykel**, (Çev. A.Y. Yıldırım), İstanbul, Homer Kitabevi, 2002.
- SNG Aul. Kilikien: **Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung H. von Aulock, Heft 13, Kilikien**, Berlin, 1966.
- SNG Aul. Karien: **Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung H. von Aulock, Heft 7, Karien**, Berlin, 1962.
- SNG Aul. Lykien: **Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung H. von Aulock, Heft 10, Lykien**, Berlin 1964.
- SNG Aul. Lydien: **Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung H. von Aulock, Lydien**, Berlin, 1963.
- SNG Aul. Mysien: **Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung H. von Aulock, Mysien**, Berlin, 1957.
- SNG Aul. Nach IV: **Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung H. von Aulock, Nachtrage, Heft 18, Phrygien- Lykien- Pamphylien- Pisidien- Lykaonien-Isaruen-Kilikien-Galatien-Kappadokien. Kaiserzeitliche kistophoren**, Berlin, 1968.

SNG Aul. Pamphylien:	Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung H. von Aulock, Heft 11, Pamphylien, Berlin 1965.
SNG Aul. Pisidien:	Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung H. von Aulock, Heft 12, Pisidien-Lykaonien-Isaurien, Berlin, 1964.
SNG Aul. Phrygien:	Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Sammlung H. von Aulock, Phrygien, Berlin, 1964.
SNG Cop. Aeolis:	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Aeolis-Lesbos, Copenhagen, 1945.
SNG Cop. Bithynia:	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Bosphorus-Bithynia, Copenhagen, 1944.
SNG Cop. Ionia:	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Ionia, Part III, Smyrna, Teos, Islands, Copenhagen, 1946.
SNG Cop. Lycaonia:	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, 33. Band, Lycaonia-Cilicia, Copenhagen, 1956.
SNG Cop. Lydia:	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Lydia, Part I, Copenhagen, 1947.

SNG Cop. Pamphylia:	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Band 31. Lycia-Pamphylia, Copenhagen, 1955.
SNG Cop. Phrygia II:	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Phrygia, Band II, Copenhagen, 1948.
SNG Cop. Pisidia:	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Band 32, Pisidia, Copenhagen, 1956.
SNG Cop. Thrace:	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Sicily, Copenhagen, 1942.
SNG Cop. Sicily:	Sylloge Nummorum Graecorum. The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum, Sicily, Copenhagen, 1981.
SNG France 2 Cilicie:	Sylloge Nummorum Graecorum. France 2, Cabinet des Médailles Cilicie, (E. Levante), Paris 1993.
SNG France 3 Pamphylie:	Sylloge Nummorum Graecorum. France 3, Cabinet des Médailles Pamphylie, Pisidie, Lycaonie, Galatie, (E. Levante), Switzerland, 1994.
SNG France 5, Mysie:	Sylloge Nummorum Graecorum. France 5, Cabinet des Médailles Paris, 2001.

SNG Israel I,	Sylloge Nummorum Graecorum, The Arnold Spaer Collection of Seleucid Coins. London, 1998.
SNG München Karien:	Sylloge Nummorum Graecorum. Staatliche Münzsammlung München, 22.Heft, Karien, München, 2006.
SNG Österreich:	Sammlung Leybold. Kleinasiatische Munzen der Kaiserzeit. Band II, Vienna, 2004.
SNG Pfalzer, Pisidien:	Sylloge Nummorum Graecorum. Pfalzer Privatsammlungen, Band 5, Pisidien und Lykaonien, Nr.1-586, München, 1999.
SNG Pfalzer I, Kilikien:	Sylloge Nummorum Graecorum. Pfalzer Privatsammlungen, Band 6, Isaurien und Kilikien, Nr.1-586, München, 2001.
SNG Schweiz II	Münzen der Antike. Katalog der Sammlung Jean-Pierre Righetti im Bernischen Historischen Museum. Stuttgart, 1993.
SNG Switzerland I:	Sylloge Nummorum Graecorum. Switzerland I. Levante- Cilicia. (E. Levante), Berne, 1986.
SNG Switzerland I, Suppl.:	Sylloge Nummorum Graecorum. Switzerland I, Supplement I, Levante- Cilicia, (E. Levante), Zurich, 1983.
SNG Turkey 2:	Sylloge Nummorum Graecorum. Turkey 2, Anamur Museum, Volume I, Roman Provincial Coins, Turkish Institute of Archaeology, (O. Tekin-S. Altınoluk), İstanbul, 2007.

- SNG Turkey 6:** **Sylloge Nummorum Graecorum. Turkey 6. Burdur Museum Volume 1 Pisidia. Part 1: Adada-Prostanna, (H. Köker), İstanbul, 2011.**
- SNG Tüb., Phrygien:** **Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Münzsammlung der Universität, Tübingen, 6.Heft, Phrygien- Kappadokien, Römische Provinzprägungen in Kleinasien, München, 1998.**
- SNG Tüb., Ionien:** **Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Münzsammlung der Universität, Tübingen, 4. Heft, Mysien-Ionien München, 1989.**
- SNG Tüb., Lydien:** **Sylloge Nummorum Graecorum. Deutschland. Münzsammlung der Universität, Tübingen, 5. Heft, Lydien, München, 1994.**
- Staffieri, Giovanni Maria:** **La Monetazone di Olba nelle Cilicia Trachea, 1978.**
- Staffieri, Giovanni Maria:** **La monetazione di Diocaesarea in Cilicia, 1985.**
- Starke, Frank:** **“Luwisch” DNP 7, 1999, s. 531- 532.**
- Stewart, Andrew:** **Greek Sculpture, Volume II, Plates, New Haven, 199**
- Stengel, Pierre:** **“Antiocheia”, RE (Paulys Real Enycylopadie der Classischen Altertumswissenschaft) I, Stuttgart, 1894, s. 2446.**

- Şahin, Sencer: **“1983 Yılında Bithynia Ve Lycia- Pamphylia'da Yapılan Epigrafl. Ve Tarihi Coğrafya Araştırmaları”, II. AST (Araştırma Sonuçları Toplantısı), Ankara, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 1984, s.113-118.**
- Şahin, Hamdi - Yüksel, F.A.: **“Dağlık Kilikia Bölgesi Yerleşim Tarihi- Epigrafya Araştırmaları ve Korykion Antron Çalışmaları 2009”, XXVIII. AST (Araştırma Sonuçları Toplantısı), 2. Cilt, Ankara, T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 2011, s.321-339.**
- TAM II** **Tituli Asiae Minoris, II: Tituli Lyciae linguis Graeca et Latina conscripti, 1: Pars Lyciae occidentalis cum Xantho oppido, 2: Regio quae ad Xanthum flumen pertinet praeter Xanthum oppidum, 3: Regiones montanae a valle Xanthi fluminis ad oram orientalem, Vindobonae 1920-1944.**
- TAM III :** **Tituli Asia Minoris Collecti et editi auspiciis Academiae Litterarum Vindobonensis III, Tituli Pisidiae, fas. 1, Tituli Termessi et agri Termenensis, (yay. R. Hederbey), Vindobonae, 1941.**
- Täuber, H.: **“Kilikia”, DNP (Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike) 3, Stuttgart- Weimar, 1999.**
- Tekoğlu, Recai: **“Eski Pamphylia Halkları ve Dilleri” Adalya IV, İstanbul, 1999-2000, 49-58.**

- Tekin, Oğuz: **Grek ve Roma Sikkeleri**, Yapı Kredi Koleksiyonu, İstanbul, 1994.
- Tek, Ahmet Tolga: “Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluk Dönemlerinde Likya’da Basılan Otonom Şehir Sikkeleri”, **The IIIrd Symposium on Lycia Symposium, AKMED**, Antalya, 2006, s. 769-787.
- Tempesta, Claudia: “Antiochus IV Epiphanes and Cilicia”, **Adalya VIII**, 2005.
- Thomson, George: **Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler. Tarih Öncesi Ege I**, (Çev. Celal Üster), İstanbul, 1983.
- Troxell, Hyla A.: The Coinage of the Lycian League, **NNM 162**, New York, , 1982.
- Turak, Özgür: **Pamphylia Bölgesi’nde Bulunan Attika Tipi Lahitler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Treuber, Oscar: **Geschichte der Lykier**, Stuttgart, 1887.
- Ünal, Ahmet - Girginer, Serdar: **Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi’ne Kadar Kilikya’da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji**, İstanbul, Homer Kitapevi, 2007.
- Varbanov, Ivan: **Greek Imperial Coins, Vol. III**, Macedonia, 2007.
- Vismara, Novella: **Monetazione arcaica della Lycia. II**. *Glaux* 3,

Milano,1989.

Waddington, W.H. : **Recueil Général des Monnaies Grecques D’Asie Mineure.** Continue et complete par E. Babelon - Th. Reinach., **Nicée et Nicomédie**, (Ed. E. Leroux) Paris, 1910.

Waddington Collection **İnventaire Sommaire de la Collection Waddington.** (Ed. M. E. Babelon), Paris, 1898.

Waelkens, Marc: “Sagalassos Antik Kenti, Burdur’da bir Tarih Kesiti”, **I. Burdur Sempozyumu**, Burdur, 2007, s.688-695.

Waelkens, Marc: “Report on the 2002 Excavation And Restoration Campaign At Sagalassos ”, **XXV. Kazı Sonuçları Toplantısı**, I. Cilt, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004, s.215-230.

Waelkens, Marc-Poblome, Jeroen: **Sagalassos II. (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 6)** Report on the Third Excavation Campaign of 1992. Leuven,1993.

Weber, H.: "On some Unpublished or Rare Greek Coins in my Collection," NC 1892, p. 188

Weiss, Peter: “Isinda”, **DNP 5**, Stuttgart & Weimar, 1998.

Winterthur II **Griechische Münzen in Winterthur Text- und Tafelband II**, (Bloesch, H.), 1971.

Wissowa, Georg-Kroll, Wilhelm: “Helicon-Hyagnis” **RE (Paulys Real Enycyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft)** VIII, Stuttgart, J.B. Metzlersche Buchhandlung, 1913,

s.738-791.

Ziegler, Ruprecht: **Untersuchungen zur Münzprägung von Anazarbos**, Wien, 1993.

Ziegler, Ruprecht: **Münzen Kilikiens aus kleineren deutschen Sammlungen**. München, 1988.

Zoroğlu, Levent: **Kelenderis I**. Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular, Ankara, Dönmez Ofset Basımevi, 1994.

Elektronik Kaynaklar

(Çevrimiçi)<http://nomisma.org/id/corinth>, 10 Aralık 2012

(Çevrimiçi)<http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/coins/> 17 Aralık 2012

(Çevrimiçi)<http://www.wildwinds.com/coins> 13 Aralık 2012

(Çevrimiçi)<http://www.asiaminorcoins.com> 13 Aralık 2012

(Çevrimiçi)<http://educators.mfa.org> 13 Aralık 2012

(Çevrimiçi)<http://www.imperialcoins.com> 13 Aralık 2012

(Çevrimiçi)<http://www.ebay.com>, 15 Kasım 2012

(Çevrimiçi)<http://www.theoi.com>, 17 Kasım 2012

(Çevrimiçi)<http://upload.wikimedia.org>, 17 Kasım 2012

(Çevrimiçi)<http://www.eidola.eu>, 17 Kasım 2012

(Çevrimiçi) <http://numismatics.org> 18 Kasım 2012

(Çevrimiçi)<http://pt.wikipedia.org>, 1 Aralık 2012

(Çevrimiçi)<http://www.sixbid.com>, 1 Aralık 2012

ÖZGEÇMİŞ

SOYADI : DEMİRTAŞ

ADI : NURGÜL

DOĞUM TARİHİ : 15.04.1979

DOĞUM YERİ : ELAZIĞ

ADRES : 29. SOKAK., Tutku Sitesi, D Blok, No: 1,
Esentepe / EDİRNE

GSM : 0 535 667 35 04

E- MAIL : demirtas.nurgul@gmail.com

EĞİTİM

2009-2013 : İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji
Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı
Doktora Tezi: Sikkelerin Işığında Lykia, Pamphylia,
Pisidia ve Kilikia’da Hermes.

2001-2004 : Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Arkeoloji Bölümü
Yüksek Lisans Tezi; 2002-2003 Yılında İzmir
Agorası Kazısında Bulunan Sikkeler

1996 - 2000 : İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji
Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı

KAZILAR

- 1998 : Enez Kazısı, Prof. Dr. Sait Başaran'ın Başkanlığında.
(İstanbul Üniversitesi).
- 1999 - 2002 : Yortanlı Barajı-Allianoi Kurtarma Kazısı, Doç. Dr.
Ahmet Yaraş Başkanlığında. (Trakya Üniversitesi).
- 2003- 2004 : İzmir (Smyrna) Agorası Kazısı, İzmir Arkeoloji Müzesi
Başkanlığında.
- 2005-2008 : Menderes Magnesiası Kazısı, Prof. Dr. Orhan Bingöl
Başkanlığında.(Ankara Üniversitesi)
- 2008-2012 : Metropolis Kazısı, Doç. Dr. Serdar Aybek Başkanlığında.
(Trakya Üniversitesi).

Yabancı Dil : İngilizce (ÜDS 65)

LEVHALAR

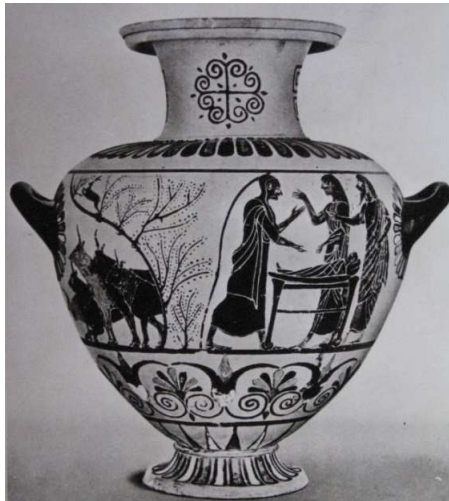
LEVHA I

Res. 1

Res. 2

Res. 3

Res. 4

LEVHA II

Res. 5

Res. 6

Res.7

Res. 8

LEVHA III

Res. 9

Res.10

Res. 11

Res.11

LEVHA IV

Res. 13

Res. 14

Res. 15

Res. 16

Res. 17

LEVHA V

Res. 18

Res. 19

Res. 20

Res. 21

LEVHA VI

Res. 22

Res. 23

Res. 24

Res. 25

LEVHA VII

Res. 26

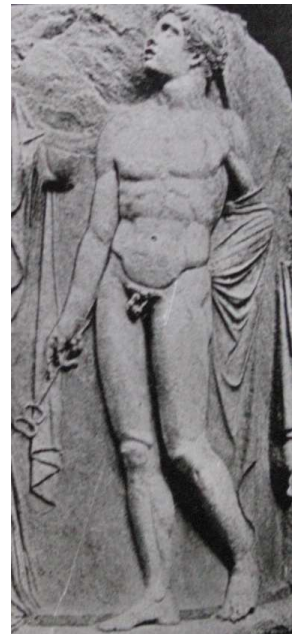
Res. 27

Res. 28

Res. 29

Res. 30

LEVHA VIII

Res. 31

Res. 32

Res. 33

Res. 34

LEVHA IX

Res. 35

Res. 36

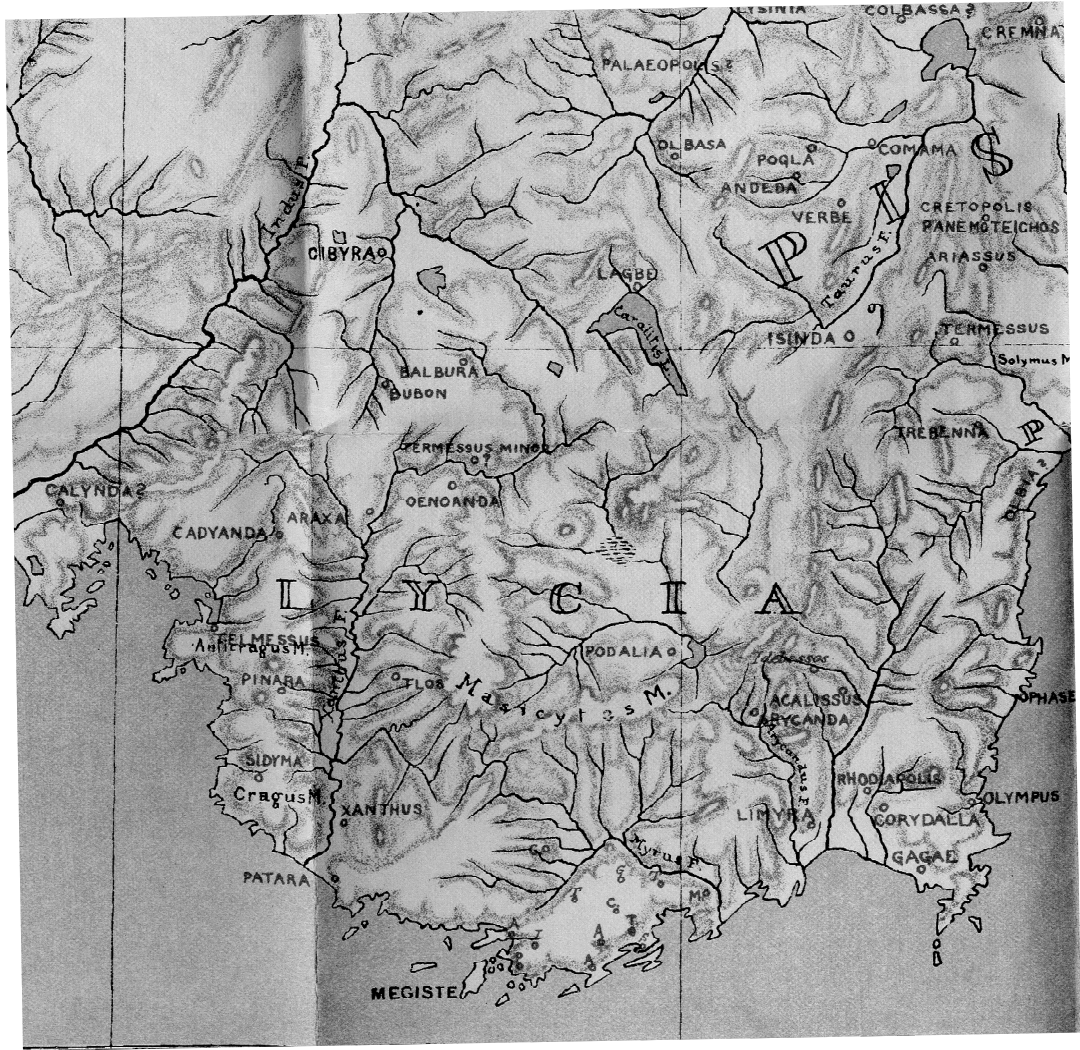

Res. 37

Res. 38

LYKIA HARİTASI

Harita 1

LEVHA XI

LYKIA BÖLGESİ'NDEKİ HERMES İLE İLGİLİ SİKKELER

1

2a

2b

2c

2d

2e

3

4

LEVHA XII

6a

6b

6c

7a

7b

7c

7d

LEVHA XIII

7e

8

9a

9b

9c

10a

10b

11a

LEVHA XIV

11c

11d

11e

11f

11g

LEVHA XV

**LYKIA BÖLGESİ'NDEKİ HERMES İLE İLGİLİ DİĞER ARKEOLOJİK
BULUNTULAR**

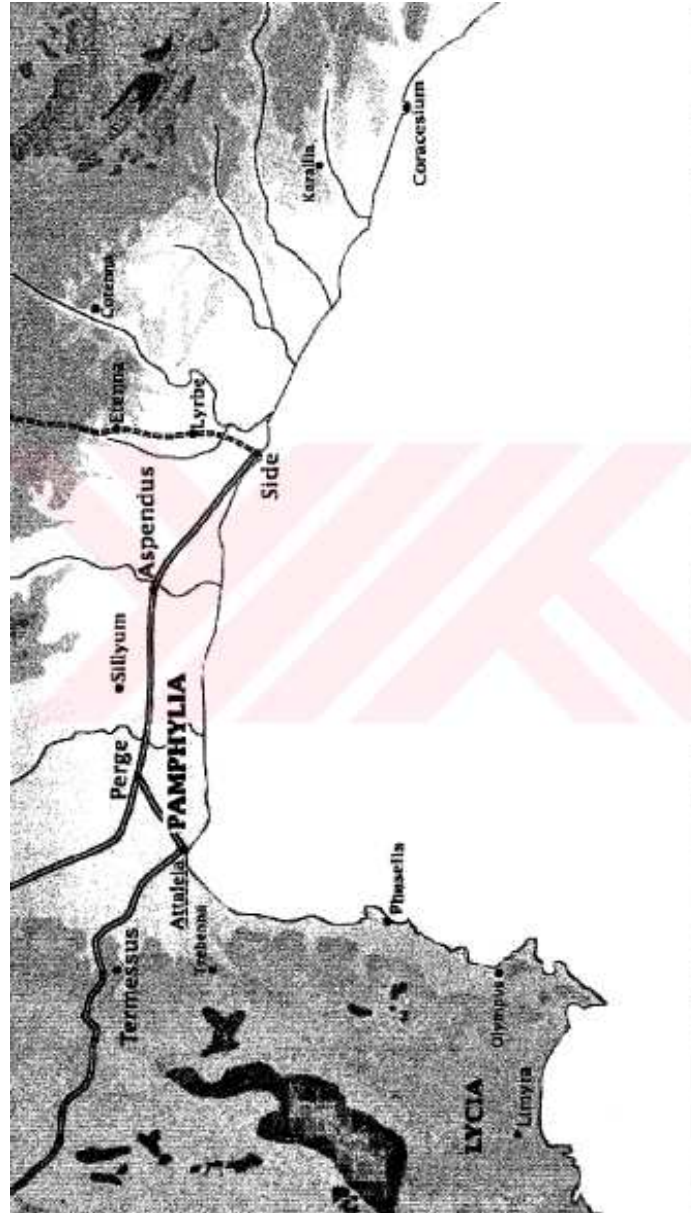
Res.39

Res.40

Ἑρμῇ καὶ δώδε•κα θεοῖς
καὶ Ἀρτέμιδι <K>υνηγέ-
τι καὶ τῷ πατρὶ αὐτῶν
κατ' ἐπιταγὴν ΕΝΔΑΔΙC
ΕΡΜ (?)

PAMPHYLIA HARĪTASI

Harita 2

LEVHA XVIII

PAMPHYLIA BÖLGESİ'NDEKİ HERMES İLE İLGİLİ SİKKELER

1a

1b

1c

2a

4a

4b

5a

5b

5c

LEVHA XIX

5d

6a

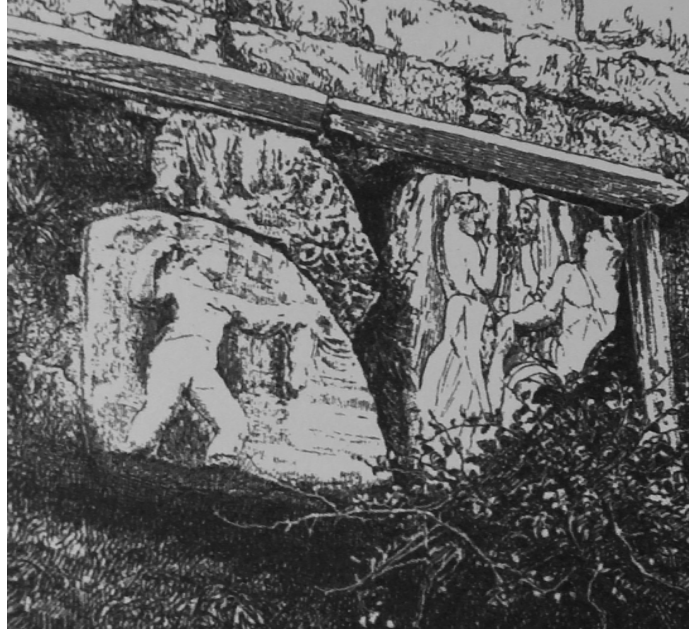

6b

6c

PAMPHYLIA BÖLGESİ'NDE BULUNAN HERMES İLE İLGİLİ DİĞER
ARKEOLOJİK BULUNTULAR

Res.42

Res.43

LEVHA XXI

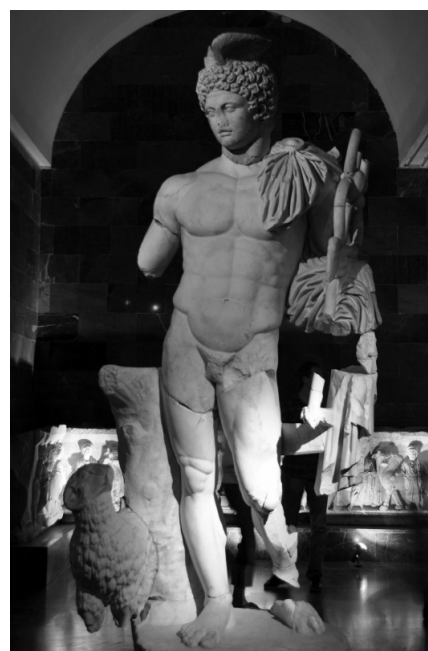
Res.44

Res.45

Res.46

Res.47

LEVHA XXII

Res.48

Res.49

Res.50

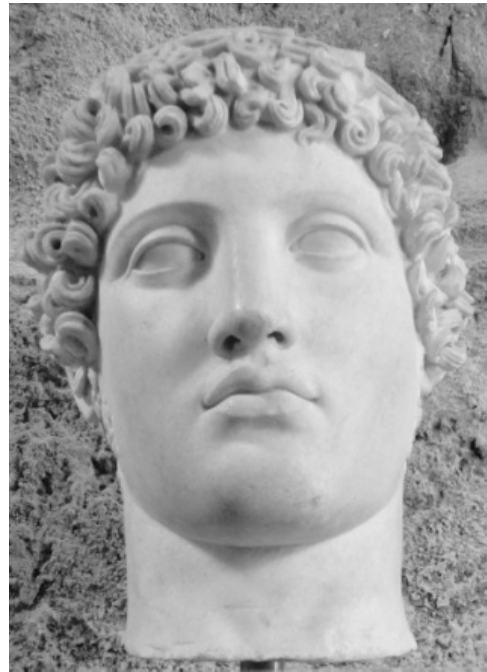
LEVHA XXIII

Res.51

Res.52

Res. 53

LEVHA XXIV

Res.54

Res.55

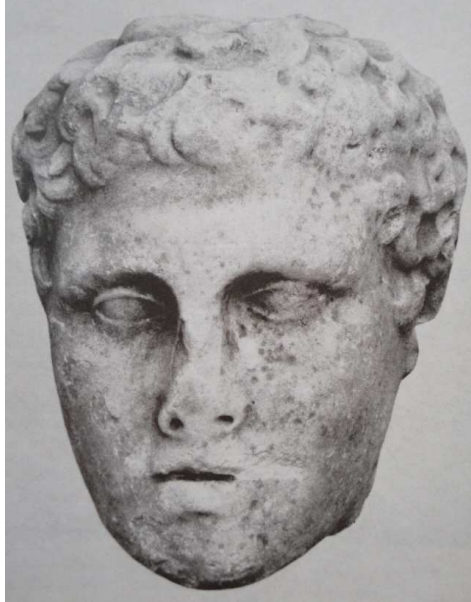

Res.56

Res.57

LEVHA XXV

Res.58

Res.59

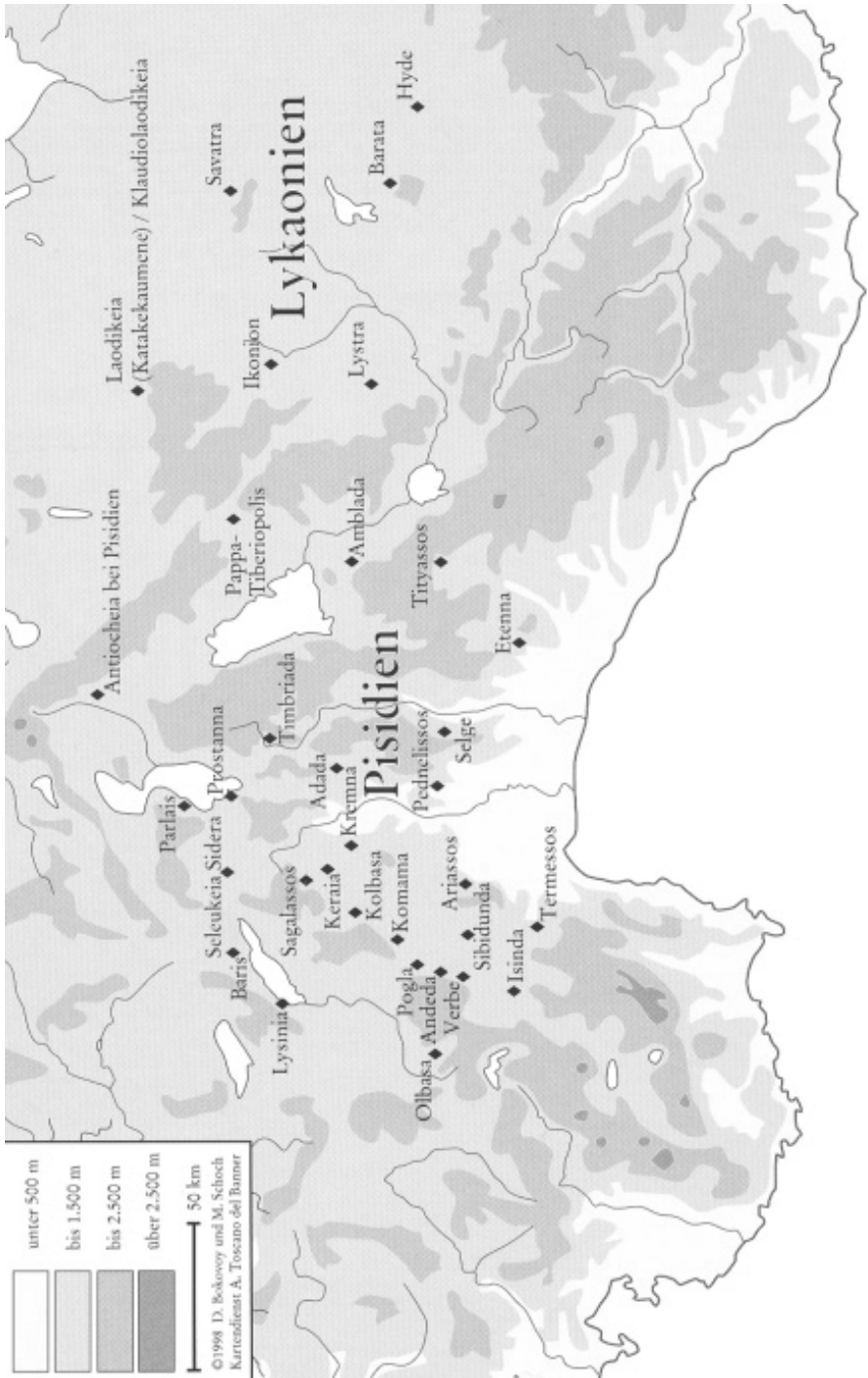

Res.60

Res.61

PISIDIA HARİTA

Harita 3

LEVHA XXVIII

PISIDIA BÖLGESİ'NDEKİ HERMES İLE İLGİLİ SİKKELER

1

2a

2b

2c

2d

2e

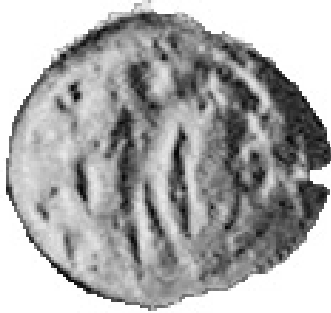

3a

3b

LEVHA XXIX

4a

4b

4c

4d

4e

5

6b

6c

6d

LEVHA XXX

6e

6f

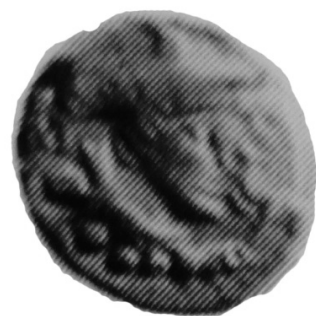
6g

6h

7

8

9a

9b

LEVHA XXXI

11

12a

12b

12c

12d

12e

12g

12h

12i

LEVHA XXXII

13

14

15

16a

16b

16c

16d

17

18a

LEVHA XXXIII

18b

PISIDIA BÖLGESİ'NDEKİ HERMES İLE İLGİLİ DİĞER ARKEOLOJİK
BULUNTULAR

Res.62

Res.63

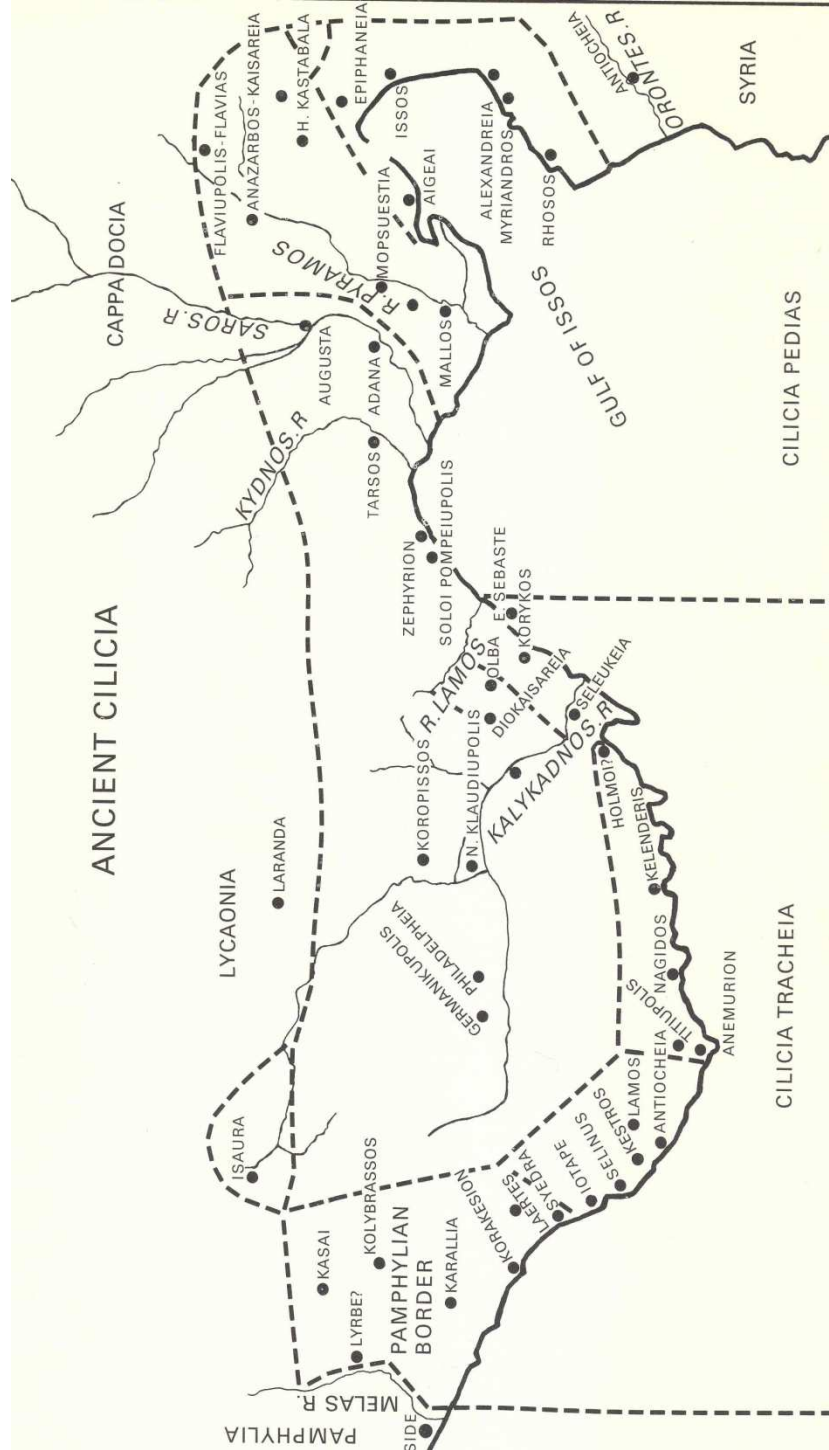
Res.64

LEVHA XXXV

Res.65

KILIKIA HARİTASI

Harita 4

KILIKIA BÖLGESİ'NDEKİ HERMES İLE İLGİLİ SİKKELER

1a

1b

1c

1d

3b

3c

3d

3e

4

LEVHA XXXVIII

5

6

7

8

9

10

11

12

13a

LEVHA XXXIX

13b

13c

13d

13e

13f

13g

14b

15a

15b

LEVHA XL

15c

15 d

15e

15f

15g

15h

15i

15i

16a

LEVHA XLI

16 b

17a

17b

17c

18a

18b

18c

18d

18e

LEVHA XLII

19a

19b

19c

20a

20b

20c

20d

20e

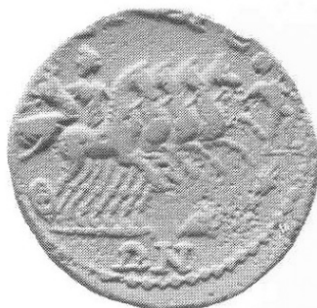

20f

LEVHA XLIII

20g

20h

20i

20i

20j

20k

21a

21b

21c

LEVHA XLIV

21d

22a

22b

22c

22d

KILIKIA BÖLGESİ'NDEKİ HERMES İLE İLGİLİ DİĞER ARKEOLOJİK
BULUNTULAR

Res. 66

Res. 67

LEVHA XLVI

Res. 68

Res. 69

Res. 70

Res. 71

LEVHA XLVII

Res. 72

Res. 73

Res. 74

Res. 75

LEVHA XLVIII

Res. 76

Res. 77

Res. 78

LEVHA XLIX

Res. 79

Res. 80

LEVHA L

Res.81

Res.82

Res.83

Res.84

Res.85

Res.86

Res.87

Res.88

Res. 89

LEVHA LI

Res. 90

Res. 91

Res. 92

Res. 93

Res. 94

Res. 95

Res. 96

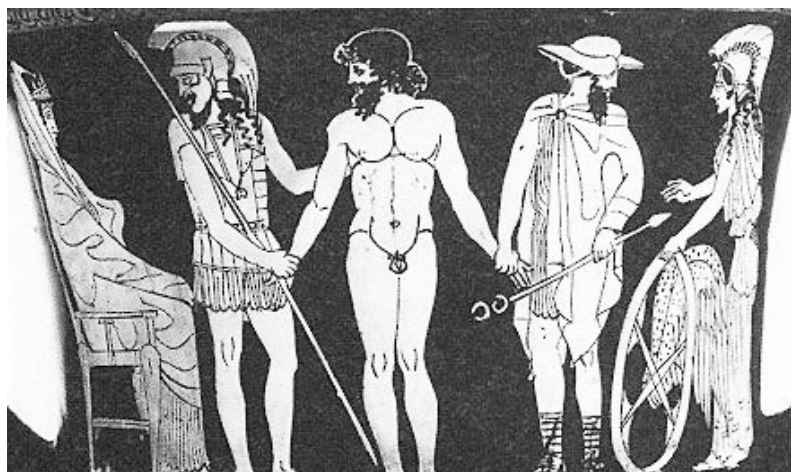
LEVHA LII

Res. 97

Res. 98

Res. 99

Res. 100

Res. 101

LEVHA LIII

Res. 102

Res. 103

Res. 104

Res. 105

Res. 106

Res. 107

Res. 108

Res. 109

Res.110

Res.111

Res.112

Res. 113

Res. 114

Res. 115

Res. 116

Res. 117

Res. 118

Res. 119

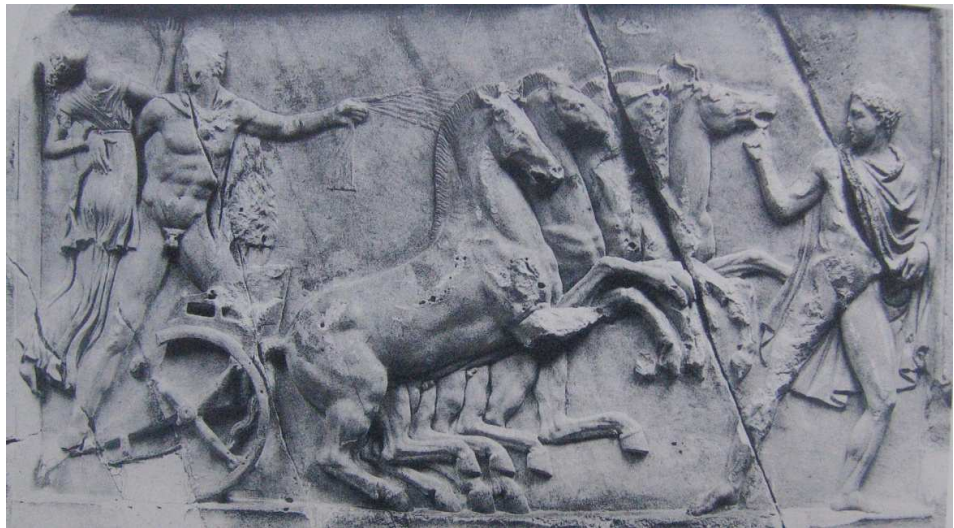
LEVHA LVI

Res. 120

Res. 121

Res. 122

Res.123

Res.124

LEVHA LVII

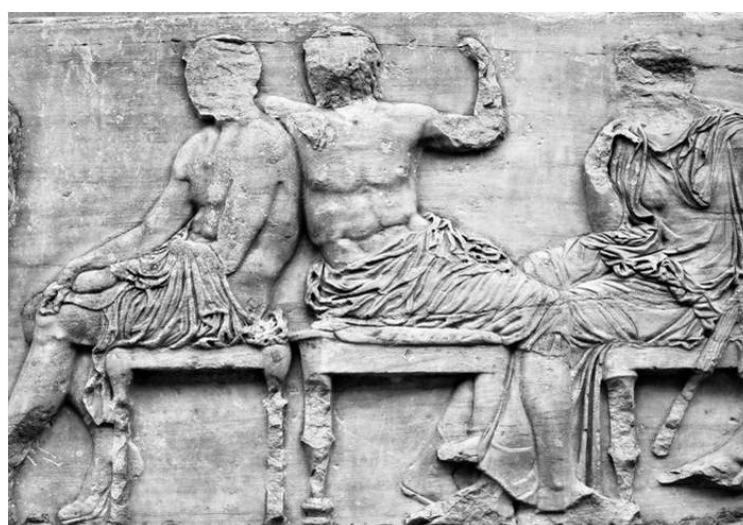
Res.125

Res.126

Res.127

Res.128

LEVHA LVIII

Res. 129

Res. 130

Res. 131

Res. 132

Res. 133

Res. 134

Res. 135

LEVHA LIX

Res. 136

Res. 137

Res. 138

Res. 139

Res. 140

Res. 141

LEVHA LX

Res. 142

Res. 143

Res. 144

Res. 145

Res. 146

Res. 147

Res. 148

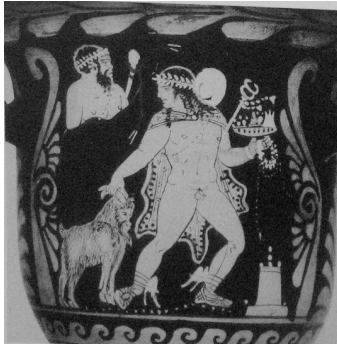

Res. 149

Res. 150

LEVHA LXI

Res. 151

Res. 152

Res. 153

Res. 154

Res. 155

Res. 156

Res. 157

Res. 158

Res. 159

LEVHA LXII

Res.160

Res.161

Res.162